

**BAYBURT'TAKİ HAFIZLIK GELENEĞİNİN
TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ DURUMU
ORUÇBEYLİ KUR'AN KURSU ÖRNEĞİ**

Sadri AYDIN

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri
Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Fatih KAYA
2026
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BAYBURT'TAKİ HAFIZLIK GELENEĞİNİN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ
DURUMU ORUÇBEYLİ KUR'AN KURSU ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sadri AYDIN

Danışman: Doç. Dr. Fatih KAYA

BAYBURT-2026

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Fatih KAYA danışmanlığında, Sadri AYDIN tarafından hazırlanan “Bayburt’taki Hafızlık Geleneğinin Tarihi Süreç İçerisindeki Durumu Oruçbeyli Kur’an Kursu Örneği” başlıklı bu çalışma, 01.04.2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Behram HASANOV

Üye : Doç. Dr. Fatih KAYA

Üye : Doç. Dr. Hasan SÖZEN

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Bünyamin ALIM
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Fatih KAYA danışmanlığında hazırlamış olduğum “Bayburt’taki Geleneğinin Tarihi Süreç İçerisindeki Durumu Oruçbeyli Kur’an Kursu Örneği” başlıklı program seçin tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

01.04.2026

Sadri AYDIN

ÖN SÖZ

Kur'an'ın vahyedildiği andan itibaren korunması ve nesiller boyunca güvenilir biçimde aktarılması, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde başlayan ve sahabe ile sonraki Müslüman toplumlarca sürdürülen temel bir dini gelenek hâline gelmiştir. Öyleki, nazil olduğu andan itibaren sahabe, Hz. Peygamber (s.a.v) önderliğinde Kur'an'ın diğer ilahi kitapların uğradığı tahrifata uğramaması adına büyük çaba sarfetmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında bulunarak inen her ayeti hem ezberlemiş hem de yazıya geçirmişlerdir.

Kur'an lafız ve mana bakımından benzeri olmayan ilahi bir kitaptır. Bu kitabı baştan sona kadar ezberleyen kişiye hafız denilmektedir. Müslümanlar hem yüce Allah'ın ayetlerinde hem de Hz. Peygamber'in hadislerinde hafızlığın önemine dair verilmiş olan muştulara mazhar olmak için her dönemde hafızlığa gereken değeri vermişlerdir. Bu sayede Dünya'nın dört bir yanında Kur'an muhafızları yetişmiştir. Ülkemizde ise hafızlık geleneği her dönemde gereken değeri görmüş ve bazı aksaklıklar dışında günümüze kadar kesintisiz bir şekilde ulaşmıştır.

İslamiyetin tebliği ile başlayan bu geleneğin günümüze kadar nasıl ulaştığı ve bu alanda yaşanan zorlukların ve gösterilen çabanın neler olduğu insanlar arasında merak konusu olmuştur. Bu araştırmaya yönelmemizin nedeni, hafızlıkla ilgi merak edilenlerin ve akla takılan soruların cevaplarını bulmaktır. Bu amaçla çalışmamızda Hz. Peygamber (s.a.v) devrinden günümüze kadar hafızlık müessesesi, ülkemizdeki hafızlık geleneği ve bu gelenek içinde önemli bir yer tutan Bayburt'ta hafızlık geleneği ele alınmıştır. Hem konu seçiminde hem de araştırmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve her türlü destek veren değerli danışmanım Doç. Dr. Fatih KAYA hocama, maddi manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen aileme, bu süreçte her türlü fedakârlık gösteren kıymetli eşime, ayrıca desteğini gördüğüm tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Sadri AYDIN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BAYBURT'TAKİ HAFIZLIK GELENEĞİNİN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ DURUMU ORUÇBEYLİ KUR'AN KURSU ÖRNEĞİ

Sadri AYDIN

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatih KAYA

Bayburt-2026, Sayfa: 135

Kur'an-ı Kerim'in diğer ilahi kitapların uğradığı tahrifattan korunması amacıyla Hz. Muhammed (s.a.v) döneminden itibaren yoğun çaba gösterilmiş; sahabeler Kur'an'ın ezberlenmesi ve korunması için sistemli bir faaliyet yürütmüştür. Kur'an'ı ezberleme geleneği, Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı kalmayıp sonraki dönemlerde de devam etmiş ve farklı coğrafyalarda hafızlık uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de sürdürülen hafızlık geleneği içerisinde Bayburt ilinin konumunu ele almakta ve özellikle "Bayburt'taki Hafızlık Geleneğinin Tarihi Süreç İçerisindeki Durumu: Oruçbeyli Kur'an Kursu Örneği"ni incelemektedir. Araştırmanın amacı, Bayburt'ta hafızlık geleneğinin tarihsel gelişimini ortaya koymak, günümüzde bu geleneğin nasıl sürdürüldüğünü belirlemek ve bu süreçte karşılaşılan sorunları tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni benimsenmiştir. Veri toplama sürecinde doküman analizi, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Araştırma, Bayburt ilinde hafızlık eğitimi veren Kur'an kursları ile sınırlıdır. Çalışma kapsamında Bayburt'ta din eğitimi ve hafızlık geleneğinin tarihsel arka planı, medreselerden günümüze Kur'an kurslarının gelişimi ve bu kurumların yetiştirdikleri hafız sayıları incelenmiştir. Ayrıca Kur'an kurslarının genel durumu ile öğreticilerin hafızlık eğitimine ilişkin deneyimleri değerlendirilmiştir. Kur'an kurslarının oluşum ve işleyiş süreçlerinde etkili olan yerel destek mekanizmaları da araştırmanın ulaştığı bulgular arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, hafızlık, Kur'an, medrese, Kur'an kursu.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

THE STUATION OF MEMORY TRADITION IN BAYBURT IN THE HISTORICAL PROCESS, THE EXAMPLE OF ORUÇBEYLI QUR'AN COURSE

Sadri AYDIN

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Philosophy and Religious Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Fatih KAYA

Bayburt-2026, Pages: 135

Efforts to preserve the Qur'an from any form of alteration have been maintained from the time of the Prophet Muhammad (pbuh) to the present. During the Prophet's lifetime, the Companions played an active role in memorizing and safeguarding the Qur'anic revelation under his guidance. The practice of memorizing the entire Qur'an has continued throughout Islamic history and remains an important tradition in various Muslim societies today. This study examines the place of Bayburt within the broader context of Quran memorization (hifz) practices in Turkey, focusing specifically on the case of the Oruçbeyli Qur'an Course under the title "The Historical Development of the Tradition of Quran memorization in Bayburt: The Case of Oruçbeyli Qur'an Course." The aim of this research is to outline the historical development of the memorization tradition in Bayburt, to identify how this tradition is maintained in contemporary settings, and to determine the challenges encountered in the process. The study employs a qualitative research design using a case study approach. Data were collected through document analysis, interviews, and observations. The scope of the research is limited to Qur'an courses providing memorization training in the province of Bayburt. The study analyzes the historical background of religious education and Qur'an memorization in Bayburt, the transition from traditional madrasas to modern Qur'an courses, and the number of memorizers produced by these institutions. It also examines the general condition of the Qur'an courses and the experiences of instructors involved in memorization training. Additionally, the role of local support mechanisms in the establishment and functioning of these courses constitutes one of the key findings of the research.

Keywords: Religious education, memorization, Kur'an, madrasa, Quran course.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME.....	III
ÖN SÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLOLAR.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu.....	1
Araştırmanın Problemi	2
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	3
Araştırmanın Sınırlılıkları	6
Araştırmacının Rolü	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. HAFIZLIK KAVRAMI VE ÖNEMİ.....	7
1.1. HAFIZLIĞIN ÖNEMİNİ İHTİVA EDEN ÂYETLER.....	8
1.2. HAFIZLIĞIN ÖNEMİNİ İHTİVA EDEN HADİSLER.....	11
1.3. KUR'AN'IN MUHAFAZA YOLLARI.....	13
1.3.1. Kur'an'ın Allah Tarafından Korunması	14
1.3.2. Kur'an'ın Ezber ile Muhafazası	14
1.3.3. Kur'an'ın Yazı ile Muhafazası	15
1.4. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ.....	17
1.4.1. Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodları	20
1.4.2. Hz. Peygamber Dönemi Hafız Sahabeler	22
1.5. HZ. PEYGAMBER SONRASI DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ.....	23
1.6. SELÇUKLU DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ	25
1.7. OSMANLI DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ.....	26
1.8. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ.....	30
1.8.1. Çok Partili Dönemde Din Eğitimi ve Hafızlık Geleneği	32
1.8.2. 28 Şubat Döneminin Din Eğitimi ve Hafızlığa Etkisi	36
1.9. HAFIZLIK EĞİTİM PROGRAMI.....	39
1.10. HAFIZLIK EĞİTİM SÜREÇLERİ.....	40
1.10.1. Hazırlık Dönemi	40
1.10.1.1. Hazır bulunuşluk	41
1.10.1.2. Yüzüne okuma ve ezber müfredatı	41
1.10.1.3. Tecvid bilgisi	42
1.10.2. Ezber Dönemi	42
1.11. ÜLKEMİZDE HAFIZLIK EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER	42
1.11.1. Geleneksel Yöntem	43
1.11.2. Tekrara Dayalı Yöntem	43

1.11.2.1. Ezberleme	44
1.11.2.2. Ezberi koruma.....	44
1.12. HAFIZLIK EĞİTİMİNDE KULLANILAN KAVRAMLAR	45
İKİNCİ BÖLÜM	47
2. YÖNTEM	47
2.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ VE VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	48
2.1.1. Veri Toplama Sürecinin Zaman Çizelgesi.....	50
2.1.2. Gözlem Tekniği	50
2.1.3. Doküman Analizi.....	51
2.1.4. Görüşme Tekniği	51
2.2. VERİ ANALİZİ.....	52
2.3. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK	53
2.4. ÇALIŞMA GRUBU	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	55
3. BULGULAR	55
3.1. BAYBURT'TA DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ	54
3.1.1. Bayburt Medreseleri ve Önemli Şahsiyetler.....	55
3.1.1.1. Yâkûtiye Medresesi	56
3.1.1.2. Mahmudiye Medresesi ve Vakfı	59
3.1.1.3. Museviye Medresesi ve Vakfı	61
3.1.1.4. İkbâliye Medresesi ve Vakfı.....	61
3.1.1.5. Hamidiye Medresesi	61
3.1.1.5. Şabanîye Medresesi	62
3.1.1.6. Zâhîdiye Medresesi.....	62
3.1.1.7. Sarı Burç Medresesi	62
3.1.2. Bayburt Köylerinde Bulunan Medreseler.....	63
3.1.2.1. İşbonos Köyü Medresesi	63
3.1.2.2. Konursu Köyü Medresesi	63
3.1.2.3. Abrans Köyü Medresesi	63
3.1.2.4. Pağnık Köyü Medresesi.....	64
3.1.2.5. Gütgüne Köyü Medresesi	64
3.1.2.6. Pazahbun (Alapelit) Köyü Medresesi.....	64
3.1.2.7. İğdir Köyü Medresesi	64
3.1.2.8. Masad (Yıldırım) Köyü Medresesi.....	64
3.1.2.9. Kışlak Köyü Medresesi	65
3.1.2.10. Cılara Köyü Medresesi	65
3.1.2.11. Pulur Köyü Medresesi	65
3.1.2.12. Sinür Köyü Medresesi	66
3.1.2.13. Çıphınıs Köyü Medresesi	67
3.1.2.14. Hart (Aydıntepe) Köyü Medresesi	67
3.1.2.15. Niv (Arpalı) Köyü Medresesi	67
3.1.2.16. Ardusta Köyü Medresesi	67
3.1.2.17. Hindi Köyü Medresesi.....	68
3.1.2.18. Yanbaksa Köyü Medresesi	68

3.1.3. Bayburt'ta Medreseler Sonrası Kur'an Kursları.....	69
3.1.4. Bayburt'un İl Oluşundan Önce Köylerde Faaliyet Gösteren Kur'an Kursları	70
3.1.4.1. Konursu Köyü Kur'an Kursu	70
3.1.4.2. Sancaktepe Köyü Kur'an Kursu	70
3.1.4.3. Örence (Everek) Köyü Kur'an Kursu.....	70
3.1.4.4. Çerçi Köyü Kur'an Kursu	71
3.1.5. Günümüzde Bayburt'ta Hafızlık Eğitimi Veren Kur'an Kursları	72
3.1.5.1. Süleyman Karabulut Yatılı Erkek Kur'an Kursu	72
3.1.5.2. Zinnet Taştan Yatılı Erkek Kur'an Kursu	73
3.1.5.3. Adabaşı Köyü Kıyasî Şentürk Yatılı Erkek Kur'an Kursu	73
3.1.5.4. Erdem Bayazıt Proje İmam Hatip Ortaokulu Erkek ve Kız Kur'an Kursu	74
3.1.5.5. Danışment Köyü Yatılı Kız Kur'an Kursu	75
3.1.5.6. Arpalı Zakire Hanım Kız Kur'an Kursu.....	76
3.1.5.7. Kaleardı Yatılı Erkek Kur'an Kursu.....	77
3.1.5.8. Oruçbeyli Köyü Yatılı Erkek Kur'an Kursu.....	78
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	115
Sonuç	115
Tartışma	119
Öneriler	120
KAYNAKÇA.....	123
EKLER	134
Ek 1: Kur'an Kursu Öğretici Görüşme Formu	134
ÖZ GEÇMİŞ	135

TABLolar

Tablo 1: 1932-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kur’an Kursu ve Öğrenci Sayıları.....	34
Tablo 2: 1950-1997 Zaman Dilimi Süresince Türkiye’de Kur’an Kursu Sayıları	35
Tablo 3: 1997-2005 Yılları Arasında Kur’an Kursu ve Hafızlığa Çalışan Öğrenci Sayıları ..	37
Tablo 4: 2005-2023 Yılları Arasında Kur’an Kursu ve Öğrenci Sayıları	38
Tablo 5: DİB Hafızlık Eğitim Programı Dersler ve Krediler Tablosu	40
Tablo 6: Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri	54
Tablo 7: Bayburt Merkezde Bulunan Medreseler ve Talebe Sayısı	62
Tablo 8: 1898-1903 Yılları Arasında Bayburt Köylerinde Bulunan Medreseler ve Öğrenci Sayıları.....	68
Tablo 9: Konursu Köyü Kur’an Kursunda Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları.....	70
Tablo 10: Örence Köyü Kur’an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları	71
Tablo 11: Çerçi Köyü Kur’an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları...	71
Tablo 12: Zinnet Taştan Kur’an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları	73
Tablo 13: Adabaşı Köyü Kıyası Şentürk Kur’an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları	74
Tablo 14: Erdem Bayazıt Proje İmam Hatip Ortaokulu Kur’an Kursu Yıllara Göre Erkek ve Kız Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları	75
Tablo 15: Danışment Kız Kur’an Kursunda Yıllara Göre Hafızlığını Bitirip Belge Alan Öğrenci Sayıları	76
Tablo 16: Arpalı Zakire Hanım Yatılı Kız Kur’an Kursunun Yıllara Göre Hafızlığını Tamamlayıp Belge Alan Öğrenci Sayıları.....	77
Tablo 17: Kaleardı Kur’an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları.....	78
Tablo 18: Oruçbeyli (Siptoros) Köyü Kur’an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları	79
Tablo 19: Öğreticilerin, Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Eğitim Stratejisi.....	84
Tablo 20: Öğreticilerin Motivasyon Stratejileri Tablosu.....	87
Tablo 21: Öğrencilerin Ezber Kapasitesini Belirleme Yöntemleri.....	89
Tablo 22: Ders Kaybı Yaşayan Öğrencilere Yönelik Öğretici Yaklaşımları Tablosu	92
Tablo 23: Öğreticilerin Hafızlık Ezber Yöntem Tablosu	94
Tablo 24: Öğreticilerin Öğrencilerde Görülen Stres ve Sıkılma Durumları ile Başa Çıkma Yöntemleri	99
Tablo 25: Öğreticilerin Kur’an Ahlakına Dair Görüşleri	101
Tablo 26: Zihinsel ve Duygusal Zorluklara Yönelik Öğretici Değerlendirmesi	104
Tablo 27: Öğreticinin, Öğrencinin Hafızlığı Bırakma Durumuna Yaklaşımı	106
Tablo 28: Hafızlıkta Aileden Kaynaklı Motivasyon Düşüklüğü ve Öğretici Müdehaleleri..	108
Tablo 29: Dini ve Ahlaki Gelişimi Desteklemeye Yönelik Öğretici Görüşleri-Değerlendirme Tablosu	111
Tablo 30: Öğretici Görüşlerine Göre Öğrencilere Yönelik İletişim Değerlendirme.....	113

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
v.d	: Ve Diğerleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.b	: Ve Benzeri
Bkz.	: Bakınız
bşk	: Başkanlığı
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
k.k	: Kur'an kursu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
Yay	: Yayınları
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Çev	: Çeviren
Hz.	: Hazreti
yy.	: Yüzyıl
K	: Katılımcı
s.	: Sayfa
Ed	: Editör
Erş. Tar.	: Erişim Tarihi

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye’de yürütülen hafızlık eğitimi ve ezber geleneğinin önemli örneklerinden biri olan ve yetiştirmiş olduğu hafızlar bakımından bu alanda önemli yer tutan Bayburt ili ve bu ilin hafız yetiştirmedeki başarısına katkı sağlayan, Bayburt’ta faaliyet göstermiş ve çeşitli nedenlerden dolayı kapanmış kurslarla, halen eğitimini devam ettiren Kur’an kurslarının tarihi süreci, eğitimi ve genel durumu din eğitimi ve hafızlık geleneği açısından ele alınacaktır.

Araştırmanın Konusu

İslamiyet’in temel kaynağı ve Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi olan Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in rehberliğinde bütün insanlığa gönderilen son ilahi kitaptır. Kendisinden önce peygamberler aracılığı ile Allah tarafından gönderilen diğer kitapların tahrif edilmediği zamanda ihtiva ettiği mesajları kapsayan, onları onaylayan bir kitaptır. Müslümanlar için yol gösterici olarak kabul edilen Kur’an-ı Kerim’in Muhafazası da bir o kadar önemlidir. *“Kesin olarak bilirsiniz ki bu vahyi kuşkusuz biz indirdik ve mutlaka koruyanda yine biziz”*¹ Bu ayet nazil olduğu andan itibaren Kur’an-ı Kerim’in koruyucusunun bizzat yüce Allah (c.c) olduğunu bizlere bildirmektedir. Asr-ı saadet döneminde sahabelerin Kur’an-ı Kerim’i hıfz ederek muhafaza altına alması bu korumanın insani boyutunu göstermektedir.

Hz. Muhammed’in sözleri ve hafızlık konusundaki gayreti, Kur’an’ın ezberlenmesi, öğrenilmesi ve öğretilmesi hususunda Müslümanlar için bir örneklik kabul edilmiş ve Sonraki dönemlerde de Müslümanların Kur’an-ı Kerim’i çeşitli yöntemlerle ezberlemesine ve gelecek nesillere aktarmasına öncülük etmiştir. Kur’an nazil olduğu andan itibaren yüce Allah tarafından çeşitli vahiy şekilleriyle Hz. Peygamber’e öğretilmiş, sahabeler ve sonraki dönemde de Müslümanlar tarafından, Hz. Muhammed’in öğretiminde ve rehberliğinde nazil olan ayetleri hıfz ederek muhafaza altına almışlardır. Bu hıfz geleneği günümüzde ‘hafızlık eğitimi’ adı altında sürdürülmektedir.

Türkiye’nin birçok bölgesinde olduğu gibi Bayburt da hafızlık geleneğinin güçlü bir biçimde yaşatıldığı illerden biridir. Şehirde tarihsel süreçte çeşitli Kur’an kursları faaliyet göstermiş; bazı kurslar kapanmış olsa da hafızlık geleneği sürekliliğini korumuştur. Bu geleneğin en belirgin örneklerinden biri, kuruluşundan günümüze kesintisiz eğitim vermesiyle dikkat çeken Oruçbeyli Kur’an Kursu’dur.

¹ *Kur’an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-Hicr 15/9.

Bayburt'taki hafızlık eğitiminin tarihsel gelişimi, kurumsal yapısı, eğitim uygulamaları ve toplumsal-dini etkileri akademik açıdan henüz bütüncül bir biçimde incelenmemiştir. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyen bir araştırma niteliğindedir.

Bu araştırmanın konusu, Bayburt ilinde hafızlık eğitiminin tarihsel gelişimi, mevcut uygulamaları ve hem yaygın hem örgün din eğitimine yönelik hizmet verilen kurumlarda kullanılan yöntemlerin değerlendirilmesidir. Çalışmada, Bayburt'ta Diyanet'e bağlı Kur'an kurslarının yapısı incelenerek, ilin hafızlık geleneğinin toplumsal, kültürel ve dini etkileri ortaya konulacaktır.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın temel ekseni, Bayburt'taki hafızlık geleneğinin tarihsel, kurumsal ve pedagojik boyutlarını bütüncül bir çerçevede ortaya koymaktır. Mevcut literatürde, Bayburt'un Türkiye'deki hıfz geleneği içindeki yeri, kursların tarihsel gelişimi ve özellikle Oruçbeyli Kur'an Kursu'nun hafız yetiştirme modeli üzerine detaylı bir akademik çalışma bulunmamaktadır.

Bu doğrultuda, çalışmanın ana araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir:

Bayburt'ta hafızlık eğitimi tarihsel süreç içinde nasıl bir gelişim göstermiştir ve Oruçbeyli Kur'an Kursu örneğinde bu geleneğin kurumsal, pedagojik ve manevi boyutları hangi özelliklerle şekillenmektedir?

Bu ana soru doğrultusunda araştırmada ele alınan alt problemler şu şekildedir:

- Erken İslam döneminde (Hz. Peygamber ve sahabe dönemi) hafızlık eğitiminin temel pedagojik ve kurumsal özellikleri nelerdir?
- Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'daki hafızlık kurumları hangi yapısal ve işlevsel niteliklere sahiptir?
- Cumhuriyet döneminde hafızlık eğitiminin yasal, kurumsal ve toplumsal dönüşümünü belirleyen faktörler nelerdir?
- Bayburt'ta hafızlık eğitimi veren Kur'an kurslarının tarihsel gelişimi, yönetim modeli, öğrenci profili ve eğitim yöntemleri hangi özellikleri taşımaktadır?
- Bayburt'taki Kur'an kurslarının hafız yetiştirme performansı (mezun sayıları, eğitim süreleri, başarı oranları) nasıl bir görünüm sunmaktadır?
- Oruçbeyli (Siptoros) Kur'an Kursu'nun eğitim programı, öğretici profili, pedagojik yaklaşımı ve manevi rehberlik uygulamaları hangi özgün niteliklere sahiptir?

- 28 Şubat süreci, Bayburt'taki hafızlık eğitimi üzerinde ne tür etkiler yaratmış; Oruçbeyli Kur'an Kursu'nun bu dönemde kesintisiz eğitim sürdürebilmesinin nedenleri nelerdir?
- Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kurslarının Bayburt'taki hafızlık geleneğine kurumsal ve pedagojik katkıları nasıl değerlendirilebilir?

Bu sorular hem tarihsel hem kurumsal hem de pedagojik boyutları ölçülebilir ve analiz edilebilir bir çerçeveye oturtmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Bayburt ilindeki hafızlık eğitiminin tarihsel kökenlerini, kurumsal yapısını, toplumsal etkilerini ve pedagojik uygulamalarını bütüncül bir biçimde incelemektir. Çalışma özellikle şu hedefleri kapsamaktadır:

- Bayburt'ta geçmişten günümüze hafızlık eğitiminin tarihsel gelişim seyrini ortaya koymak, kapanmış ve hâlen faal olan Kur'an kurslarının kurumsal özelliklerini analiz etmek.
- Hafızlık geleneğinde kullanılan öğretim yöntemlerini, pedagojik yaklaşımları ve manevi rehberlik uygulamalarını sistematik olarak incelemek.
- Bayburt'taki kursların hafız yetiştirme kapasitelerini, mezun profilini ve eğitim süreçlerini karşılaştırmalı biçimde değerlendirmek.
- Oruçbeyli (Siptoros) Kur'an Kursu örneğinde; kesintisiz hafızlık eğitimi, uygulanan öğretim stratejileri, öğretmenlerin mesleki deneyimleri ve öğrencilerin eğitimsel-psikolojik süreçlerini analiz ederek özgün bir vaka incelemesi sunmak.
- 28 Şubat sürecinin bölgede din eğitimi ve hafızlık kurumları üzerindeki etkilerini tarihsel bağlamda açıklamak.
- Bayburt'un hafızlık geleneğinin toplumsal ve kültürel yansımalarını belirleyerek bölgesel din eğitimi literatürüne katkı sağlamak.

Bu kapsamda çalışma, hem hafızlık eğitimi alanındaki tarihsel-kurumsal literatüre hem de modern din eğitimi tartışmalarına Bayburt özelinden özgün veriler sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

İslamın mukaddes kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in nazil olması ile başlayan Kur'an'ın hıfz süreci daha ilk yıllarda görülmektedir. Kur'an'ın hıfzının ilk örneği Hz. Cebrail vasıtasıyla inen ilk ayetleri ezberlemesi ile Hz. Muhammed olmuştur. Sonrasında sahabe tarafından ezberlenmiş ve yazıya geçirilerek koruma altına alınmıştır. Hz. Muhammed döneminden

günümüze kadar Kur'an-ı kerim'i muhafaza etme çabası çeşitli sebeplerle sıkıntılar yaşasa da bu zamana dek aralıksız bir biçimde devam etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek her Mümin için ehemmiyet arz etmektedir. Bu sebeple hafızlık gerek ülkemizde gerek İslam dünyasında din eğitimi alanında önemli bir yer tutmuş, bu eğitimin sistemli bir şekilde yürütülmesi için medreseler kurulmuştur. Ülkemizde Kur'an'ın hıfzı her ne kadar meşakkatli aşamalardan geçmiş olsa da hiçbir dönem kesintiye uğramamış ve resmi olarak DİB'e bağlı kurslarda yürütülmeye devam etmiştir. Ayrıca gayri resmi kurslar ve medreselerde de hafızlık eğitimi varlığını korumaktadır.

Hafızlık eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde, alandaki araştırmaların büyük ölçüde tarihsel süreç, kurumsal yapılanma, eğitim modelleri ve hafızlık geleneğinin toplumsal boyutları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Keskinsoy Trabzon'daki hafızlık geleneğini kurumsal bir örnek üzerinden incelemiş; tarihsel arka planı ortaya koymada önemli katkılar sunmakla birlikte, eğitimin pedagojik niteliği ve öğretici-öğrenci etkileşimi konularını sınırlı biçimde ele almıştır. Benzer şekilde Salman, hafızlık eğitiminin korunması ve sürdürülebilirliği bağlamında kapsamlı kavramsal açıklamalar yapmakla birlikte, saha temelli veriler yerine daha çok teorik yaklaşımlara yer vermiştir.

Kayış'ın Cumhuriyet döneminden günümüze Samsun'daki hafızlık eğitimini ele alan çalışması, hukuki ve kurumsal dönüşümleri detaylı biçimde ortaya koysa da öğreticilerin eğitim stratejileri, öğrencilerin karşılaştığı temel öğrenme güçlükleri ve eğitim ortamlarının pedagojik niteliği gibi alanlarda sınırlı veri sunmaktadır. Selimoğlu ise hafızlığı halk kültürü bağlamında değerlendirerek geleneğin sosyokültürel yönüne ışık tutmuş; buna karşın Kur'an kurslarının güncel yapısı, öğretim yöntemleri ve eğitim yaklaşımlarına dair somut saha verileri içermemektedir.

Literatürün bütününe bakıldığında çalışmaların genel olarak tarihsel ve kültürel çerçeveyi başarıyla ortaya koyduğu, ancak hafızlık eğitiminin güncel uygulamalarına, özellikle de öğreticilerin tecrübelerine, pedagojik uygulamalara, psikolojik süreçlere ve kurumların eğitimsel performansına dair alan araştırmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca mevcut çalışmaların büyük çoğunluğu belirli illere odaklanmış, Bayburt gibi hafızlık geleneği güçlü olan şehirlerdeki kursların tarihsel gelişim sürecine ilişkin kapsamlı incelemeler yapılmamıştır.

Bu açıdan, söz konusu literatür önemli katkılar sunmakla birlikte, hafızlık eğitimi kurumsal yapı, pedagojik yaklaşım, öğretici görüşleri ve kursların tarihî sürekliliği bağlamında bir bütün olarak ele alan kapsamlı saha çalışmalarına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu eksiklik, Bayburt örneğinin hem tarihî sürekliliği hem de özellikle Oruçbeyli Kur'an Kursu gibi

kesintisiz hafız yetiştirme geleneğini sürdüren kurumlar açısından araştırılmasını bilimsel açıdan gerekli ve özgün kılmaktadır.

Mevcut literatürün değerlendirilmesi sonucunda şu boşluklar dikkat çekmektedir:

- Önceki çalışmalar, hafızlık geleneğinin eğitimsel ve pedagojik arka planını derinlemesine incelememektedir. Öğretici görüşleri, eğitim süreçleri, öğrenci profili ve kursların pedagojik yaklaşımları büyük ölçüde ihmal edilmiştir.
- Hafızlık eğitiminin psikolojik boyutu, öğrenci motivasyonu, karşılaşılan zorluklar ve çözüm yolları gibi konular, literatürde yeterince analiz edilmemiştir.
- Kursların tarihsel sürekliliği, yerel kültürle ilişkisi ve toplumsal etkileri akademik literatürde sınırlı biçimde yer bulmaktadır.
- Özellikle 28 Şubat sürecinin bölgesel düzeyde hafızlık eğitime etkileri, ayrıntılı biçimde ortaya konulmamıştır.

Dolayısıyla bu tez hem literatürdeki bu eksiklikleri gidermeyi hem de Bayburt gibi hafızlık geleneği güçlü fakat akademik araştırmalarda nispeten ihmal edilmiş bir ilin din eğitimi profilini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bayburt ili, tarihsel olarak medrese geleneğinin canlı olduğu, çok sayıda hafız yetiştiren yapısıyla dikkat çeken bir bölgedir. 28 Şubat sürecinde Türkiye genelinde pek çok Kur'an kursunun eğitim faaliyetleri sekteye uğrarken, Bayburt'ta sayısı 40'a yaklaşan kursun eğitime ara vermek zorunda kalması; buna karşılık Oruçbeyli Kur'an Kursu'nun bu süreçten etkilenmeyip eğitim faaliyetlerini kesintisiz sürdürmesi, bu kurumu akademik inceleme açısından özel ve istisnai bir konuma yerleştirmektedir.

Bu yönüyle çalışma, yalnızca Bayburt'un hafızlık geleneğini betimlemeyi amaçlamamakta; aynı zamanda

- kursların tarihî gelişimi,
- eğitim programları,
- yetiştirdikleri hafızlar,
- öğreticilerin pedagojik tecrübelerini içeren derinlemesine ve özgün nitelikte bir analiz sunmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma hem literatürdeki boşlukları doldurması hem de hafızlık eğitiminin tarihsel süreklilik, pedagojik yaklaşım ve toplumsal etki boyutlarını bir arada ele alması bakımından alan yazına önemli katkılar sağlayacak niteliktedir. Bayburt örneği üzerinden elde edilen veriler, Türkiye'de hafızlık eğitiminin gelişimini anlamaya yönelik daha geniş ölçekli araştırmalara da zemin hazırlayacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Ülkemizde hafızlık geleneğinin temsilcilerinden olan Bayburt, bu alanda yetiştirmiş olduğu hocalarıyla, tarihe ışık tutan medreseleriyle ve hafızlık kültürüyle değerli bir yere sahiptir. Bu sebeple araştırmanın kapsamı, Bayburt'ta hafızlık eğitimi veren Süleyman Karabulut Yatılı Erkek Kur'an Kursu, Zinnet Taştan Yatılı Erkek Kur'an Kursu, Adabaşı Yatılı Erkek Kur'an Kursu, Kaleardı Yatılı Erkek Kur'an Kursu, Oruçbeyli (Siptoros) Yatılı Erkek Kur'an Kursu, Erdem Beyazıt Proje İmamhatip Ortaokulu, Danışment Yatılı Kız Kur'an Kursu, Arpalı Zakire Hanım Yatılı Kız Kur'an Kursu ve bu Kur'an kurslarının tarihi süreci, eğitimi, genel durumları ve Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda görev yapmış öğretmenlerin görüşleri ile sınırlı olacaktır.

Bu araştırmada söz konusu Kur'an kurslarının tercih edilmesinin nedeni, Bayburt'ta hafızlık geleneğini günümüzde aktif biçimde sürdüren, kurumsal hafızaya sahip ve temsil kabiliyeti yüksek kurumlar olmalarıdır. Ayrıca bu kurslar, ilin hafızlık eğitimindeki tarihsel sürekliliği ve güncel uygulamaları birlikte yansıtmaları bakımından örneklem için uygun görülmüştür.

Öğretici görüşlerinin sadece Oruçbeyli Kur'an Kursu ile sınırlandırılmasının gerekçesi ise, bu kursun Bayburt'ta hafızlık eğitiminin gelişiminde özel bir yere sahip olması ve alanda uzun yıllar görev yapmış öğretmenlerin tecrübe aktarımı için zengin bir veri sunmasıdır. Böylece araştırma, derinlikli ve nitelikli bilgi elde etmeyi amaçlamıştır.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, 2002–2005 yılları arasında hafızlık eğitimini Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda tamamlamış ve hâlen DİB'e bağlı Süleyman Karabulut Kur'an Kursu'nda öğretmenlik yapmaktadır. Araştırmacının hafızlık sürecinde yer almış olması, eğitimsel ve psikolojik boyutlarda gözlem yapabilmesini ve öğretici deneyimlerini doğrudan değerlendirebilmesini sağlamaktadır. Çalışma kapsamında, Bayburt'taki hafızlık eğitimi veren Kur'an kurslarının durumu ve Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda görev yapmış öğretmenlerin deneyimlerine ilişkin veriler toplanacak ve başarılı hafızlık eğitimine ilişkin bulgular paylaşılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAFIZLIK KAVRAMI VE ÖNEMİ

Arap lügatında korumak, ezberlemek anlamına gelen ve hıfz kökünden türemiş olan hafız kelimesinin sözlük manası koruyan, ezberleyen'dir.² Genel olarak Kur'an'ı hıfz etmek ezberlemek diye adlandırılır. Ezber kelimesi Farsça kökenli bir kelime olup 'den' anlamına gelen ez ile göğüs anlamına gelen ber kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur.³ Kur'an'ı baştan sona ezberleyen kişi Hafız-ul Kur'an veya hafız diye adlandırılırken ezberleme işine ise, Hıfz-ul Kur'an veya sadece hıfz denilmiştir.⁴ Hafızlık kelimesi, camilerde imamlık ve müezzinlik yapan kişiler içinde sıfat olarak kullanılmaktadır.⁵ Ayrıca Buhari'nin Kur'an'ın faziletleri bölümünde, Kur'an'ı bir kısmını veya tamamını hıfzedenler anlamında "kıraat"⁶ kelimeside kullanılmıştır. Farklı rivayetlerde ise Kur'an'ın tamamını hıfz etmemiş olsa bile Kur'an'ın hükümleri konusunda teferruatlı bilgiye sahip olanlar içinde kurra sıfatı kullanılmıştır.⁷

Hz. Peygamberin "*Sizlerin en faziletlisi Kitabullah'ı talim eden ve talim ettirendir*"⁸ müjdesine nail olmak isteyen Müslümanlar, Kur'an'ı ezberleme gayreti içerisine girmiş, bu konuda gereken hassasiyeti ve önemi göstererek Kur'an'ı nazil⁹ olduğu şekliyle korumaya özen göstermişlerdir.¹⁰ Aynı şekilde Allah'ın Kur'an'da, "*Ey inananlar! Nefsinizi ve ehlinizi tutuşturucusu insanlar ve kayalar olan ateşten muhafaza edin.*"¹¹ ilahi emri neticesinde Müslümanlar, din eğitimi ve hafızlığa gereken özeni göstermişlerdir. Bu sebeple Kur'an'ı ezberleyerek bu ilahi emri en güzel şekilde uygulamaya çalışmışlardır.¹² Kur'an'ın okunması, hıfzedilmesi ve bunlarla amel edilmesi bizzat Allah tarafından Kur'an'da istenmektedir.¹³

² Nebi Bozkurt, "Hafız" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997).

³ TDK Türkçe Sözlük, "Ezber", ts. (Erişim 21 Ekim 2024).

⁴ Nihat Temel, "Kur'an Talimi ve Hafızlık Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 59.

⁵ Hatice Şahin Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 25-26.

⁶ Abdulhamitmi Birişik, "Kıraat" (TDV İslam Ansiklopedisi) (Erişim 11 Kasım 2024).

⁷ Enes Uner, *Hafızlık Risalesi* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011), 19.

⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimi, *Sünen-i Dârimî*, çev. Abdullah Aydın (İstanbul: Madve yayınları, 1996), "Fedail-ül Kur'an" 2, (no.3342); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni - Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace Tercemesi Ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), "Mukaddime", 16, (no.211).

⁹ "Nüzûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ekim 2024).

¹⁰ Mehmet Ali Sarı, *Kur'an Tilavetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri* (Mihrabad Yayınları, 2021). s. 17.

¹¹ et-Tahrîm, 66/6.

¹² Mustafa Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024), 12.

¹³ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 229-251.

Kur'an'ı okumanın ve ezberlemenin önemine vurgu yapan ayet ve hadisler Müslümanlar için müjde niteliğindedir.¹⁴

1.1. HAFIZLIĞIN ÖNEMİNİ İHTİVA EDEN ÂYETLER

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan birçok ayet, ilahî kelâmın insanlar tarafından okunması, anlaşılması ve korunması gereken bir hidayet rehberi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an'ın düşünülün ve öğüt alınsın diye kolaylaştırıldığına dair ifadeler, ilahî mesajın ezberlenmesini ve sürekli zihinlerde canlı tutulmasını teşvik eden güçlü bir vurgu taşımaktadır. Bununla birlikte vahyin, Allah'ın dilemesi dışında unutulmayacağına dair teminat, Kur'an'ın lafzının korunmasının ilahî bir destekle güvence altına alındığını göstermektedir. Bu yönüyle hafızlık, yalnızca bireysel çabanın sonucu değil, aynı zamanda Allah'ın koruması altında yürütülen bir amel olarak ayetlerde manevi bir değerle ilişkilendirilmiştir.

Kur'an'ı "layıkıyla talim edenlerin" gerçek müminlerden sayılması, onun fert ve toplum hayatına rehberlik eden bir kitap olarak sürekli okunması ve öğretilmesi gerektiğini vurgular niteliktedir. Kitabın Allah'ın seçtiği kullara bir miras olarak verilmesi ise, Kur'an'ı ezberleyip muhafaza etme sorumluluğunun hem tarihsel hem de dinî bir görev olduğunu göstermektedir. Bu ayetler bütün olarak değerlendirildiğinde, hafızlık müessesesinin İslam geleneğinde sadece bir eğitim faaliyeti değil; ilahî kelâmı koruma, yaşatma ve nesilden nesile aktarma vazifesinin bir parçası olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hafızlık, Kur'an'ın korunmuşluğu ve insana rehberlik etme misyonu açısından ayetlerde güçlü bir dayanak bulmakta ve İslamî ilimler içerisinde müstesna bir konum kazanmaktadır.

*"Gerçek şu ki, anlayıp ders çıkarılsın diye Kur'an'ı kolaylaştırdık. Peki ondan öğüt almayı amaçlayan kimse yok mudur?"*¹⁵

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Kur'an'ın sadece okunmak veya ezberlenmek için değil, üzerinde tefekkür edilip hayatla bütünleştirilmesi için indirildiğini vurgular. Ayetteki kolaylaştırma ifadesi, hafızların Kur'an'ı yalnızca kelime bütünlüğüyle nakletmelerini değil, anlamını kavrayarak ve üzerinde düşünerek öğrenmelerini teşvik eder. Tefsire göre ayetin tekrarları, geçmiş kavimlerin ibretlik öyküleriyle birlikte hatırlatılmakta ve Kur'an'ın bir rehber ve uyarı kaynağı olduğu mesajını pekiştirmektedir. Bu bağlamda, hafızlık müessesesi yalnızca ezberleme faaliyeti olarak değil, Allah'ın kelâmını koruma, anlamını idrak etme ve hayatına rehber edinme sorumluluğunu içeren yüce bir görev olarak değerlendirilir.¹⁶

¹⁴ Ömer Çelik, "Hafızlık", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 13-14 (2012), 69-83.

¹⁵ el-Kamer, 54/17.

¹⁶ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 1-5/187-188.

*“Sana bu ilahi sözleri öğreteceğiz ve sen de onu zihninden silmeyeceksin. Yalnızca Allah'ın dilediği (unuturtmayı murat ettiği) kısım bu hükmün dışındadır.”*¹⁷

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Peygamber Efendimiz'in Kur'an'ı ezberlemesinde ilahî yardım ve korumanın temel bir unsur olduğunu vurgular. Ayetteki ifade, Kur'an'ın kalbe yerleşip zihinde kalıcı bir şekilde muhafaza edileceğine dair Allah'ın bir vaadi olarak yorumlanır. Bu bağlamda hafızlık, yalnızca insanın gayretiyle gerçekleşen bir ezber faaliyeti olmayıp, Allah'ın lütfu ve koruyucu iradesiyle desteklenen bir süreçtir. Ayetin vurguladığı ilahî teminat, hafızın Kur'an'ı hem kelime hem anlam bütünlüğüyle öğrenmesini ve uzun süre hatırında tutmasını mümkün kılar; böylece hafızlık, bireysel çaba ile ilahî yardımın birleştiği, kutsal ve sorumluluk yüklü bir görev olarak ortaya çıkar.¹⁸

*“Onu çabucak ezberleme isteğiyle dilini kımıldatıp telaşa düşme. Çünkü onu senin zihninde derleyip düzenlemek ve okuyuşunu kolaylaştırmak bizim sorumluluğumuzdadır. O halde, sana okuduğumuz zaman, sen de dikkatlice dinle ve okunuşunu izle.”*¹⁹

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Kur'an'ı öğrenme ve ezberleme sürecinde Allah'ın koruyucu ve yönlendirici rolünü vurgular. Tefsire göre, ayette Peygamber Efendimiz'e hitaben yapılan uyarı, Kur'an'ı aceleyle ezberlemeye çalışmanın gereksizliğini ve hafızlık sürecinde ilahî yardımın önemini ortaya koyar. Hafızlık, yalnızca insanın çabasıyla sınırlı olmayıp, Allah'ın iradesi ve korumasıyla mümkün olan kutsal bir sorumluluktur. Ayetin işaret ettiği şekilde, Kur'an'ı zihinde biriktirmek ve anlamını idrak ederek öğrenmek, hafızlık eğitiminde sabır, derinlik ve tefekkür gerektiren bir süreç olarak değerlendirilir. Bu bağlamda hafızlık, bireysel gayret ile ilahî yardımı birleştiren hem manevi hem de eğitsel bir görev olarak öne çıkar.²⁰

*“Tarafımızdan kendilerine bir Kitap verilen ve onu gerektiği gibi okuyup (anlayıp uygulayanlar); işte onlar, o Vahye yürekten bağlıdırlar.”*²¹

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Kur'an'ı anlamak, öğretmek ve yaşamla bütünleştirmek suretiyle talim edenlerin gerçek iman sahipleri olarak nitelendirildiğini vurgular. Tefsire göre, ayetteki layıkıyla talim ifadesi, yalnızca kelimeleri ezberlemeyi değil, kitabın hükümlerini öğrenmeyi, üzerinde tefekkür etmeyi ve hayatına rehber edinmeyi içerir. Bu bağlamda hafızlık, Kur'an'ı zihinde muhafaza etmenin ötesinde, onu anlamak, öğretmek ve yaşamakla tamamlanan kapsamlı bir sorumluluk olarak değerlendirilir. Ayet, hafızların hem

¹⁷ el-A'lâ, 87/6-7.

¹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/603.

¹⁹ el-Kiyâmet, 75/15-19.

²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/508-509.

²¹ el-Bakara, 2/121.

bireysel ibadet hem de toplumsal rehberlik açısından önemli bir role sahip olduklarını gösterir ve Kur'an'ı talim edenlerin Allah katında üstün bir konuma sahip olduklarını ortaya koyar.²²

“Ve biz, kullarımızdan tercih ettiğimiz zümreyi, Kitab'ın mirasçısı yaptık.”²³

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Kur'an'ı koruma ve nesilden nesile aktarma görevini üstlenen kişilerin özel bir konumda olduğunu vurgular. Tefsire göre, mirasçı kılmak ifadesi, yalnızca bilgiyi devretmek değil, Kur'an'ı anlayarak ezberleyen, öğreten ve hayatına rehber edinerek yaşatan bireyleri işaret eder. Bu bağlamda hafızlık, Kur'an'ı kelime bütünlüğüyle hatırdan tutmanın ötesinde, ilahî mesajı koruma, talim etme ve sonraki kuşaklara aktarma sorumluluğunu da içerir. Ayet, hafızların hem manevi hem toplumsal açıdan taşıdığı önemi ortaya koymakta ve onları Allah katında seçkin bir konuma yerleştirmektedir.²⁴

“De ki: 'Cebrail'e kim düşmansa, bilsin ki o (Kur'an'ı), Allah'ın izniyle, önceki kitapları doğrulayıcı, müminler için yol gösterici ve müjdeleyici olarak senin kalbine indirendir.”²⁵

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Kur'an'ın vahiy yoluyla kalplere yerleşmesinde Allah'ın özel bir iradesi ve koruması olduğunu vurgular. Tefsire göre, Kur'an'ı kalbine indiren kimse hem önceki ilahi kitapları doğrulayan hem de müminler için rehberlik sağlayan bir rol üstlenir; bu da hafızlık bağlamında, Kur'an'ı ezberleyip anlamını kavrayarak hayatına rehber edinmenin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Ayet, hafızların Kur'an'la kurduğu ilişkinin sadece kelime naklinden ibaret olmadığını, aynı zamanda kalpte derin bir kavrayış ve rehberlik sorumluluğunu da içerdiğini ortaya koyar. Bu bakımdan hafızlık, Kur'an'ı koruma ve yaşatma görevinin manevi boyutunu yansıtan kutsal bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.²⁶

“Hepsi bir değildir: Kitap Ehli içinde, geceleyin ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyan ve secde eden bir topluluk bulunur.”²⁷

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Allah'ın kelamını hem öğrenen hem de hayatında uygulayan seçkin kulları öne çıkarmaktadır. Tefsire göre, bu ayette övgüye layık görülen grup, Kur'an'ı sadece okumakla kalmayıp üzerinde tefekkür eden, anlamını kavrayan ve ibadetle pekiştiren kimselerdir. Hafızlık bağlamında bu, ezberin mekanik bir süreç olmadığını, Kur'an'ı kalpte yerleştirme, geceleri okuyup üzerinde düşünme ve secdeyle Allah'a yönelme gibi manevi bir disiplinle birleştiğinde gerçek anlamına kavuştuğunu gösterir. Dolayısıyla ayet,

²² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/201.

²³ el-Fâtır, 35/32.

²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/467.

²⁵ el-Bakara, 2/97.

²⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/161.

²⁷ Âl-i İmrân, 3/113.

hafızlığın sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ibadet ve tefekkürle bütünleşen yüksek bir sorumluluk ve manevi değer taşıdığını ortaya koymaktadır.²⁸

*“Bu Kur'an, kesinlikle âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Onu, Rûh-ül Emîn, uyarıcı olman için, açık Arapça ile senin kalbine getirmiştir.”*²⁹

Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre bu ayet, Kur'an'ın ilahî kaynaklı olduğunu ve Peygamber Efendimiz'in kalbine vahyedildiğini vurgular. Tefsire göre, ayetteki uyarıcı olsun ifadesi, Kur'an'ın mesajının yalnızca okunmak veya ezberlenmek için değil, üzerinde düşünülüp hayata rehberlik etmesi amacıyla gönderildiğini ifade eder. Hafızlık bağlamında bu, Kur'an'ı ezberleyen kişinin kelimeleri hatırlamanın ötesinde, vahyin içeriğini kavrayarak kalbine yerleştirmesi gerektiğini gösterir. Ayet, hafızlığın mekanik bir ezberden ibaret olmadığını; Allah'ın kelamını kalpte muhafaza ederek uyarıcı ve rehber niteliğini yaşamına yansıtmanın temel bir unsur olduğunu ortaya koyar. Böylece hafızlık hem bireysel ibadet hem de ilahî mesajın korunması ve yaşatılması açısından kutsal bir sorumluluk hâline gelir.³⁰

1.2. HAFIZLIĞIN ÖNEMİNİ İHTİVA EDEN HADİSLER

Hadislerde, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyen, onu talim eden ve hükümleriyle amel eden kimselerin dinî açıdan üstün bir konumda olduğu çeşitli şekillerde ifade edilmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v), Kur'an'ı hıfzedip öğreten kimseyi vahiy getiren meleklerle birlikte anarak hafızlığın manevi derecesini göstermiştir. Kur'an'ı okumakta zorlandığı hâlde gayret eden kişiye dahi iki kat sevap verileceğinin bildirilmesi, hafızlık yolunun yalnızca yetenek değil aynı zamanda sabır, çaba ve süreklilik gerektiren bir ibadet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hadisler, hafızlık sürecini bir bilgi aktarımı değil, kişinin hem ahlâkını hem de ibadet hayatını inşa eden kapsamlı bir kulluk bilinci olarak tanımlamaktadır.

Hadislerde ayrıca, Kur'an'ı yaşayan kimselerin hem dünyada hürmet göreceği hem de kıyamet günü ebeveynlerinin dahi Kur'an hürmetine yüceltileceği müjdelenmiştir. Kur'an'ı hafızasında taşımayan kimsenin yıkılmış bir eve benzetilmesi ise, Kur'an'la bağını koruyan bireylerin manevi diriliğine dikkat çeker. Bu rivayetler, hafızlığın İslam toplumunda neden saygı duyulan bir konumda bulunduğunu ve tarih boyunca neden güçlü bir gelenek olarak sürdürüldüğünü açıklamaktadır. Dolayısıyla hadisler, hafızlığın sadece ezberleme faaliyeti değil; bireyi ve çevresini ihya eden bir değer, bir sorumluluk ve bir şeref olarak görülmesi gerektiğine güçlü bir dayanak sunmaktadır.

²⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/654-655.

²⁹ eş-Şuarâ, 26/192-195.

³⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1-5/172.

“Kim Kur’an’ı kerîmi okur ve onunla amel ederse, kıyamet günü ebeveynine bir tâç giydirilir. Bu tâcın nuru, güneşin dünyadaki bir eve konulduğunda vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur’an’ı Kerim ile bizzat amel edenin nuru nasıl olur, bir düşünün!”³¹

Kim Kur’an’ı okur ve onunla amel ederse, kıyamet günü ebeveynine bir tâç giydirilir... rivayeti, hafızlık eğitimini sadece metnin zihinde korunması olarak değil, Kur’an’ın ahlakî ve davranışsal yönleriyle birlikte bütüncül biçimde içselleştirilmesi gereken bir süreç olarak yorumlayan çağdaş yaklaşımlarla uyum göstermektedir. *“Günümüz Kur’an Öğretiminin Bütüncül Yaklaşımla Yeniden Yapılandırılmasına Bir Bakış”* adlı çalışmada vurgulandığı üzere, Kur’an eğitimi tilavet, anlama ve amel boyutlarını birlikte barındıran çok katmanlı bir öğrenme sürecidir. Bu bağlamda hadis, hafızlığın nihai hedefinin salt ezber değil, Kur’an’ın hayata taşınması olduğunu ortaya koymakta; hıfzı davranışlara yansıtan kimselerin hem kendilerine hem de ailelerine manevî bir şeref kazandıracağını ifade etmektedir. Dolayısıyla rivayet, hafızlık eğitiminin bilişsel boyutla sınırlı kalmaması, öğrencilerin Kur’an’ın ahlaki ilkelerini yaşamaya yönlendirilmesi ve hıfzın kişilik inşasıyla bütünleşmesi gerektiğine işaret eden önemli bir delil niteliği taşımaktadır.³²

“Allah’ın kelamını hafızasında taşıyan ve O’nun emirlerine uygun olarak yaşamaktan da geri durmayan kişiye gösterilen saygı, Allah’a gösterilen saygıdır.”³³

Bu hadis, hafızın sadece Kur’an’ı ezberlemesinin yeterli olmadığını, aynı zamanda onu yaşamına rehber edinmesinin önemini vurgular. Hadiste belirtildiği üzere, hafızın manevi ve toplumsal statüsü, Allah’ın emirlerine uygun davranmasıyla doğrudan bağlantılıdır; bu durum, hafızlık geleneğinin İslam toplumunda saygı ve sorumlulukla bütünleşmiş bir kurum olduğunu ortaya koyar.³⁴

“Kur’an’ı gayret göstererek okuyan kimseye iki kat mükâfat vardır. Kur’an’ı talim eden hafız ise vahiy getiren yüce melekler gibidir.”³⁵

Çakır ve Horoz’a (2018) göre, bu hadis, hafızların manevi statüsünü ve Kur’an’la kurdukları ilişkinin önemini vurgular. Hadiste, Kur’an’ı hıfzedip talim edenin meleklerle kıyaslanması, hafızlığın yalnızca ezberleme değil, sürekli talim ve tefekkür süreciyle birlikte yüksek bir manevi değer kazandığını ortaya koyar. Değerlendirmeye göre, bu tür hadisler

³¹ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el Ezdî, *Sünen-i Ebu Davud*, çev. Hüseyin Kayapınar-Necati Yeniel (İstanbul: Şamil Yayınları, 2017), “Vitr”, 14, (no. 1455).

³² Veysel Akkaya, “Günümüz Kur’an Öğretiminin Bütüncül Yaklaşımla Yeniden Yapılandırılmasına Bir Bakış”, *Usl İslam Araştırmaları Dergisi* 39 (2023), 95.

³³ Ezdî, *Sünen-i Ebu Davud*, “Edep”, 23, (no. 4843).

³⁴ Mesut Çakır- Yavuz Horoz, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 124-127.

³⁵ Darimi, *Sünen-i Dârimî*, “Fedail-ül Kur’an 11, (no. 3371).

hafızlık geleneğinin İslam toplumunda kökleşmesine katkı sağlamış ve hafız olmayı, ilahi mükâfata ve ahlaki üstünlüğe ulaşan bir sorumluluk ve ibadet modeli olarak konumlandırmıştır.³⁶

“Hiç kuşku yok ki hıfzında Kur’an’dan bir şey taşımayan kişi yıkılmış bir ev gibidir.”³⁷

Bu hadis, Kur’an’ı hıfzetmenin, bireyin manevi ve ahlaki değerleri açısından taşıdığı önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. *“Hiç şüphe yok ki, ezberinde Kur’ân’dan bir şey bulunmayan kimse harabeye dönmüş”* ifadesi, Kur’an’la ilişkisi olmayan bireyin içsel ve ruhsal yönden eksik, korumasız ve yönsüz olduğunu simgeler. Hadis, Kur’an’ın insana kıymet ve değer kazandıran merkezi bir unsur olduğunu vurgular; zira hafızlık, bireyin kalbini Allah’ın kelimeleriyle doldurarak manevi bir inşa sürecine katkıda bulunur.³⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in korunması ve ezberlenmesi hem ayetlerde hem de hadislerde büyük bir fazilet olarak vurgulanmıştır. Âyetlerde, Kur’an’ın Allah tarafından kolaylaştırıldığı, onun unutulmaması için ilahî bir teminat verildiği ve hakkıyla okuyanların gerçek iman sahipleri olduğu ifade edilmektedir. Hadislerde ise, Kur’an’ı ezberleyip yaşayan kimselerin meleklerle beraber sayıldığı, anne-babalarının dahi kıyamet günü Kur’an hürmetine yüceltileceği ve Kur’an’ı güçlkle okuyanlara dahi iki kat sevap verileceği müjdelenmiştir. Bu naslar göstermektedir ki, hafızlık yalnızca Kur’an’ı ezberlemek değil, aynı zamanda onu hayat rehberi edinmek, emir ve yasaklarını yaşamak demektir. Dolayısıyla hafızlık hem dünyada hem de ahirette insana izzet ve şeref kazandıran en yüce ilimlerden biridir.

1.3. KUR’AN’IN MUHAFAZA YOLLARI

Kur’an’ın diğer ilahi kitaplardan farkı, bu ilahi kitapların karşılaşmış olduğu tahrifata uğramadan gümümüze kadar orijinal halini korumuş olmasıdır. Bu sebeple ilim dünyasının büyük çoğunluğu Kur’an’ın nazil olduğundan bu yana bozulmadan orijinal hali korunmuş tek kitap olduğunu kabul etmiştir.³⁹ Bu kısımda Kur’an’ın günümüze kadar orijinal halinin bozulmadan nasıl ulaştığını anlamak için, Kur’an’ın muhafazasında hangi tedbirlerin alındığı ve ne gibi yöntemlerin kullanıldığına değinilecektir.

³⁶ Çakır- Horoz, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 130-131.

³⁷ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, çev. Abdullah Parlıyan (Konya, 2004), "Fedail-ül Kur’an", 18, (no.2913).

³⁸ Çakır- Horoz, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 121-123.

³⁹ Hasan Elik, *Kur’an’ın Korunmuşluğu Üzerine* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 9.

1.3.1. Kur'an'ın Allah Tarafından Korunması

Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e vahyolunduğu andan itibaren Allah tarafından koruma altına alınmış ve bu ilahi korumanın sözü Kur'an'ı Kerim'de verilmiştir.⁴⁰ Kur'an'ı her türlü tahrifattan korumak⁴¹ için Cebrail (a.s) aracılığı ile etrafında onları gözleyen melekler bulunduğu halde Kur'an ayetlerini Hz. Muhammed'e ulaştırmıştır.⁴² Vahyin Allah (c.c) tarafından korunmasında herhangi bir zorluk ve şüphe yoktur. Bu sebeple, Allah'ın göndermiş olduğu vahye hiç kimsenin müdahalesinin söz konusu olamayacağını Kur'an'ı Kerim; *“Yoksa göklerin, yerin ve aradaki her şeyin egemenliği onların elinde midir? Eğre öyleyse, vesilelerine tutunup (doğru yolu bularak) göğe çıksınlar (bakalım)”* Ayeti ile açıklamaktadır.⁴³ Allah'ın göndermiş olduğu vahyi koruma çabasına ihtiyaç duyulmasının sebepleri arasında, Kur'an'ın önceki ilahi kitapların maruz kaldığı tahrifata uğrama endişesi, Kur'an'ın gönderilen bütün kitapları kapsayıcı nitelikte olması sebebiyle, vahyin korunmasını gerekli kılmıştır.⁴⁴

Allah Kur'an'ın muhafazası ve ona karşı olabilecek bütün saldırıların yok edilmesi için gerekli olan tüm sebepleri beraberinde yaratmıştır. Esasen Kur'an'ın gerçek koruyucusu Allah'tır. Çünkü koruma eylemini dileyen ve yaratan O'dur.⁴⁵ Hz. peygamber'e Kur'an âyetleri ulaşmasıyla birlikte, Kur'an'ı koruma görevi Hz. Peygamber ve beraberinde Müslümanlara bırakılmıştır. İşte bu sebeple Kur'an'ın birtakım tespit usulleriyle koruma altına alınmasına ihtiyaç vardı ve Hz. Peygamber bu iş için yeterli tedbiri almıştı.⁴⁶

Sonuç olarak Kur'an, önceki kavimlere gönderilen ilahi kitaplar gibi belir bir topluluğa inmemiş. Bütün insanlığa gönderilmiş bir kitaptır. Bu sebeple, Kur'an'ın hiçbir değişikliğe uğramadan kıyamete kadar korunması önemlidir. Allah'ın dilemesi ve Hz. Peygamber'in bu görevi kusursuz bir şekilde ve belli usullere göre yapmasıyla mümkün olmuştur.⁴⁷

1.3.2. Kur'an'ın Ezber ile Muhafazası

Kur'an'ın tesbitinde ve muhafazasında en önemli yollardan biri hiç şüphesiz Kur'an'ın ezberlenmesidir. Hz. Peygamber'in Cebrail'den almış olduğu vahyi, ezberlemiş, yazı ile kayıt altına aldırması, arza yöntemi ile teyit etmiştir. Almış olduğu bu ilahi emri hem hayatına tatbik etmiş hem de tebliğ ederek sonraki nesillere aktarılmasına rehberlik etmiştir.⁴⁸ İlahi vahyin

⁴⁰ el-Hicr, 15/9.

⁴¹ el-Hicr, 15/17; el-Hac, 22/52.

⁴² Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 102.

⁴³ Sâd, 38/10.

⁴⁴ Rukiye Keskinsoy, *Geçmişten Günümüze Trabzon'da Hafızlık Geleneği: Mehmet Rüştü Aşikkutlu Kur'an Kursu Örneği* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 5.

⁴⁵ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 110.

⁴⁶ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 111.

⁴⁷ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 111.

⁴⁸ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 107.

başından beri Kur'an'ın diğer ilahi kitaplara nazaran ezberlenmesi ve sadırlara nakşedilmesi Kur'an'ın ne kadar ayrıcalıklı olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Vahyin indiği toplumda yazı bilenlerin sayısının ve yazı malzemesinin kısıtlı oluşu, bu toplumun daha çok sözel aktarıma dayandığını göstermektedir. Bu sebeple bu toplumun hafızaya önem vermeleri, Kur'an'ın muhafazasında da etkili olmuş ve ilk sırayı hafızlık almıştır.⁵⁰ Bu toplumun hafızasının güçlü olması ve ezber yöntemine güvenmeleri ne kadar önemli olsada hafızlık yöntemiyle, yazı yöntemi birlikte kullanılmıştır. Bu sebeple inen her vahiy, vahiy katiplerinin yanlarında bulunan, deri, kürek kemiği, parşömen kâğıdı, düz taş gibi çeşitli yazı malzemesi üzerine yazılmıştır.⁵¹

İnen âyetler sahabe tarafından hemen ezberlenir ve yazılmak suretiyle kaydedilirdi. Ezberlenen ve yazılan âyetler Hz. Peygamber'in onayına sunulurdu.⁵² Kur'an âyetlerinin hiç zaman kaybetmeden ezberlenmesi önemliydi. Çünkü Kur'an sûreleri namazlarda okunuyordu. Bu sebeple sahabe inen âyetleri ezberlemek için çaba sarfediyordu. Ancak her sahabenin inen her vahiy ezberlediğini söylemek mümkün değildir. Fakat birçok sahabenin inen her âyeti ezberlediği gelen rivayetler arasındadır.⁵³

Kur'an'ın hiçbir tahrifata uğramadan günümüze kadar ulaşması, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in Kur'an'ı ezberlemesi ve sahabenin de ezberlemesine teşvik etmesidir. Bu durum Hz. Peygamber'den sonra gelen Müslümanların Kur'an'ı ezberleme konusunda bu işi dini bir gelenek haline getirmesi açısından çok önemlidir.⁵⁴ Kur'an'ın ezberlenmesi zamanla kurumsal bir kimlik kazanmış ve dünyanın dört bir yanında O'nun ezberlenmesi için kalıcı müesseseler kurulmuştur.⁵⁵

1.3.3. Kur'an'ın Yazı ile Muhafazası

Bir milletin kültürünü gelecek nesillere aktarmadaki önemli unsurlardan birisi yazıdır. Yazının bu denli önemli oluşu, Kur'an'ın muhafazası açısından da önemlidir. Kur'an'ın ezberlenmesi muhafaza açısından yeterli olarak görülmüyordu. Bu sebeple, Hz. Peygamber Kur'an'ın yazılmasına büyük önem vermiş ve her vahiy geldiğinde inen âyetleri yazdırmıştır.⁵⁶

⁴⁹ Yüksel Salman, "Kur'an'ı Kalplere Yazmak Hafızlık", *Diyanet Aylık Dergi* 222 (Haziran 2009), 4.

⁵⁰ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 107.

⁵¹ Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Otto, 2010), 35.

⁵² İsmail Hakkı (İzmirli), *Tarih-i Kur'an* (Çizgi Kitabevi, 2019), 9.

⁵³ Suat Yıldırım- İbrahim Canan, *Kur'an'ın Mucizevi Korunması* (İstanbul: Yeni Ümit, 2004), 20.

⁵⁴ Elik, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*, 163.

⁵⁵ Salman, "Kur'an'ı Kalplere Yazmak Hafızlık", 4.

⁵⁶ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 121-122.

Hız. Peygamber'in inen vahiyleri ne zaman yazdırmaya başladığına dair kesin bir tarih bilinmemekle birlikte, Kur'an'ın Mekke döneminde⁵⁷ risaletin beşinci yılında başladığına dair rivayetler vardır.⁵⁸ Mekke döneminde yazı bilenlerin azlığı ve yazı malzemelerinin kısıtlı olması sebebi ile vahiyler ilkel yöntemlerle kayıt altına alınmıştır. Bu sebeple, Mekke döneminde Kur'an'ın yazılması bir resmiyet kazanmamıştır. Kur'an'ın yazım işinin resmiyet kazanması ve sistemleştirilmesi Medine dönemine rastlamaktadır.⁵⁹

Hız. Peygamber Mekke ve Medine'de yazmayı bilenlerden bir ekip oluşturmuş ve inen âyetleri en kısa sürede yazdırırdı. Yazılan bu vahiyler Hız. Peygamber'in evinde muhafaza edilmek üzere teslim edilirdi. Ayrıca vahiy kâtipleri yazdıkları bu nüshaların bir suretini de kendilerine ayırırlardı. Hız. Peygamber yazılanların doğruluğunu kontrol etmek için vahiy katibine okuturdu.⁶⁰ Vahiyler geldikçe Hız. Peygamber müsait olan kâtibi çağırır ve gelen vahiy yazdırırdı. Âyetlerin nazil olur olmaz yazılması hemen mümkün olmazdı. Bu sebeple, nazil olan âyetler önce ezberlenir ve hafızalarda muhafaza edilirdi.⁶¹ Vahyin hangi zamanda, mekânda geleceği bilinmediği için ve bir bütün halinde değil de parçalar halinde geldiği için inen vahiyler geçici olarak belirli malzeler üzerine yazılır, sonrasında daha sağlıklı, kullanıma uygun yazı malzemelerine yazılıp kaydedilirdi. Bu sayede yazılan ile ezberlenen arasında herhangi bir uyumsuzluk olup olmadığı tespit edilirdi.⁶²

Hız. Peygamber Kur'an'ı ezberleyen ve kitâbet'le⁶³ toplayan ilk kişidir. Hız. Peygamber vefat ettiğinde nazil olan âyetlerin yazılı olduğu sayfalar iki kapakta toplanmamış halde evinde bulunuyordu.⁶⁴ Bu sebeple, Kur'an'ın tamamının Hız. Peygamber zamanında yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır.⁶⁵

Kur'an'ın nazil olduğu andan itibaren gelen vahyin tespitinde, yazı (Kitâbet), ezberleme (Hıfz), arza (Mukabele)⁶⁶ olmak üzere üç yöntem kullanılmıştır. Yazı ve ezberleme yöntemi vahyin tespitinde olduğu kadar, muhafazasında da kullanılan en önemli yöntemlerdir. Şöyleki, Yazılı metinlerde ortaya çıkan hatalar, ezberlenen metinlerle karşılaştırılmış ve hatalar düzeltilmiş, aynı şekilde ezberlenen metinler yazılanlarla karşılaştırılmış ve oluşabilecek

⁵⁷ el-Furkân, 25/5; el-Vâkıa, 56/78; Abese, 80/13-14.

⁵⁸ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2010), 42.

⁵⁹ Yaşar Akaslan, "Kur'an'ın Yazıyla Tespitinde Vahiy Katipliği", *Diyanet Aylık Dergi* 368 (Ağustos 2021), 25.

⁶⁰ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası* (Ankara: Otto, 2015), 52; Demirci, *Kur'an Tarihi*, 130.

⁶¹ Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 90.

⁶² Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 44-45.

⁶³ Ahmet Yücel, "Kitâbet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Kasım 2024).

⁶⁴ İmam Celaleddin Es-Suyuti, *El-İtkan Fî Ulûmi-l Kur'an*, çev. Sakıp Yıldız- Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 1/73.

⁶⁵ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 144.

⁶⁶ Nebi Bozkurt, "Mukabele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Kasım 2024).

hatalar düzeltilmiştir.⁶⁷ Bu şekilde tespit ve muhafaza edilen Kur'an'ın günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan ulaştığı ve dünyadaki örneklerine bakıldığında küçük yazım hataları dışında hiçbir fark olmadığı görülmektedir.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın koruması altında, Hz. Peygamber ve sahabenin uyguladığı ezber ve yazı yöntemlerinin karşılıklı teyidiyle hiçbir tahrifata uğramadan günümüze ulaşmış, böylece hem ilahî hem de tarihsel açıdan güvence altına alınmıştır.

1.4. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ

İlk emri oku⁶⁹ olan ilahi buyruğun okuma yazma bilmeyen bir Peygamber'e gönderilmesi, Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:⁷⁰ “Okuma yazma bilmeyenlere kendi arasından, onlara âyetlerini talim edecek, arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti aktaracak bir peygamber gönderen O'dur.”⁷¹ Âyeti ile Kur'an âyetlerinin öğretimi ve açıklanması görevinin Hz. Peygamber'e verildiği ve Hz. Peygamber'inde “Ben muallim olarak gönderildim”⁷² sözü ile bu âyeti teyit ettiği anlaşılmaktadır.⁷³ Kur'an'ın ezberleme süreci, ümmî olan Peygamber'in, inen âyetleri ezberlemesiyle başlamıştır.⁷⁴ Hz. Peygamber'e vahiy geldikçe inen o vahyi ezberlemiş, ezberlediği âyetler ile amel etmiştir.⁷⁵

Hz. Peygamber döneminde hafızlık bir ilim olarak değerlendirilmemiş, hafızlık belgesi adı altında herhangi bir belge verilmemiştir. Hafızlığın sözlü kültür içerisinde var olması, hafızlık geleneğinin detaylı bir şekilde günümüze aktarılmasının temel nedenleri arasındadır.⁷⁶ Hz. Peygamber Kur'an ayetlerini olduğu gibi muhafaza etmek, herhangi bir eksikliğe mahal vermemek için büyük çaba sarf etmiştir. Sarf etmiş olduğu bu çaba neticesinde Allah (c.c) Hz. Peygamber'e “Sana (Kur'an-ı) okutacağız; artık Allah'ın dilediği hariç sen hiç unutmayacaksın”⁷⁷ buyurarak endişelenmemesi gerektiğini, Kur'an-ı ezbere okuyacağının ve unutmayacağının garantisini vermiştir.⁷⁸

⁶⁷ Hakkı (İzmirli), *Tarih-i Kur'an*, 9-10.

⁶⁸ Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 93.

⁶⁹ *Kur'an Yolu Meâli*, el-Alak 96/1.

⁷⁰ Bilal Ünsal, *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 21.

⁷¹ el-Cuma, 62/2.

⁷² Kazvîni- Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, “Mukaddime” 17.

⁷³ Abdülhekîm Ağırbaş, “Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kirâat Eğitim-Öğretimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (Aralık 2021), 89.

⁷⁴ Ayşe Karakaya, *Türkiye'de Hıfz Eğitimi (Ankara Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), s. 21.

⁷⁵ Ali Bardakoğlu, “Kur'an'ı Kalplere Yazmak”, *Diyanet Aylık Dergi* 222 (Haziran 2009), 5.

⁷⁶ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 23-24.

⁷⁷ el-Alâ, 87/6-7.

⁷⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım Ürünleri, 2022), 9/164.

Allah resulünün Kur'an eğitimi daha çok şifahi şeklindeydi.⁷⁹ İlk olarak Hz. Peygamber ezberlediği ayetleri Cebrail'e (a.s) arz ediyor, onun tasdikinden sonra yüksek sesle sahabeye talim ederek ayetlerin doğru okunuşunu gösteriyordu. O esnada sahabe, herhangi bir yanlış yapmamak için kendi notlarını denetliyorlardı.⁸⁰ Bi'setin⁸¹ beşinci yılından sonra başladığı rivayet edilen bu olaya Arza denilmektedir.⁸² Böylece Kur'an'ın hıfz süreci Ramazan ayının⁸³ Kadir gecesinde⁸⁴ ve bu geleneğin ilk medresesi sayılabilecek mekânı olan Hira mağarasında başlamıştır.⁸⁵ Hafızlık geleneğinin ilk ve en önemli temsilcisi de Hz. Peygamber olmuştur.⁸⁶

Hz. Peygamber sadece ilahi vahyi tebliğ etmekle görevli değildi. Kur'an âyetlerini açıklamak, hükümlerini çıkarmak, islama inananları, ahlaklı birer birey olma hususunda eğitmek ve Kur'an öğretimi Hz. Peygamber'in göreviydi.⁸⁷ Kur'an sûreleri nazil oldukça, Hz. Peygamber inen sureleri hem ezberleyip hemde ezberletiyordu. Yanı sıra inen bu sûre ve âyetleri sahabeden belirlediği kişilere hem yazdırır hemde hangi sûre veya âyetten sonra ekleneceğini söylerdi.⁸⁸ Bu şekilde Hz. Peygamberin nazil olan âyetleri öğrendiği gibi ashabına ezberletmesi ve yazdırması, ilahi vahyin muhafaza edilmesi konusunda önemli bir örneği olmuştur.⁸⁹

Kur'an'ın nazil olduğu toplumda, yazılı kültürün aksine sözlü kültür ön plandaydı. Bu sebeple zihinler ezber yapmaya daha elverişliydi. Bu sayede inen âyetler sahabe tarafından rahatlıkla ezberlenebiliyordu.⁹⁰ Böylelikle, ilahi vahyin tespit edilmesi konusunda ezberleme yoluyla tespit ilk sırada yer almaktadır.⁹¹ Kur'an'ın nazil olduğu dönem içerisinde, yazı malzemelerinin kısıtlı olması sahabeyi daha çok inen âyetleri ezberlemeye sevk ediyordu.⁹² Ayrıca hafızlığın önemini belirten âyet ve hadisler sahabeyi hem Kur'an'ı ezberlemeye hemde bu öğrendikleri ile amel etmeye teşvik ediyordu.⁹³

⁷⁹ Ömer Çelik, "Hafızlık", *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 13-14 (2012), 69-83.

⁸⁰ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 28.

⁸¹ Ahmet Lütfi Kazancı, "Bi'set", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).

⁸² Abdülbaki Turan, "Arza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).

⁸³ el-Bakara, 2/185.

⁸⁴ el-Kadr, 97/1.

⁸⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1991), 1/s. 74.

⁸⁶ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, s. 28.

⁸⁷ Cahit Baltacı vd., "Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik" (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2000), 66-67.

⁸⁸ Mustafa Âsım Köksal, *İslam Tarihi Hz. Muhammed ve İslamiyet* (İzmir: Işık Yayınları, 2008), s. 43-44.

⁸⁹ Osman Keskinoglu, *Nüzulünden Günümüze Kur'an -ı Kerim Bilgileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 78.

⁹⁰ Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 14.

⁹¹ Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri* (Isparta, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 2.;

⁹² İlhan Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Aralık 1998), 322.

⁹³ Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 44.

Mekke döneminde Kur'an öğretimi ve hafızlık geleneği, Hz. Peygamber'in onayıyla Erkam b. Ebü'l Erkam el-Mahzûmi'ye ait olan evde, Dârü'l Erkam⁹⁴ başlamış ve islamın ilk hafızları burada yetişmiştir.⁹⁵ Hicretten sonra ise, hafızlık eğitimi Suffe⁹⁶ ve Mescid-i Nebevî başta olmak üzere Medinede bulunan dokuz mescitte de devam etmiştir.⁹⁷ İnşa edilen bu mescitlerin birçok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri, İslamın ilk öğretmenlerinin burada yetişmiş olmasıdır. Burada barınan ve eğitim görenlerin ihtiyaçları zengin olan Müslüman sahabeler tarafından karşılanmıştır.⁹⁸

Buralar dışında Kur'an öğretimi ve hafızlık eğitiminin verildiği yerlere 'Dârü-l Kurrâ, Dârü-l Kur'an ve Dârü-l Huffaz gibi isimlerde verilmiştir. Yer, mekân, konut gibi anlam taşıyan dâr ile okuyan manasındaki kârî kelimesinin çoğulu olan kurrâ kelimelerinden oluşan dârü'l-kurrâ, Kur'ân-ı Kerîm'in öğretilmiş olduğu, bir kısmının veya tamamının hıfzettirildiği ve kıraat usullerinin tâlim ettirildiği okullar için kullanılmıştır."⁹⁹ Bu Kur'an merkezlerinde Kur'an eğitimi alıp hafızlığını bitirenlere Kurrâ¹⁰⁰ denilmiştir.

Kur'an eğitimi ve hafızlık Mekke'de zorlu şartlar içerisinde varlığını sürdürmüş, bu sebeple hafızlık eğitimi belli bir mekân da değil, Hz. Peygamber'in uygun gördüğü yerlerde yürütülmüştür.¹⁰¹ Temellerinin Mekke'de atıldığı hafızlık geleneği Medine'de sistemli bir şekilde devam etmiştir.

Hz. Peygamber Kur'an okuma konusunda yetenekli olan sahabelere Kur'an eğitimi ve öğretimi icazeti vermiş ve Kur'an'ın bir hoca huzurunda öğrenilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber Kur'an'ın öğretilmesi amacı ile Medine'nin çeşitli yerlerinde Kur'an okulları açtırmış, diğer şehirlerde de Kur'an okullarının açılması için bazı sahabeleri görevlendirmiştir.¹⁰²

Mekke döneminde sözlü olarak yapılan Kur'an eğitimi ve hafızlık, Kur'an'ın yazılmaya başlamasıyla birlikte yüzünden okuyarak ezberleme şeklinde devam etmiştir.¹⁰³ Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle birlikte burada Suffe'yi kurarak Kur'an eğitiminin sistemli bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Kurulan bu eğitim merkezi İslam eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur. İslam tarihi içerisinde bu eğitim merkezi ilk İslam üniversitesi olarak

⁹⁴ Mustafa Asım Köksal, "Dârül Erkam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 04 Kasım 2024).

⁹⁵ Mustafa Turan, *Bir Sevdadır Hafız Olmak* (Kayseri: Evrensel Hafızlar Derneği, 2018), 72.

⁹⁶ Mustafa Baktır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 04 Kasım 2024).

⁹⁷ Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 15.

⁹⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/77.

⁹⁹ Nebi Bozkurt, "Dârü-l Kurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 04 Kasım 2024).

¹⁰⁰ Mustafa Öz, "Kurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 04 Kasım 2024).

¹⁰¹ Keskinsoy, *Geçmişten Günümüze Trabzon'da Hafızlık Geleneği: Mehmet Rüştü Aşikkutlu Kur'an Kursu Örneği*, 14.

¹⁰² Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (bursa: Emin Yayınları, 2010), 67-68.

¹⁰³ Baltacı vd., "Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik", 15-16.

kabul edilmiştir.¹⁰⁴ Suffe’de eğitim gören 400’e yakın sahabe, eğitim ve öğretim faaliyetleri için çeşitli mahallelere Kur’an öğretmeni olarak gönderilmişlerdir.¹⁰⁵ Hz. Peygamber döneminde Suffe’de yetişmiş olan ve çeşitli bölgelere ve kabilelere gönderilen sahabelere de kurra ismi verilmiştir. Bir-i Maune’de¹⁰⁶ şehit olan sahabelerin büyük çoğunluğunun hafız olduğu ve bu sahabelere kurra denildiği rivayet edilmektedir.¹⁰⁷

Hz. Peygamber döneminde hafızlık, yalnızca bir ezber faaliyeti değil; aynı zamanda vahyin korunması, aktarılması ve yaşanması için bir görev olarak görülmüştür. Bu süreç, Mekke’de Dârü’l Erkam’da başlamış, Medine’de Suffe ve mescitlerle kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Böylece hafızlık, İslam eğitim geleneğinin temel taşlarından biri haline gelmiş ve sonraki nesillere güçlü bir miras olarak bırakılmıştır.

1.4.1. Hz. Peygamber’in Eğitim ve Öğretim Metodları

Kur’an Hz. Peygamber’i bir eğitimci ve aynı zamanda tüm insanlığın rehberi olarak belirtmiştir.¹⁰⁸ “Allah beni sıkıntı ve zahmet verici, ne de bunu arzu edici olarak göndermedi. Lakin Allah beni bir muallim ve bir kolaylaştırıcı olarak gönderdi”¹⁰⁹ buyurarak kendisinin bir eğitimci olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in öğretim yöntemlerinden en önemlisi iyi hali, yaşantısı ve yüce ahlaklı olmasıdır.¹¹⁰ Hz. Peygamber Risaletten önce ve sonra, sahip olduğu en önemli özelliklerden biri toplum içerisinde güzel ahlaklı biri olarak yer edinmesidir.¹¹¹ Bu sebeple din eğitiminin ve öğretiminin en önemli noktası güzel örnekliktir. Allah’ın Kur’an’da üsve-i hasene¹¹² olarak nitelendirdiği ve güzel örnek olarak Hz. Peygamber’i gösterdiği gibi talebenin gözünde de hocası bir örneklik teşkil etmektedir.¹¹³

Hz. Peygamber sahabeye bıkkınlık gelmesini önlemek için, onların durumlarına bakarak gün ve saat ayarlaması yapardı.¹¹⁴ Bu sebeple Hz. Peygamber erkekler için perşembe günü, kadınlar içinde yine bir gün eğitim ve öğretim için tahsis etmiştir. Yanı sıra Hz. Peygamber bazı özel günlerde eğitim ve öğretim faaliyetlerini sıklaştırırdı.¹¹⁵ Bunun yanında

¹⁰⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/768.

¹⁰⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/770.

¹⁰⁶ Ahmet Önkol, “Bi-rimaüne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).

¹⁰⁷ Uner, *Hafızlık Risalesi*, 19.

¹⁰⁸ Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011), 13.

¹⁰⁹ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri- Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi* (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988), 3/ “Kitabu’t Talak”, 29, (no.1478).

¹¹⁰ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, 66.

¹¹¹ Mehmet Zeki Aydın, “Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed”, *Somuncu Baba Dergisi* 66 (2006), 10.

¹¹² el-Ahzâb, 33/21.

¹¹³ Muhammed Emin Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Darü’l-Erkam-Vahyin Nuzûl Sürecinde Şahsiyet Eğitimi* (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2010), 183.

¹¹⁴ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, 78.

¹¹⁵ Şakir Gözütok, *Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2014), 184-185.

Hız. Peygamber gündüzleri çeşitli bölgelerden gelen kişilerle meşgul olur, Suffa ehline geceleri eğitim verirdi.¹¹⁶

Allah insanları aynı yetenekte, aynı zihinde, aynı psikolojik yapı içerisinde yaratmamıştır.¹¹⁷ Dolayısıyla bu farklılıklar kendisini eğitim içerisinde de göstermektedir. Eğitimde bu durum ferdi farklılık olarak değerlendirilir.¹¹⁸ Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretime yönelik uygulamaları içerisinde kullanmış olduğu bireysel farklılıklar ilkesine dikkat ederek, talebenin anlama kabiliyetine, seviyesine göre hareket ederdi. Eğitimde son noktaya gelmiş kişilerle yeni ba layan kişilere aynı eğitimi vermez, bir konuda soru soran kişiye onu ilgilendiren kısmına ve durumuna uygun cevap verirdi.¹¹⁹

Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretimde kullanmış olduğu bir diğer ilke tedricilik ilkesidir. *“Bir kimseyi bir şeye yavaş yavaş aşamalı bir şekilde yakla tırmak”*¹²⁰ anlamına gelen tedricilik, eğitimde ise kişiye, neyi ne zaman ve ne kadar zamanda verilmesi gerektiğini ifade eder.¹²¹ Tedricilikle il h  buyrukların parça parça inmesi ve il h  emre tabi olanların bu emirleri hazmederek öğrenmesi hedeflenmiştir.¹²² Allah Kur'an'da *“ nk rcılar, ‘Keşke Kur'an ona tamamen bir seferde indirilseydi!’ diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine tam olarak yerle tırmek için böyle yaptık ve onu uygun zaman aralıklarıyla parça parça gönderdik”*¹²³ buyurarak tedricili in önemini vurgulamıştır. Bu öneme binaen Hız. Peygamber, tedricilik ilkesi bağlamında dinin hükümlerinin daha iyi anlaşılması ve ezberlenmesi için öğretirken önem sırasına göre, parça parça, bölüm bölüm   retiyordu.¹²⁴ Bu sayede sahabe inen âyetleri bir anda değil, yavaş yavaş ezberleyip belleklerine nak ediyordu.¹²⁵

Hız. Peygamber'in eğitim metodlarından bir di eride soru-cevap metodudur. Konu üzerinde muhatabın dikkatini toplamak için soru sorarak ve mütalaa yaparak uygun cevaplar bulunur ve aktif öğrenme hedeflenirdi.¹²⁶ Hız. Peygamber soru-cevap metodunu kapsamlı bir şekilde bütün boyutlarıyla kullanmış, soru sormanın önemli olduğunu vurgulamış ve sahabeyi bu konuda teşvik etmiştir.¹²⁷

¹¹⁶ Gözütok, *Resulullah Döneminde Eğitim ve   retim*, 184.

¹¹⁷ Yaşar Fersaho lu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi* ( stanbul: Marifet Yayınları, 1998), 158.

¹¹⁸ Ramazan Gürel, “Hız. Peygamber'in Eğitim-  retim Modelinde Belli Ba lı İlke ve Metotlar”, *Yakın Doğu Üniversitesi İ lam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/2 (2015), 120.

¹¹⁹ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve   retim Metotları*, 81.

¹²⁰ Talip Türcan, “Tedric”, *Türkiye Diyanet Vakfı İ lam Ansiklopedisi*, ts.

¹²¹ Fersaho lu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, 624.

¹²² Abdullah  zbek, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed* ( stanbul: Esra Yayınları, 1994), 180.

¹²³ el-Furkân, 25/32.

¹²⁴ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve   retim Metotları*, 76.

¹²⁵ Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l-Erkam-Vahyin Nuz l Sürecinde  ahsiyet Eğitimi*, 195.

¹²⁶  zbek, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 148; Gürel, “Hız. Peygamber'in Eğitim-  retim Modelinde Belli Ba lı İlke ve Metotlar”, 126.; Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve   retim Metotları*, 92.

¹²⁷ Gürel, “Hız. Peygamber'in Eğitim-  retim Modelinde Belli Ba lı İlke ve Metotlar”, 126.

Bu bölümden anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim yöntemlerini ahlâkî örneklik, bireysel farklılıkları gözetme, tedricilik ilkesi, soru-cevap yöntemi ve uygun zamanlama çerçevesinde sürdürdüğü görülmektedir. Bu yönleriyle Hz. Peygamber'in, yalnızca vahyi aktaran bir elçi değil; aynı zamanda çağının ötesinde bir eğitmeni olduğu anlaşılmaktadır. Günümüz pedagojik yaklaşımlarıyla karşılaştırıldığında, Hz. Peygamber'in kullandığı yöntemlerin modern eğitim teorileriyle büyük ölçüde uyumlu olduğu görülmektedir.

1.4.2. Hz. Peygamber Dönemi Hafız Sahabeler

Kur'an'ı ezberlemenin önemini vurgulayan âyet ve hadislerden yola çıkarak, Hz. Peygamber'in teşvikleri neticesinde birçok sahabe Kur'an muhafızı olmuştur.¹²⁸ Hz. Peygamber döneminde kurra olarak nitelendirilen bazı sahabelerin isimleri şöyledir; Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talip, Übey b. Kab, Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, Ebu Musa el-Eş'ari, Ebud-Derda.¹²⁹ Ayrıca Hz. Peygamber döneminde hafızlığını tamamlayan otuza yakın sahabeden bahsedilirken bunların içerisinde kadın sahabelerin olduğu rivayet edilmektedir. Rivayet edilen kadın sahabelerin isimleri şöyledir; Ümmü Varaka, Hz. Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme.¹³⁰

Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı hıfzeden sahabe sayısı hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Sayıları yüz binleri aşan sahabe içerisinde Kur'an muhafızlarının sayısı küçümsenmemelidir. Kur'an'ın nuzül süreci Hz. Peygamber'in vefatına kadar sürmüştür. Bazı rivayetlere göre, inen Kur'an'ın âyetlerinin sonuncusu ile Hz. Peygamber'in vefatı arasında dokuz gece gibi bir zaman dilimi bulunmaktadır. Bu zaman dilimi içerisinde Kur'an'ı ezberleyen sahabe sayısının az olması normal olarak kabul edilmektedir.¹³¹

Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı ezberleyen sahabelerin sayısının çokluğunun delilleri arasında, Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen Yemâme Savaşı¹³² ında yetmiş kadar hafız sahabenin şehit olması, o dönemde sahabe arasında hafızların çokluğunu göstermektedir. Aynın şekilde Bi'r-i Maune faciasında yetmiş veya kırk hafızın şehit edildiği rivayetlerde geçmektedir.¹³³

Bu bölümü değerlendirecek olursak, Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı ezberleyen sahabelerin durumunu hem bireysel örnekler (kurrâ sahabeler) hem de tarihî olaylar (Yemâme

¹²⁸ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 34.

¹²⁹ Uner, *Hafızlık Risalesi*, 23-24.

¹³⁰ İmam Celaleddin Es-Suyuti, *El-İtkan Fî Ulûmi-l Kur'an*, çev. Sakıp Yıldız- Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 1/203-204.

¹³¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 54.

¹³² Mustafa L. Bilge, "Yemâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 18 Kasım 2024).

¹³³ Ökkeş Dağ, *Hz. Peygamber Zamanında Kur'an'ın Ezberlenmesi ve Hafız Sahabiler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 76.

ve Bi'r-i Ma'ûne şehadetleri) üzerinden ele almaktadır. Bu yaklaşım, hafızlığın o dönemde ne kadar köklü ve yaygın olduğunu göstermektedir.

1.5. HZ. PEYGAMBER SONRASI DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ

Hz. Peygamber'in vefatından sonra hafızlık geleneği gerekli ilgiyi görmüş ve Hz. Peygamber döneminde hafızlığı yarım kalan bazı sahabelerin hafızlıklarını tamamladığı rivayet edilmiştir.¹³⁴ İslamın yayılması Kur'an hafızlığını da beraberinde getirmiştir. Sahabenin İslam dinini tebliğ etme çabası sonucunda bölge dışındaki yeni milletlerle temas kurulmuş ve bu milletlerle savaşlar yapılmıştır. Yapılan savaşlar sonucunda Kur'an'ı hıfzeden birçok sahabe şehit olmuştur. Bu sebeple Kur'an'ın yok olma endişesi ortaya çıkmış ve Kur'an'ın kitap haline getirilmesi teklifi Hz. Ebû Bekire sunulmuştur. Hz. Ebû Bekir bu iş için Hz. Peygamber döneminde de vahiy katipliği yapmış olan Zeyd b. Sabit'i görevlendirmiştir.¹³⁵ Kur'an sahifelerini bir araya getirmek için kurulan komisyonun üstün çalışması sonucunda Kur'an âyetleri birleştirilmiş ve Mushaf¹³⁶ haline getirilmiştir.¹³⁷

İslamın geniş coğrafyalara yayılmasıyla Kur'an'a duyulan gereksinim artmış ve Hz. Ebu bekir döneminde kitap formatına getirilen Kur'an Hz. Osman döneminde "İstinsah"¹³⁸ edilerek, Mekke, Kufe, Basra, Şam, Yemen, Bahreyn gibi şehirlere bir Kâri¹³⁹ eşliğinde gönderilmiştir.¹⁴⁰ Bu dönemde, Medine'ye Zeyd b. Sabit, Mekke'ye Abdullah b. Saib, Şam'a Muğire b. Ebi Şihab, Kufe'ye Ebu Abdurrahman Sülemi, Basra'ya Amir b. Abdülkays Kur'an öğretmeleri için görevlendirilmiştir.

Ayrıca Kur'an'ı ezberleyen kimseler için bir icâzetname¹⁴¹ düzenlenirdi. Her Kâri, talebesinin okuduğu kıraatın doğruluğunu ve hocasının ona öğretmiş olduğu kıraata uygun olduğunu, ayrıca hocasında hocasından böyle öğrenip okuduğunu silsile şeklinde zikrederek bu hoca, talebe bağına Hz. Peygamber'e kadar ulaştırırdı.¹⁴²

Hz. Ömer döneminde yaşanan gelişmeler ve İslamiyetin yayılması, Kur'an hıfzının artışını da beraberinde getirmiştir. Şöyleki, İslamla müşerref olan şehirlere vali tayin edilirken yanlarında Kur'an öğretmeleri için maaşlı Kur'an öğretmenleri de gönderilmiştir.¹⁴³ Bu Kur'an

¹³⁴ İmam Celaleddin Es-Suyuti, *El-İtkan Fî Ulûmi-l Kur'an*, çev. Sakıp Yıldız- Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 1/226.

¹³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhari, *Sahih-i Buhari*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004), "Faziletü-l Kur'an", 3/8.

¹³⁶ Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).

¹³⁷ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 42.

¹³⁸ Nevzat Kaya- Nebi Bozkurt, "İstinsah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).

¹³⁹ Birişik, "Kıraat".

¹⁴⁰ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 42.

¹⁴¹ Mehmet Ali Sarı, "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 18 Kasım 2024).

¹⁴² Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 37-38.

¹⁴³ Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 37-38; Uner, *Hafızlık Risalesi*, 25.

Öğretmenlerinden, Muaz b. Cebel Filistin'e, Ebu Musa el-Eş'ari Basra'ya, Ebu'd Derda Şam'a, Ubade b. Samit Humus'a gönderilmiştir.¹⁴⁴

O zamanın Basra yöneticisi Ebu Musa el-Eş'ari, Hz. Ömer'e yazdığı bir mektupta Basra'da birçok kişinin Kur'an'ı hıfzettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer onlarada maaş bağlanmasını emretmiştir. Sonraki yıllarda Kur'an'ı hıfzedenlerin sayısında yaşanan artış Hz. Ömer'in endişeye kapılmasına sebep olmuş ve *"İnsanları kendi hallerine bırak. Onların Kur'an'ı hıfzetmekle meşgul olurken onun hükümlerini öğrenmemelerinden endişe duyuyorum"* diyerek hafızlara maaş bağlanması uygulamasından vazgeçmiştir.¹⁴⁵ O dönemdeki Kur'an'ı hıfzedenlerin sayısını gösteren bir rivayette, Ebu Musa el-Eş'arinin nasihatlerde bulunmak için Basra'daki hafızları davet ettiği bir toplantıya 300 hafızın katıldığı bildirilmiştir.¹⁴⁶

Hz. Ömer döneminde Kur'an eğitiminin verildiği yerlerden biri de küttâp¹⁴⁷lardır. Hicretin ikinci yılından itibaren yaygınlaşan küttâplar, camilerin bitişiğinde bulunmaktaydı. Bu eğitim müesseselerinin başlarında hafız hocalar görev yapmaktaydı.¹⁴⁸ Küttâp'ların yaygınlaşmasıyla birlikte, Kur'an ilimlerinde de büyük gelişmeler olmuştur. Kıraat alanına dair birçok önemli eser de bu dönemde yazılmıştır.¹⁴⁹

Küttâp'lar Emeviler ve Abbasiler döneminde de varlığını korumuş ve hafızlığın yanında, fıkıh, tefsir gibi ilimlerde okutulmuştur. Bu dönemde hafızlık, fıkıh ve tefsirden sonra okutulmuştur. Bunun sebebi, hafızlık yapan kişinin manadan uzaklaşmasının önüne geçilmesidir.¹⁵⁰ Bu mekteplerde dersler Kur'an ağırlıklı olarak yürütülmüştür. Hafızlığa, önce Fatiha sûresinden başlanmış, sonrasında son sûre olan Nas sûresi, daha sonra sondan başa doğru hıfzetme şeklinde devam etmiştir. Ezber yöntemi olarak arz ve telakki tercih edilmiştir. Telakki yönteminde hoca âyetleri tekrar tekrar okur ve öğrenciler okunan âyetleri dinler, arz yönteminde ise talebenin ezberlediği âyetlerin doğruluğunu teyit etmek için hocaya dinletmesi şeklinde gerçekleşirdi.¹⁵¹

İslam tarihi içerisinde, Kur'an eğitimi ve hafızlığın büyük oranda camiler de yapıldığı görülmektedir. Bu mekânlarda ileri düzeyde Kur'an öğrenimi için oluşturulan ders halkalarına

¹⁴⁴ Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 37-38.

¹⁴⁵ Uner, *Hafızlık Risalesi*, 25.

¹⁴⁶ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri- Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi* (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988), 3/"Kitâbu'z-Zekât", 119/1050.

¹⁴⁷ Nebi Bozkurt, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 18 Kasım 2024).

¹⁴⁸ İrfan Aycan, *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı* (Ankara: Otto, 2017), 58-59.

¹⁴⁹ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 45-46.

¹⁵⁰ Ahmed Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1998), 23-24.

¹⁵¹ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 47.

sub ve tasdir denilirdi.¹⁵² Ancak yaşı küçük olan çocukların, camilerdeki ibadet hışusunu bozacağı endişesiyle Kur'an eğitimleri camiler yerine, Küttap denilen mekteplerde devam etmiştir.¹⁵³ Bu eğitim merkezlerinde Kur'an öğretmenlerine "Şeyhü'l-Kırâa", yapmış oldukları görevlerine de Meşihatü'l-Kırâa, Meşihatü'l-İkrâ, Riâsetü'l-İkrâ denilirdi.¹⁵⁴ Şehirlerde yürütölen Kur'an eğitim faaliyetlerine Meşihatü'l Mescid, Askeriye içerisinde yürütölen Kur'an eğitim faaliyetlerine Meşihatü'l Cünd denilirdi. Askeriye içerisinde Kur'an eğitimi verenlere Kâriu'l Cünd ismi verilirdi.¹⁵⁵

Hız. Peygamber sonrası dönemi değerdendirecek olursak, bu dönemde hafızlığın bireysel bir ibadetten kurumsal bir yapıya dönüştüğü görölmektedir. Mushaf'ın yazıya geçirilmesi, istinsah yoluyla çoğaltılması, icazet sisteminin başlaması, maaşlı öğretmenlerin gönderilmesi ve küttâpların açılması gibi süreçler, hafızlığın İslam toplumlarında devlet destekli bir eğitim kurumu haline geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte Hız. Ömer'in endişesi, hafızlığın sadece ezberleme faaliyeti olmaktan çıkıp anlama ve yaşama boyutuyla bütünleşmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Böylece hafızlık hem Kur'an'ın korunması hem de İslam'ın öğretilmesi için tarih boyunca merkezi bir rol üstlenmiştir.

1.6. SELÇUKLU DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ

Türk İslam tarihine bakıldığı zaman, hafızlık geleneğinin Anadolu'da gelişip yaygınlaşması Selçuklular dönemine dayanmaktadır. Selçuklular döneminde yaşanan ilmi çalışmalar, hafızlığa yönelik ileriye dönük çalışmaların yapılmasına vesile olmuştur. Bu anlamda, Hız. Peygamber döneminde Kur'an eğitimi ve bu eğitimin verildiğı merkezlerden olan Dârülhuffâz ve Dârülkurrâ'lar Selçuklu döneminde de görölmektedir.¹⁵⁶ Bu dönemde inşa edilen Dârülhuffaz'ların büyük çoğunluğu o dönem ahalisi tarafından yaptırılmıştır. Günümüze ulaşan Dârülhuffaz sayısı az olsa da Osmanlı döneminde bu kurumların çoğunluğu eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁵⁷

Selçuklular döneminde Darülkurraların yanında medreselerde de hafızlık eğitimi verilmekteydi.¹⁵⁸ Bu medreselerin devlet eliyle teşkilatlanması, gelirlerinin kurulan vakıflar aracılığıyla karşılanması ve Türk İslam dünyasına yayılması Selçukluların eseridir.¹⁵⁹ Yine bu

¹⁵² Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l-Kurra" (Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik, İstanbul, 2000), 36.

¹⁵³ Ünsal, *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneğı)*, 14.

¹⁵⁴ Bozkurt, "Hafız".

¹⁵⁵ Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l-Kurra", 36.

¹⁵⁶ Büşra Selimoğlu, *Halk Kültüründe Hafızlık* (Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 21.

¹⁵⁷ Cahit Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri" (Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik, İstanbul, 2000), 16.

¹⁵⁸ Bozkurt, "Hafız".

¹⁵⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (İstanbul: Turan Neşriyat, 1969), 257.

dönemde türbeler Kur'an eğitiminin yapılmasına elverişli bir şekilde inşa edilirdi. Bu türbelerin böyle inşa edilmelerindeki amaç türbe sahibine orada okunan ve ezberlenen Kur'an'ın fayda sağlayacağı inancı olmasıdır.¹⁶⁰ Selçuklularının Kur'an'a vermiş olduğu önemin belirtisi hafızlık müesseselerinin kurulması ve yaygınlaşmasını sağlamaları olmuştur. Şehirlere hafızlar tayin etmiş, sarayda Hassa hafızı adında birim oluşturmuşlardır. Bu hafızlar sultan nereye giderse onun yanında bulunurlardı.¹⁶¹ Ayrıca Karatay Medresesi'nde güneşin doğuşu ve batışıyla birlikte iki hafız Kur'an okumakla görevlendirilmekteydi. Kur'an okumakla görevli olan bu hafızların maaşları vakıflar aracılığı ile karşılanmaktaydı.¹⁶²

Selçuklular döneminde Kur'an ilimleri alanında faaliyet gösteren Dârülhuffâz'ların bazıları arasında; Konya'da Sahib Ata, Ferhuniye, Saduddin Ömer, Nasuhbey, Karamanoğulları döneminde; Hacı Yahya Bey, Hoca Selman, Has Yusuf Ağa, Kadı İmadüddin ve Hacı Şemseddin gelmektedir.¹⁶³ Selçuklular döneminde hafızlık eğitiminin verildiği mekânlara Dârülhuffaz denildiği ve Konya ilinde bulunan bu hafız yetiştiren okulların sayısının otuz kadar olduğundan bahsedilmektedir.¹⁶⁴ Osmanlı öncesi dönemde sadece din eğitimi ve hafızlık yaptırılan medreseler yoktu. Bu medreselerin yanında özel olarak bir bransa ait medreselerde vardı. Bu medreseler genel olarak ihtisas medresesi olarak nitelendirilmekteydi. Bu medreselerin içerisinde, hadis eğitiminin-öğretiminin ve araştırmasının yapıldığı Dâru'l-Hadis'ler, tıp tedrisatı ve uygulamasının yapıldığı Dâru't-Tıb'larda mevcuttu.¹⁶⁵

Osmanlı öncesi dönemi hafızlık geleneği açısından değerlendirirsek, Osmanlı öncesi dönemde hafızlık geleneğinin özellikle Selçuklular zamanında vakıf sistemiyle desteklenen kurumsal bir yapıya kavuşturulduğunu, toplumsal ve devlet desteğiyle genişlediğini göstermektedir. Bu dönemde hafızlık, sadece dinî bir faaliyet değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasi boyutları olan bir kurum haline gelmiştir. Ayrıca medreselerin branşlaşması, Selçukluların İslam eğitim tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

1.7. OSMANLI DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ

İslam ülkelerinde yaşanan ilmî gelişmeler neticesinde medreseler, o dönemde yaşayan halkın, dinî, medenî, sosyal ve kültürel anlamda yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı

¹⁶⁰ Bozkurt, "Dârü-l Kurrâ".

¹⁶¹ Seyfullah Kara, *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 424.

¹⁶² Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 49.

¹⁶³ Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l-Kurra", 36.

¹⁶⁴ Bozkurt, "Dârü-l Kurrâ".

¹⁶⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim* (İstanbul: Bilge Yayınları, 2004), 53-55.

döneminde ilimler büyük ölçüde, medreseler aracılığı ile alınmaktaydı. Bu sebeple Osmanlı döneminde şehirlerin ana yapısında medreselerin büyük rolü vardır.¹⁶⁶

Osmanlı döneminde hafızlık geleneği, ufak değişikliklerle beraber kendinden önceki uygarlıkların eğitim sistemi üzerinden devam etmiştir. Hafızlık geleneğinin İslam'ın yayılmasıyla birlikte yakaladığı eğitim kalitesi, her dönemde katlanarak ilerlemiştir. Bu dönemler içerisinde, cami, mescid, mektep, medrese, imaret, kütüphane, dârülkur'an, dârülhuffaz, dârülkurrâ diye adlandırılan mekânlarda hafızlık geleneği ve Kur'an eğitimi yürütülmüştür.¹⁶⁷ Eğitim kurumlarının Anadolu'da gelişip yaygınlaşmasının öncülüğünü Selçuklu'lar yapmıştır. Selçukluların Anadolu'yu yurt edinmesi ve akabinde geniş topraklara yayılması, kurmuş oldukları eğitim sistemi ile mümkün olmuştur. Selçuklu'lardan bu eğitim sistemini devralan Osmanlı'lar, bu kurumları geliştirerek daha kapsamlı ve sistemli bir hal almasını sağlamışlardır.¹⁶⁸

Mektepler eğitim sistemi içerisinde ilköğretim kademesinde verilen eğitim aşamasını ifade ederken, Osmanlı döneminde sıbyan mekteplerinin devamı olan medreseler, ortaokul, lise ve üniversite düzeyindeki eğitimi ifade etmiştir. İslam'ın gelişip yayılmasında büyük etkisi olan ve sadece İslam'a has bir kurum olan medreseler, Osmanlı döneminde de önemini korumuş ve Osmanlı medeniyetinin gelişmesinde öncü olmuştur. Osmanlı dönemi içerisinde yetiştirmiş olduğu şahsiyetler bakımından medreselere büyük önem verilmiştir. Bu medreselerin inşası, ibatesi, eğitim masrafları ve genel ihtiyaçları kurulan vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Medresler halk tarafından yaptırıldığı gibi Osmanlı padişahları tarafından da yaptırılmıştır. Orhan Gazi tarafından 1330'da İznik Orhaniye'si adında kurulan bu medrese bunlardan biridir ve Osmanlı döneminin ilk medresesi olma özelliğini taşır.¹⁶⁹ Bu medresenin müderrisliğine otuz akçe maaşla Dâvûd-i Kayserî atanmıştır. Osmanlı döneminin ilk müderrisi olan Dâvûd-i Kayserî, fıkıh ve tefsir alanlarında üst düzey biligisi olmasının yanısıra, iyi bir düşünür olduğuda ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Osmanlı döneminde üst düzey Kur'an eğitim merkezlerine genellikle Darü-l Kurra denilirdi. Bu eğitim merkezlerinden genellikle kârîler¹⁷¹ ve cami hizmetinde bulunan kişiler

¹⁶⁶ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, 63.

¹⁶⁷ Keskinsoy, *Geçmişten Günümüze Trabzon'da Hafızlık Geleneği: Mehmet Rüştü Aşikkutlu Kur'an Kursu Örneği*, 30.

¹⁶⁸ Cahit Baltacı, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 09 Aralık 2024).

¹⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 1; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, 2000), 35.

¹⁷⁰ Mehmet Bayrakdar, "Dâvûd-i Kayserî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 09 Aralık 2024).

¹⁷¹ Birişik, "Kıraat".

mezun olurdu. Hafızlık yapmak isteyen kişiler öncelikle alt seviyedeki bir Darü-l Kurra'da hafızlığını tamamlar ve üst seviyedeki bir Darü-l Kurrada da kıraat eğitimi alırdı.¹⁷²

Osmanlı dönemi eğitim geleneği daha çok Kur'an eğitimi ağırlıklıydı. Küçük yaştaki çocuklar herhangi bir mesleğe atılmadan veya bir medreseye kaydolmadan önce mahallelerinde bulunan, günümüzdeki ilköğretim birinci sınıf kademesine denk olan mahalle mekteplerinde eğitim ve öğretime başlardı. Sıbyan mektebi diye bilinen bu mekteplerin ders içeriğinde, Kur'an'ı okuma, namaz sûrelerinin ezberletilmesi, ilmiyal bilgisi ve yazı yer almaktaydı.¹⁷³ Osmanlı döneminin temel eğitim kurumlarından olan sıbyan mektepleri köylere kadar ulaşmış ve ağırlıklı olarak Kur'an eğitimi verilmekteydi. Bu mekteplerde hem kız hem erkek talebeler eğitim görmekteydi.¹⁷⁴

Alt seviyede bulunan okullarda Kur'an eğitimi için ihtiyati ve huffaz adında iki sınıf vardı. İhtiyati sınıfında hafızlık hazırlık eğitimi verilirdi. Bu eğitimin içerisinde, Kur'an, yazı, hesab-ı zihni dersleri verilirdi. Huffaz sınıfında ise, Kur'an, tecvid ve güzel yazı dersleri öğretilirdi.¹⁷⁵

Eğitim almak için bu mekteplere gelen öğrenci Kur'an okumayı öğrendiğinde ailesi ve eğitim veren hocası tarafından hafızlığa başlaması kararlaştırılırdı. Hafızlığa başlayan talebe her gün bir önceki günden fazla ezber dersi verilerek iki ve üç sayfa kadar ezberlemesi sağlanırdı. Talebenin ezberlediği bu ders, her sabah genel ders başlamadan önce öğreticiye dinletilirdi.¹⁷⁶ Bu eğitim merkezlerinde hafızlık eğitimi, bir ila dört yıl arasında değişmekteydi. Hafızlığı biten talebe için hafızlık merasimi adı altında bir tören düzenlenirdi. Hafızlığını bitiren talebe güzel bir şekilde giyinir, başına temiz bir abani sarar, omzuna bir şal örterdi. Yanına birkaç arkadaşını da alır ve o yörede bulunan diğer mektepleri dolaşarak bu merasime davet ederdi. Hafızlık merasiminin yapılacağı gün, dua hangi camide yapılacaksa hafızın ailesinden birkaç erkek o camiye gider ve merasim için hazırlıklarını tamamlardı. Bu hazırlık, hafız içinde Kur'an okurken, cami dışındakilere hafızın ailesinin ikramda bulunması içindi.¹⁷⁷

Osmanlı döneminde sadece kız çocuklarına Kur'an ve hafızlık eğitimi veren kadın mektepleri adında mektepler bulunmaktaydı. Bu mekteplerde on yaşının üzerinde, sıbyan mektebinden mezun olmuş kız çocukları hafızlık yapmaktaydı. Kadın mektepleri hafız olan

¹⁷² Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l-Kurra", 37.

¹⁷³ Suat Cebeci, "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi", *Diyanet İlmi Dergi* 46/4 (2010), 12.

¹⁷⁴ Cemil Öztürk, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 09 Aralık 2024).

¹⁷⁵ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924* (Konya: Konya Ticaret Odası, 1998), 127.

¹⁷⁶ Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, 128.

¹⁷⁷ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 54-55.

kadınların evlerini bu eğitime açmalarıyla ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır.¹⁷⁸ Bu mekteplere Kur'an'ı hıfz etmek isteyen, hat ve musiki dersleri almak isteyen kız öğrenciler arasından belli kriterlere göre seçilirlerdi. Kadın hocalar kendilerinden sonra bu görevi en iyi şekilde üstlenecek diğer kadın hocaları yerlerine vekil olarak tayin etmekteydiler.¹⁷⁹ Usta çırak ilişkisine dayanan bu sistem içerisinde eğitim veren kurumlardan ziyade müderrislerin ön planda olduğu bir eğitim anlayışı hakimdi. Bu hakimiyet kendini icazetnamelerde göstermiş ve hafızlara verilen icazetnamelerde medreselerin ismi geçmezken, müderrislerin ve bu müderrislere ait kitaplar ve vermiş olduğu derslerin isimleri geçmekteydi.¹⁸⁰

Osmanlı döneminde Darü-l Kurralara gereken önemi vermiş ve hemen hemen her şehirde Dârü-l Kurrâ'nın olduğundan bahsedilmiştir.¹⁸¹ O dönemde Dârü-l Kurrâ'ların sayısının oldukça fazla olduğu, Amasya şehrinde dokuz tane Dârü-l Kurrâ'nın olduğu, bu Dârü-l Kurrâ'lardan Sultan Bâyezid Dârü-l Kurrâ'sında üç yüzden fazla hafızın olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu eğitim merkezinde hafızlık yapan bazı talebelerin İbni Kesîr kıraatı, Seb'a, Aşere ve Takrîb ilmine sahip olanları da vardır.¹⁸² Evliya Çelebi Dârü-l Kurrâ'lardan bahsederken, Osmanlı'nın ihtişamlı şehirlerinden olan İstanbul'da büyük camilerin her birinin yanında bir Dârü-l Kurrâ olduğu ve o dönemde İstanbul'da bu eğitim merkezlerinde üç bini kadın dokuz bin hafızın olduğunu bildirmektedir.¹⁸³

Osmanlı döneminde Kur'an eğitimi önce ailede başlar ve ailenin isteğine bağlı olarak mektepde devam ederdi. Öğrencinin hafızlığa isteği varsa Dârülhuffâz da hafızlığını tamamlar ve bir üst seviye olan Dârülkurrâ'larda eğitimine devam ederdi. Kur'an eğitimi ve hafızlık sadece bu eğitim merkezleri veya mekânlarla sınırlı olmamış ve toplumun her alanına yayılmıştır. Hafızlık eğitimi farklı mekânlarda da yapılmıştır. Hz. Peygamberden itibaren süregelen hafızlık geleneğini Osmanlılarla birlikte yeni bir usul kazanmış ve Osmanlı usulü hafızlık yöntemini uygulamışlardır.¹⁸⁴

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi gelişmeler eğitime de yansımış ve her sahada olduğu gibi eğitim alanında da farklı yenilikler gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu yenilik hareketleri neticesinde, eğitim veren bazı Dârü-l kurrâ'ların içeriği değişmiş ve

¹⁷⁸ İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 71.

¹⁷⁹ Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, 71.

¹⁸⁰ Mehmet İpşirli, "Müderris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 09 Aralık 2024).

¹⁸¹ Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dârü'l-Kurra", 37.

¹⁸² Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, çev. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 2/217.

¹⁸³ Bozkurt, "Dârü-l Kurrâ".

¹⁸⁴ Keskinsoy, *Geçmişten Günümüze Trabzon'da Hafızlık Geleneği: Mehmet Rüştü Aşikkutlu Kur'an Kursu Örneği*, 33.

Medresetü'l-eimme ve'l-Huteba, Medresetü'l-Vaizin, Medresetü'l-Müderresin, Medresetü'l-Müezzinin ve'l-Kurrâ olarak sınıflandırılmışlardır.¹⁸⁵

Osmanlının son döneminde yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda, Osmanlı Devleti yıkılmış ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birçok alanda yenilikler ve değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler neticesinde Dârü-l kurrâ'lar diğer okullar gibi Maarif Vekâleti'ne bağlanmak istenmiş fakat, söz konusu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Rıfat Börekçi'nin gayretleri sonucu, Dârü-l kurrâ'lar, Kur'an kursuna dönüşerek kesintisiz bir şekilde günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁸⁶

Osmanlı döneminin hafızlık geleneği içerisindeki yerini değerlendirecek olursak, Osmanlı döneminde hafızlık eğitiminin hem kurumsal (medrese, Dârül-Kurrâ, mektep) hem de sosyal (hafızlık merasimleri, aile katkısı, kadın mektepleri) boyutlarını ayrıntılı şekilde ortaya koymaktadır. Osmanlılar, Selçuklulardan aldıkları bu mirası geliştirerek, Kur'an eğitimi toplumun her tabakasına yaymış ve kadın-erkek fark etmeksizin geniş bir hafızlar topluluğu yetiştirmiştir. Son dönemlerdeki dönüşümlere rağmen hafızlık geleneği, Osmanlı sayesinde günümüze ulaşan en güçlü İslami eğitim kurumlarından biri olarak varlığını korumuştur.

1.8. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi gelişmeler kurumlar içerisinde aksaklıklara neden olmuştur. Bu aksaklıklar din eğitimi ve hafızlığın etkin bir biçimde yürütüldüğü medreselerde de görülmüştür.¹⁸⁷ İnsanların ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelen medreselerin sistemi gerilemeye başlamış ve dünyada yaşanan bilimsel gelişmelere yetersiz kalmıştır.¹⁸⁸ Bu sorun medreselerin eski gücünü yitirmesine ve eğitim alanındaki hakimiyetini yitirmesine yol açmıştır. Eğitim alanında yaşanan bu sıkıntıların giderilmesi adına modern usulde eğitim veren yeni mektepler açılmıştır.¹⁸⁹ Bu hâl eğitim alanında birbirine uymayan iki yapının ortaya çıkmasına ve bu iki yapının bir çatışma hali içerisinde olmasına sebep olmuştur.¹⁹⁰ Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim alanında yaşanan bu sıkıntılar ele alınarak eğitimin tek merkezde toplanmasını hedefleyen Tevhid-i Tedrisat kanunu yürürlüğe

¹⁸⁵ Zeki Salih Zengin, "Osmanlılar'da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çalışmaları", *İslami Araştırmalar Dergisi* 36 (2016), 34-58.

¹⁸⁶ Bozkurt, "Dârü-l Kurrâ".

¹⁸⁷ Nuri Gürgür, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmi Toplantısı 4-6 Aralık 1998 İzmir / Tebliğler*, ed. Fahri Unan- Yücel Hacaloğlu (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 15-16.

¹⁸⁸ Zeki Salih Zengin vd. (ed.), *Din Eğitimi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 28; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 67.

¹⁸⁹ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 59.

¹⁹⁰ Suat Cebeci, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2004), 198.

konulmuştur. Kanunla medreseler de dahil olmak üzere tüm eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır.¹⁹¹

Cumhuriyetin ilanıyla siyasi alanda yaşanan gelişmeler, eğitime de sirayet etmiş ve din eğitiminin mihenk taşı olarak kabul edilen medreseler, 3 Mart 1924 yılında eğitimde yaşanan ikiliğin ortadan kaldırılması amacıyla Tevhid-i Tedrisat kanunuyla Şer'îye ve Evkaf vekâletine bağlıyken MEB'e devredilerek eğitimin tek elden yürütülmesi sağlanmıştır. MEB'e devredilen 479 medrese derhal kapatılmıştır. Kapatılan medreselerin yerine Tedrisat kanunun ilgili maddesi gereğince 29 İmam Hatip okulu açılmıştır.¹⁹² Maarif vekâletine devredilen bu medreseler İmam hatip okullarına dönüşmüştür.¹⁹³

Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşanan bu gelişmeler neticesinde gözler, hafızlık eğitimi verilen Dârul- Kurrâ'lara çevrilmiştir. Maarif Vekâletine bağlanmaya çalışılan bu kurumlar Kur'an ihtisas merkezi niteliğindeydi. O dönemin Diyanet İşleri Başkan'lığı görevini üstlenen Rıfat Börekçi'nin, bu kurumların Kur'an kurslarına dönüştürülmesi talebi üzerine başkanlığa bağlı olarak eğitim ve öğretime devam etmiş günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁹⁴ Aynı dönemde din hizmetlerini yürütmek üzere yetiştirilecek olan kişiler için İstanbul Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi açılmıştır.¹⁹⁵ Din eğitimi adına önemli olan bu fakülte, eğitim ve öğretim faaliyetlerini 1933 yılına kadar sürdürmüştür. 1933 yılında üniversitenin hem isim değişikliğine gitmesi hem de kuruluş politikalarındaki değişiklik sebebiyle İlahiyat Fakültesi program dışı kalarak kapatılmıştır.¹⁹⁶

Eğitim alanında yapılan yeniliklerden bir diğeri 1928 yılında yapılan harf inkılabıyla olmuştur. Arap harfleriyle yazmanın yasaklanması neticesinde 1929 yılında aktif eğitim veren Kur'an kursları kapatılmıştır. 1930 yılına gelindiğinde 12 yaşından küçük çocukları Kur'an eğitiminin verilmemesi, 12 yaşından büyüklere ise sadece namaz duaları, sûreleri ve Kur'an'ı öğretmek için bazı hocalara sıkı denetimler altında izin verilmiştir.¹⁹⁷ Bu izin sonucunda 1932-1933 yıllarında Bursa, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve

¹⁹¹ Halis Ayhan, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış: Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 19.

¹⁹² Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 53; Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, 111; Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 159.

¹⁹³ Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", 16.

¹⁹⁴ Ayhan, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış: Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", 22; Faruk Bayraktar, "Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları" (X. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Eğitim, Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 134; Bozkurt, "Dârü-l Kurrâ".

¹⁹⁵ Suat Cebeci- Bilal Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Merkezi* 4/11 (2006), 27-51; Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, 111.

¹⁹⁶ Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", 243.

¹⁹⁷ Baltacı vd., "Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik", 16; Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, 112; Kadir Dinç, "Geçmişten Günümüze Kur'an Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi* 333 (Eylül 2018), 6.

Trabzon’da bir adet olmak üzere Kur’an kursu ve öğretici ile toplam 232 öğrenci din eğitimi ve öğretimine yeniden başlamıştır.¹⁹⁸

Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan siyasi gelişmeler Kur’an kurslarının gereken ilgiyi görmesinin önüne geçmiştir. Bu sebeple 1950’li yıllara kadar Kur’an’ı hıfzedenlerin sayısı düşmüştür. 1923-1933 yılları arasında resmi olarak sadece 9 Kur’an kursunda hafızlık eğitimi verilmiştir.¹⁹⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşan bu gelişmeler din eğitimi büyük ölçüde etkilemiş, 1930 yılına gelindiğinde Türk eğitim sistemi içerisinde din eğitiminin verildiği müstakil bir okulun kalmadığı ve eğitim müfredatı içerisinde din derslerinin çeşitli bahanelerle çıkarıldığı görülmüştür.²⁰⁰ Tevhid-i Tedrisat kanununda açıkça belirtilmesine rağmen, din hizmetlerini yürütmek üzere yetiştirilecek olan kişilerin eğitim ve öğretimi için açılacak olan okulların çeşitli bahanelerle açılmaması, din eğitiminin yaklaşık 20 yıllık kaybına neden olmuştur. Din eğitimin bu süre zarfında ihmal edilmesi, o dönemde nitelikli din adımı eksikliğine sebep olmuştur. Bu eksikliği gidermek için çeşitli adımlar atılmış olsa da çok partili döneme geçinceye kadar din eğitimi adına hiçbirşey yapılmamıştır.²⁰¹

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan eğitim reformları, din eğitimi ve hafızlık geleneğini büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Medreselerin kapatılması, harf inkılabı ve çeşitli kısıtlamalar sonucu Kur’an kurslarının sayısı azalmış, hafız yetiştirme faaliyeti ciddi şekilde gerilemiştir. Bu durum yaklaşık yirmi yıllık bir boşluk doğurmuş, nitelikli din görevlisi eksikliğine yol açmıştır. Ancak çok partili döneme geçişle beraber dini eğitim ve hafızlık geleneği yeniden canlanma imkânı bulmuştur.

1.8.1. Çok Partili Dönemde Din Eğitimi ve Hafızlık Geleneği

1946 yılına gelindiğinde Türkiye’de sosyal, dini, siyasi alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler akabinde 1946 yılı öncesi din eğitime yönelik sergilenen tutum tekrar siyasetin gündemine oturmuştur. Siyasetin el değiştirmesiyle birlikte, din eğitimi tekrar müfredata dahil edilmiş ve din öğretimine izin verilmiştir.²⁰² Bu sayede 1930’lu yıllardan itibaren yasak olan din eğitimi 1946’lı yıllara gelindiğinde, siyasetin el değiştirmesi sonucu tekrar canlanmaya başlamış ve akabinde 1948’de İmam-Hatip yetiştirme kursları, 1949’da

¹⁹⁸ Zeki Salih Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 11.; Öcal, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, 264; Zeki Salih Zengin, “Tevhid-i Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi”, *Dini Araştırmalar* 5/13 (2002), 96.

¹⁹⁹ Mustafa Çağrı, “Kur’an Kursu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 28 Aralık 2024).

²⁰⁰ Öcal, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, 244.

²⁰¹ Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur’an Öğretimi ve Yaz Kur’an Kursları*, 113.

²⁰² Eyup Şimşek, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 49 (2013), 391.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1951’de İmam Hatip okulları faaliyete geçirilmiştir. 1949’da ilkokullarda din dersleri müfredata dahil edilmiştir.²⁰³

Çok partili döneme geçişle birlikte meydana gelen demokratik iklim, din eğitimi ve Kur’an kurslarına yönelik gelişmelerin hızlanmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, gayri resmi olarak faaliyetlerini sürdüren Kur’an kurslarının sistemli ve resmi bir şekilde eğitim ve öğretime devam edebilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde bir rapor hazırlanmış ve hazırlanan bu raporda, Türkiye’de eğitim veren Kur’an kurslarının şartlarının çok kötü olduğu ve binlerce öğrencinin bu sebeple Suriye’de din eğitimi almaya gittikleri belirtilerek, Ülkemizdeki Kur’an kurslarının yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁰⁴

Çok partili dönemde siyasi ortamın hızla yumuşaması, din eğitimi olumlu yönde etkilemiş ve 1961 yılında Kur’an kurslarının kapısı ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenciler ile yetişkinlere açılmıştır. Bu sayede Kur’an kurslarının din görevlisi yetiştiren bir kurum olmaktan ziyade, yaygın din eğitimi verilen bir kurum olması amaçlanmıştır.²⁰⁵ Bu amaç doğrultusunda, 1965 senesinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kuruluş ve Görevlerine dair yayımlanan 633 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle Kur’an kursları hızlı bir şekilde yaygınlaşmış ve halk tarafından Kur’an kursları inşa edilmeye başlanmıştır.²⁰⁶

Önceki dönemlerde din eğitimi ve hafızlık eğitiminin verildiği, sıbyan mektebi, medrese, dârü-l kurrâ gibi eğitim öğretim merkezlerinin Kur’an kurslarına dönüştürülmesi bu kurslara olan ilginin giderek arttığını göstermektedir.²⁰⁷ 1950 sonrası kurs sayılarındaki artış siyasi gelişmelerin yanı sıra, öğrenciler arasında yaşanan gerilim, terör olayları, Sosyo-ekonomik etkenlere bağlı olarak vatandaşların bu tür olaylardan uzak olan Kur’an kurslarına yönelmesine zemin hazırlamıştır.²⁰⁸

Yaşanan bu siyasi gelişmeler neticesinde, 1950 yılında 127 Kur’an kursunda 8706 talebe din eğitimi alırken 1980 yılında din eğitimi adına faaliyet yürüten kurs sayısı 2730’a, talebe sayısı ise 80.911’e yükselmiştir. 1994-1995 yıllarında faaliyet gösteren kurs sayısı 5483, talebe sayısı 172.053’e yükselmiştir. 1996-1997 yıllarında kurs sayısı 5241. Talebe sayısı 177.122 iken, 1997 yılında kesintisiz eğitim dönemine geçilmesiyle kurs ve talebe sayılarında

²⁰³ Öcal, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, 244.

²⁰⁴ Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, 15.

²⁰⁵ Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, 16-18.

²⁰⁶ Öcal, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, 265; Baltacı vd., “Kur’an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik”, 17.

²⁰⁷ Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, 19.

²⁰⁸ Baltacı vd., “Kur’an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik”, 189.

ciddi düşüşler görülmüştür.²⁰⁹ Kurs ve talebe sayılarında yaşanan bu düşüşe sebep olarak, 1997 yılında ilköğretim kademesinin sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime çıkarılması gösterilmektedir. Yapılan bu değişiklikle din eğitimi almak isteyen bir talebe sekiz yıllık kesintisiz eğitim süresini tamamlaması halinde Kur'an kursuna kaydedilebilecektir.²¹⁰ Bu sebeple 1997 öncesi dönemde 11 yaşında hafızlık eğitimine başlayan bir talebe bu değişiklikle beraber üç yıllık bir gecikmeyle 15 yaşında hafızlığına başlayabilecektir. Bu durum hafızlığa olan ilginin zayıflamasına, akabinde kurs ve talebe sayılarının düşmesine sebep olmuştur.²¹¹ Şöyleki, 1996-1997 yıllarında kurs sayısı 5241, talebe sayısı 177.122 iken, 2001-2002 eğitim ve öğretim döneminde kursların adedi 3368'e, öğrenci sayısı ise 104.109'a gerilemiştir.²¹²

Çok partili sisteme geçiş süreciyle din eğitimi ve hafızlık geleneği yeniden canlanmış, İmam Hatip okulları, İlahiyat Fakültesi ve Kur'an kurslarının açılmasıyla sistemli bir yapıya kavuşmuştur. 1950'den sonra kurs ve öğrenci sayıları hızla artmış, ancak 1997'de sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulaması bu süreci olumsuz etkileyerek hafızlığa olan ilgiyi azaltmıştır.

Tablo 1: 1932-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Kur'an Kursu ve Öğrenci Sayıları²¹³

Eğitim Öğretim Senesi	Kurs adedi	Talebe Sayısı		Hafızlığı Bitirip Belge Alan Talebe Sayısı	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız
1932-1933	9	232	-	-	-
1934-1935	19	231	25	-	-
1935-1936	15	358	35	-	-
1936-1937	16	372	37	257	30
1940-1941	56	1380	309	159	12
1941-1942	65	1369	394	161	25
1943-1944	38	1081	471	140	78
1944-1945	46	1520	433	-	-

²⁰⁹ Çağrı, "Kur'an Kursu".

²¹⁰ Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 96.

²¹¹ Cebeci- Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları", 30.

²¹² Çağrı, "Kur'an Kursu".

²¹³ Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 473.

1945-1946	61	2021	744	347	248
1947-1948	99	4181	1570	815	475
1949-1950	127	6403	2303	1811	851
Toplam	523	19.148	6.321	3.690	1.719

1950 yılında siyasi iktidarın el değiştirmesiyle birlikte yeni bir döneme geçilmiştir. Yeni dönemde bütün alanlarda olduğu gibi eğitim sahasında da çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Ezan'ın tekrardan Arapça okunması, İmam Hatip Okullarının tekrardan açılması ve Kur'an öğretiminin serbest bırakılması bu alanda yapılan değişiklikler arasındadır.²¹⁴ Yapılan bu değişiklikler Kur'kursu sayılarının hızlı bir şekilde artmasına vesile olmuştur.²¹⁵

Tablo 2: 1950-1997 Zaman Dilimi Süresince Türkiye’de Kur’an Kursu Sayıları²¹⁶

Eğitim- Öğretim Senesi	Kurs Adedi	Eğitim- Öğretim Senesi	Kurs Adedi	Eğitim- Öğretim Senesi	Kurs Adedi
1950-1951	144	1966-1967	621	1982-1983	2946
1951-1952	158	1967-1968	661	1983-1984	3047
1952-1953	163	1968-1969	699	1984-1985	3047
1953-1954	199	1969-1970	749	1985-1986	3335
1954-1955	222	1970-1971	786	1986-1987	4033
1955-1956	237	1971-1972	808	1987-1988	4058
1956-1957	245	1972-1973	848	1988-1989	4420
1957-1958	263	1973-1974	977	1989-1990	4715
1958-1959	279	1974-1975	1007	1990-1991	4998
1959-1960	301	1975-1976	1037	1991-1992	4557
1960-1961	326	1976-1977	1267	1992-1993	4925
1961-1962	345	1977-1978	1490	1993-1994	5234
1962-1963	371	1978-1979	1538	1994-1995	5483
1963-1964	399	1979-1980	2385	1995-1996	5949
1964-1965	434	1980-1981	2610	1996-1997	5241
1965-1966	485	1981-1982	2773		

²¹⁴ Cahit Baltacı, “Cumhuriyet Döneminde Kur’ an Kursları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (1999), 184; Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*, 475.

²¹⁵ Süleyman Akyürek, “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/18 (2005), 177.

²¹⁶ Şükrü Öztürk, “Kur’an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları”, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi* (Kur’an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2000), 179.

1.8.2. 28 Şubat Döneminin Din Eğitimi ve Hafızlığa Etkisi

1997-98 eğitim ve öğretim dönemine gelindiğinde 8 yıllık kesintisiz eğitimle birlikte, bazı kesimlerin 1950 öncesi döneme dönme çabaları her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da kendini göstermiştir.²¹⁷ 28 Şubat 1997 yılında o güne kadar ki en uzun toplantısını yapan MGK, 18 maddelik bir bildiri yayımladı. Yayımlanan bu bildiren üç tanesi doğrudan eğitimle alakalıydı. Diğer maddeler de eğitimi etkileyici nitelikteydi. Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması büyük tartışmalar gölgesinde TBMM’de 242 ret oyuna karşılık, 277 kabul oyla kanunlaşarak bu eğitim sisteminin tüm yurttan uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir.²¹⁸

28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulunun toplanması sonucunda açıklanan kararlar neticesinde, Türkiye’de genelde din eğitimini, özelde Kur’an kurslarında yürütülen hafızlık eğitimini büyük bir sekteye uğratmıştır. Alınan kararlar akabinde, İmam Hatip liselerinin ortaokul kısımları kapanmış, Kur’an kurslarında din eğitimi alma yaşı yükselmiş, bunun bir sonucu olarak Kur’an kurslarında büyük öğrenci kayıpları yaşanmıştır. Öğrenci sayılarındaki azalma zamanla Kur’an kurslarının kapanmasına neden olmuştur.²¹⁹

Çok partili demokrasiye geçişle birlikte din eğitimi konusunda yaşanan yumuşama, 1960 darbesiyle durağanlaşma dönemine girmiş, bu durağanlık 12 Eylül ve akabinde yaşanan 28 Şubat darbesine kadar devam etmiştir. Yaşan tüm bu gelişmeler din eğitimini ve hafızlığı olumsuz yönde etkilemiş, bu durum o dönemin istatistiksel raporlarına yansımıştır.²²⁰ Kur’an kurslarıyla ilgili 2000 tarihli 23982 sayılı resmî gazetede yayınlanan yönetmelikte düzenlemeye gidilerek, DİB Kur’an kursları yönergesi oluşturulmuştur. Bu yönergede Kur’an kurslarının amacı Kur’an’ı kaidelerine uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, Kur’an’ın mahreç ve tecvid kaidelerini öğretmek, namaz dua ve sûrelerini ezberletmek, Kur’an’ın manasını anlamaya yönelik eğitim vermek, hafızlık yaptırmak, İslam dininin itikat, ibadet ve ahlâk konuları hakkında eğitim vermek, Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek ahlâkıyla ilgili bilgiler vermek şeklinde belirlenmiştir.²²¹

DİB 2003 yılında Kur’an kurslarıyla ilgili 24 Kasım 2003 tarih ve 25299 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile 2000 yılındaki

²¹⁷ Baltacı, “Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları”, 185.

²¹⁸ Mustafa Gündüz, “Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kısa Tarihi”, *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 7/21 (2011), 7-8.

²¹⁹ Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 288; Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, 20.

²²⁰ Sinan Ateş, “12 Eylül 1980 Darbesi ile 28 Şubat 1997 Darbesi Arasında Din Siyaset İlişkileri ve Din Eğitimi Politikaları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6/13 (Mayıs 2018), 605.

²²¹ Çağrı, “Kur’an Kursu”.

yönetmelikte bazı değişiklikler yapılmak istenmiştir. Yapılacak olan bu değişikliğin amaçları arasında Kur'an kurslarının açılışını kolaylaştırmak ve etkin hale getirmektir. Yapılan itirazlar üzerine DİB Aralık 2003'te bu düzenleme girişimini geri çektiğini duyurmuştur.²²²

28 Şubat dönemi etkisini yitirirken, DİB 2012 yılında 28257 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği'ni çıkarmıştır. Bu yönetmelikle kurslarda mesai saatlerinin dışında ve hafta sonunda eğitim yapılabilceği bildirilmiştir.²²³ Ayrıca yapılan düzenlemeyle Kur'an kursları için yaş kısıtlaması kaldırılmış, isteyen kişilerin herhangi bir yaş sınırlamasına tabi tutulmadan hem yatılı hem de yaz kurslarına kayıt yaptırabileceklerdir. Böylece 28 Şubat'ın din eğitimi üzerindeki etkisi kırılmış ve din eğitimi halkın tüm kesimine yayılmıştır.²²⁴

2010, 2011, 2012 yıllarında Kur'an kursları yönetmelik ve yönergelerinde yapılan düzenlemeler neticesinde, 2010 yılında DİB tarafından hafızlık eğitim programı hazırlanmıştır.²²⁵ Ayrıca 2012 yılında başkanlık, Kur'an kurslarından toplumun her kesiminin faydalanması adına, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı'nı hazırlamıştır.²²⁶ Başkanlığın yurtdışından sağlıklı bir din eğitimi almak için gelen misafir öğrenciler için, Kur'an Kursları Yurtdışı Misafir Öğrenci Öğretim Programı'nı hazırlamıştır. Dört dönem halinde uygulanan programın içeriğinde Türkçe, Kur'an'ı Kerim, Dini Bilgiler, Sosyal Etkinlik, Rehberlik dersleri yer almaktadır.²²⁷

Ülkemizde hafızlık eğitimi resmî olarak DİB'e bağlı Kur'an kurslarında yürütülmektedir. Kur'an kurslarında ezber yöntemi olarak geleneksel hafızlık yöntemi uygulanmaktadır.²²⁸

28 Şubat döneminde Kur'an kursu ve öğrenci sayılarında belirgin değişiklikler gözlemlenmiş ve o dönemin kurs ve öğrenci sayıları istatistiklere şöyle yansımıştır:

Tablo 3: 1997-2005 Yılları Arasında Kur'an Kursu ve Hafızlığa Çalışan Öğrenci Sayıları ²²⁹

Eğitim-Öğretim Senesi	Kur'an Kursu Adedi		Hafızlığa Çalışan Öğrenci Sayısı	
	Açık Kurs	Kapalı Kurs	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci
1997-1998	4890	1624	7465	13679
1998-1999	3705	2851	7996	13893

²²² Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", 20-21.

²²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, *Resmî Gazete* 28257 (2012), md. 11/2.

²²⁴ Resmî Gazete, 28257, (2012).

²²⁵ *Hafızlık Eğitim Programı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010).

²²⁶ *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

²²⁷ *Kur'an Kursları Yurtdışı Misafir Öğrenci Öğretim Programı* (Ankara, 2013).

²²⁸ Ulvi Ata, "Hafızlık ve Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi* 222 (Haziran 2009), 10.

²²⁹ Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 478-479.

1999-2000	3498	2963	9857	9447
2000-2001	3119	3189	9244	8511
2001-2002	3774	3022	4713	3161
2002-2003	3664	3153	5834	3573
2003-2004	3811	3124	5843	3595
2004-2005	4221	3119	7195	4164

Cumhuriyet dönemi boyunca din eğitimi ve hafızlığın ülkemizdeki siyasi değişimle doğru orantılı olarak artıp azaldığı görülmektedir. Ayrıca 28 Şubat döneminin din eğitimi ve hafızlığa büyük bir darbe vurduğu istatistiklerden anlaşılmaktadır. 28 Şubat'ın etkilerinin azalması ve Kur'an kurslarının tekrardan artmaya başlaması istatistiklere şöyle yansımıştır:

Tablo 4: 2005-2023 Yılları Arasında Kur'an Kursu ve Öğrenci Sayıları²³⁰

Eğitim-Öğretim Yılı	Hafızlığa Çalışan Öğrenci Sayısı		
	Açık Kurs	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci
2005-2006	4880	10922	5138
2006-2007	5654	8366	4334
2007-2008	6770	9628	5046
2008-2009	7230	11367	5830
2009-2010	8164	11574	7060
2010-2011	8707	11804	7387
2011-2012	9486	12185	7877
2012-2013	13051	11663	6825
2013-2014	13021	12366	11108
2014-2015	15457	16956	14692
2015-2016	15611	18503	16634
2016-2017	15742	19321	20374
2017-2018	15796	21099	26170
2018-2019	16159	24907	29877
2019-2020	16576	27904	33414
2020-2021	16122	32366	39923
2021-2022	16346	32667	44599
2022-2023	16672	43369	63491
2023-2024	16921	54425	70572

28 Şubat süreci, Kur'an kurslarını ve hafızlık eğitimini ciddi şekilde geriletmiş, öğrenci ve kurs sayılarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Ancak 2000'li yıllardan itibaren Diyanet'in

²³⁰ İbrahim Aşlamacı, *İstatistiklerle Türkiye'de Örgün ve Yaygın Din Eğitiminin 100 Yılı (1923-2023)* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2024), 127.

yeni düzenlemeleri ve 2012’de yaş sınırlamasının kaldırılmasıyla süreç tersine dönmüş, kurs ve öğrenci sayıları hızla artarak hafızlık geleneği yeniden güç kazanmıştır.

1.9. HAFIZLIK EĞİTİM PROGRAMI

Eğitim hizmetleri alanında bulunduğumuz çağın eğitim ihtiyaçlarına yönelik, uygun çalışmalar yapmayı hedefleyen DİB, geçmiş tecrübelerden kuvvet alarak ve bilim, teknoloji alanında yaşanan gelişmeleri göz önünde bulundurarak, hafızlık geleneğini yeni bir programla sürdürmeyi planlamaktadır. Bu çerçevede alanında uzmanlaşmış çeşitli bilim insanlarının görüşleri alınarak hafızlık için bir program hazırlanmıştır.²³¹ Hafızlık eğitim programı 2021 yılında DİB tarafından geliştirilmiş ve uygulamaya konmuştur. Bu program hafızlığa hazırlık ve ezber dönemi olmak üzere iki bölüm ve 9 dönemden oluşmaktadır. Geliştirilen bu programın ilk üç dönemini hafızlığa hazırlık, geriye kalan 6 dönem ise hafızlık dönemini içermektedir. Bu süreç içerisinde hafız adayının hafızlığını başarılı bir şekilde tamamlaması öngörülmektedir.

Hafızlık eğitimi programı içerisinde, öğrencilerin gelişimini desteklemek adına dini bilgiler, rehberlik, sosyal ve kültürel etkinliklere de yer verilmiştir.²³²

DİB tarafından oluşturulan Hafızlık Eğitim Programı, güncel eğitim ilkelerini ve geleneksel dini eğitimi birleştiren önemli bir girişimdir. Programın yapısı, öğrencilerin başarılı bir şekilde hafızlık eğitimini tamamlamalarına olanak tanırken, aynı zamanda kişisel ve toplumsal ilerlemelerine destek olmaktadır. Bu çok yönlü yaklaşım, gelecekte daha nitelikli hafızların yetişmesine zemin hazırlayacak bir eğitim modelini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, DİB tarafından uygulamaya konan Hafızlık Eğitim Programı, yenilikçi eğitim anlayışına ve toplumsal ihtiyaçlara uygun şekilde tasarlanmış hem kişisel hem de sosyal seviyede kayda değer destekler sağlayabilecek potansiyele sahip bir program olduğu görülmektedir.

²³¹ *Hafızlık Eğitim Programı*, 2010, 8.

²³² *Hafızlık Eğitim Programı* (Ankara: Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program ve Materyal Geliştirme Daire Başkanlığı, 2024), 4-10.; Ahmet Aslantaş, “Hafızlık Eğitim Kurslarında Uygulanan Programlar”, *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024), 55-56.

Tablo 5: DİB Hafızlık Eğitim Programı Dersler ve Krediler Tablosu²³³

Öğrenme Alanları	Hazırlık Bölümü					Ezber Bölümü			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Dönem	Dönem	Dönem	Dönem	Dönem	Dönem	Dönem	Dönem	Dönem
Kur'an'ı Kerim	Kur'an-ı Kerim Yüzüne Okuma (11 S)	Kur'an Yüzüne Okuma (13S)	Kur'an Yüzüne Okuma (5 Saat)	Kur'an Ezber (25S)	Kur'an Ezber (25S)	Kur'an Ezber (25S)	Kur'an Ezber (25S)	Kur'an Ezber (25S)	Kur'an Ezber (25S)
	Kur'an-ı Kerim Ezber (8 Saat)	Kur'an Ezber (10Saat)	Kur'an-ı Kerim Ezber (16 Saat)						
	Tecvid ve Talim (4 Saat)								
Dini Bilgiler	Dini Bilgiler (4 Saat)	Dini Bilgiler (4 Saat)	Dini Bilgiler (6 Saat)	Dini Bilgiler (2 Saat)	Dini Bilgiler (2 Saat)	Dini Bilgiler (2 Saat)	Dini Bilgiler (2 Saat)	Dini Bilgiler (2 Saat)	Dini Bilgiler (2 Saat)
Sosyal Etkinlik ve Rehberlik	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)	Sosyal Etkinlik (2 Saat)
	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)	Reh. (1 Saat)

1.10. HAFIZLIK EĞİTİM SÜREÇLERİ

Hafızlık eğitiminin tamamlanabilmesi için birtakım eğitim süreçlerinin uygulanması gereklidir. Bu süreçler sonunda başarıya ulaşabilmek ancak bilimsel veriler ışığında bazı planlamalar yapmakla mümkün olabilmektedir. Hafızlık eğitiminde gerekli olan bu süreçler Hazırlık ve Ezber bölümü olarak iki kısma ayrılmaktadır.²³⁴

1.10.1. Hazırlık Dönemi

Başarılı bir hafızlık eğitimi, hafızlık öncesi hazırlık eğitiminin nitelikli ve işlevsel olmasıyla mümkündür. Hazırlık eğitimi, ezber döneminin etkili ve verimli yürütülmesi için önemlidir. Bu sebeple hazırlık eğitimi hafızlığa başlama için şart koşulmuştur.²³⁵

²³³ *Hafızlık Eğitim Programı*, 2024, 10.

²³⁴ Muhammed Coşkun, "Hafızlık Eğitim Süreçleri", *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı* (Ankara: TDV Yayınları, 2024), 49.

²³⁵ Muhammet Şevki Aydın, "Hafızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek", *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 29.

Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program ve Materyal Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından oluşturulan Hafızlık Eğitim Programı kapsamında, hafızlığa hazırlık bölümü:

- Öğrenciye Kur'an'ı tecvit kaidelerine göre okuma becerisi kazandırmak,
- Öğrencinin ezber yapma yeteneğini geliştirerek ezber yapma tekniğini kazandırmak,
- Öğrencinin ezber yapma yeteneğini ve ezber sürecine motivasyonunu tespit etmek,
- Öğrencinin hafızlık sürecine motivasyonunu ve zihin olarak hazır olmasını sağlamak,
- Kur'an'ı kaidelerine göre okuyup ezberlemenin yanında İslam dininin ibadet, ahlak, itikat ve siyer konuları ile ilgili temel bilgileri öğretmek ve talebenin manevi yaşamına yön vermek amacıyla oluşturulmuştur.²³⁶

1.10.1.1. Hazır bulunuşluk

Hazır bulunuşluk bir işi yapabilecek yeterliliğe sahip olmakla ilgilidir. Bir insanın olgunlaşma sürecini tamamlayabilmesi için öğrenme yoluyla elde edebileceği yeterliliktir.²³⁷ Hazır bulunuşluk, hafızlık yapacak bireyin çıkacağı bu yolda kendisini hazır hissetmesidir. Kısaca hazır bulunuşluk, hafızlık yapacak kişinin psikolojik ve gerekli altyapı bakımından kendisini hafızlık eğitimi için hazır hissetmesi olarak tanımlamak mümkündür.²³⁸

1.10.1.2. Yüzüne okuma ve ezber müfredatı

Öğrenci hafızlığa başlamadan önce belirlenmiş olan temel eğitimden geçmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi tecvit kaidelerine uyarak Kur'an'ı rahat ve akıcı bir şekilde okuması gerekmektedir. İkincisi 30. Cüzde bulunan ezber surelerin ezberlenmesi, Üçüncüsü Öğrencinin Yasin, Mülk, Nebe surelerini ezberleyerek hafızlık yapabileceğini kanıtlaması gerekmektedir.²³⁹ Böylece hafızlık yapacak bireyin akademik anlamda altyapısı oluşturularak hafızlığa hazır hale getirilmektedir. Kur'an'ı yüzünden okuma hızının geliştirilmesiyle ezber yapma süresinin kısalması ve Kur'an harfleri ve tecvit kaidelerinin doğru telaffuz edilmesi sağlanmalıdır.²⁴⁰

²³⁶ *Hafızlık Eğitim Programı*, 2024, 5.

²³⁷ Cemil Osmanoğlu, "Hafızlık Eğitiminde Bilişsel Hazırbulunuşluk", *Erciyes Akademi* 36/4 (2022), 2069.

²³⁸ Coşkun, "Hafızlık Eğitim Süreçleri", 49.

²³⁹ Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık", *Usul İslam Araştırmaları* 13/13 (2010), 30-31.

²⁴⁰ Coşkun, "Hafızlık Eğitim Süreçleri", 50.

1.10.1.3. Tecvid bilgisi

Tecvid ilmi Kur'an harflerinin mahreçleri ve sıfatlarını öğreten ilimdir. Bu ilimle Kur'an'ı kurallarına göre güzel bir şekilde okur ve her harfin hakkını veririz.²⁴¹ Hafızlık hazırlık süreci içerisinde tecvid ilminin öğrenciye verilmesi faydalı olarak görülmektedir. Hazırlık süreci içerisinde öğrenilen tecvidin, hafızlık eğitime büyük katkı sağladığı ve hafızlık eğitimlerinin daha kaliteli olduğu tecrübe edilmiştir.²⁴²

1.10.2. Ezber Dönemi

Kur'an'ın tamamını ezberlemeye yönelik olan bu süreçte öğrenciler, disiplin, sabır ve özveriyle hafızlık eğitiminin temel aşamalarından birini oluştururlar. Bu aşamada Kur'an'ın doğru bir şekilde, hiçbir eksik olmadan gelecek nesillere aktarılması ve korunması hedeflenmektedir. Bu nedenle, hafızlık eğitimi aşamalarından biri olan ezber dönemi, geleneksel hafızlık eğitim sistemleri bünyesinde kayda değer bir rol oynar ve hafızlık eğitimin temel taşını oluşturur.²⁴³

Hafızlığın önemli aşamalarından biri olan ezber dönemi hem hafız adayı hem öğretici hem de veli bakımından değerlendirildiğinde kendine mahsus bazı şartları barındırmaktadır. İlk olarak hafız adayının disiplinli bir çalışma temposu içerisinde olması ve günlük dersini vermesi gerekmektedir. Öğretici bağlamında değerlendirildiğinde, öğreticinin mesaisinden fedakârlık yaparak, hafız adayına bir sonraki ders için gerekli desteği sağlamasıdır. Ayrıca öğreticinin, öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurup ona göre uygun metodun kullanılması bu aşamada önemlidir.²⁴⁴

1.11. ÜLKEMİZDE HAFIZLIK EĞİTİMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Hafızlık hazırlık eğitimini başarılı bir şekilde tamamlayan öğrencilere yönelik çeşitli ezberleme teknikleri uygulanmaktadır.²⁴⁵ Bu teknikler öğrencinin, öğretici ve ders arkadaşlarıyla etkileşim halinde olduğu, ezber sürecine yönelik kolaylaştırıcı bir ortam sağlamaktadır. Bu teknikler hafızlık eğitiminin devamını sağlamak ve Kur'an'ın düzgün ve noksansız bir biçimde ezberlenmesini kolaylaştırmak amacıyla kullanılmaktadır.²⁴⁶

²⁴¹ Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi* (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 38.

²⁴² Coşkun, "Hafızlık Eğitim Süreçleri", 51.

²⁴³ Mahir Demirkol, *Hafızlığın Yol Haritası* (İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2022), 25-65.

²⁴⁴ Coşkun, "Hafızlık Eğitim Süreçleri", 51-53.

²⁴⁵ Mustafa Kemal Önder, "Hafızlık Eğitiminde Kur'an'ı Kerim'i Ezberleme Sistemleri", *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024), 59.

²⁴⁶ İrem Doğan- Cemil Osmanoğlu, "Türkiye'de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023), 149-174.

1.11.1. Geleneksel Yöntem

Ülkemizde yürütülen hafızlık eğitiminde kullanılan metodların başında geleneksel yöntem diye adlandırılan ezberleme tekniği gelmektedir. Bu teknikle hafız adayı, cüz sonlarından başlayarak her dönüşte ezberlediği sayfaya bir sayfa ekleyerek devam eder.²⁴⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkemizde Osmanlı hafızlık eğitim tecrübesine dayalı geleneksel yöntem uygulanmaktadır. Geleneksel yöntemin bileşenleri arasında öğreticiler, hafız adayları ve Kur'an yer almaktadır. Bu yöntem öğretici tarafından yönetilir ve öğrenci hafızlığını tamamlayana kadar kursa ve hafızlık hocasına devam etmek zorundadır.²⁴⁸

Geleneksel yöntem ülkemizin her bölgesinde yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde ezberleme, 1. Cüzün 20. sayfasından başlar ve hergün sıradaki cüzün 20. sayfasıyla 30. Cüze kadar devam eder. Bu şekilde her cüzün 20. sayfası ezberlenmiş olur. Daha sonra aynı şekilde her cüzün 19. sayfası ezberlenen 20. sayfa ilave edilerek hafızlık tamamlanıncaya kadar devam eder.²⁴⁹

Algur'un araştırmasında yer alan bulgularda hafızlık eğitiminde geleneksel yönetemin yaygın olarak kullanıldığından bahsetmiştir. Şöyleki, bu yöntemle hafız adayı her cüzün sonundan başlar ve her cüzün aynı sayfası ezberlenir. Hafızlık eğitiminde, diğer eğitim yöntemlerinin olduğu gibi metin baştan sona ezberlenmez. Aynı şekilde diğer eğitimlerden farklı olarak ezber yapılacak olan sayfa alttan başlayarak yukarı doğru ezberlenir. Kullanılan bu teknik her öğrenci için aynı değildir. İsteyen öğrenci ezberleyeceği sayfayı yukarıdan aşağıya doğru ezberleyebilmektedir. Daha sonra talebeler ezberledikleri sayfaları hocalarına dinleterek sağlamlaştırmaktadırlar.²⁵⁰

1.11.2. Tekrara Dayalı Yöntem

Hafızlığın kısa sürede bitirilmesi ve sayfaların kolay bir şekilde ezberlenmesi hedeflenen bu yöntem, geleneksel yöntem haricinde kullanılan ve yakın zamanda geliştirilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemin en belirgin özelliği tekrarların sistemli bir şekilde olmasıdır. Bu yöntem geleneksel yönteme alternatif bir yöntem olduğu ifade

²⁴⁷ Ömer Özbek, "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri", *bilimname XXIX* 2 (2015), 186.

²⁴⁸ Süleyman Kablan, "Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/2 (2021), 746.

²⁴⁹ Önder, "Hafızlık Eğitiminde Kur'an'ı Kerim'i Ezberleme Sistemleri", 60.

²⁵⁰ Hüseyin Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 68-70.

edilmektedir. Geleneksel yöntemde dikkat edilmesi ve uyulması gereken esaslar bu yöntem için de geçerlidir.²⁵¹ Bu yöntem, iki aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki ezberlemedir.

1.11.2.1. Ezberleme

Uygulanan bu yöntemden istenilen sonuçların elde edilebilmesi için, sayfa sayısı birbirine yakın veya aynı olan öğrencilerden 3 ya da 4'er kişilik gruplar oluşturulur.²⁵² Oluşturulan bu gruptaki talebeler birbirlerini düzenli bir şekilde dinler ve olası yanlışların önüne geçilmiş olur. Sayfa ezberini kolaylaştırmak amacıyla zihnin çalışma sistemi dikkate alınarak ezberlenecek sayfalar iki kısma ayrılır.²⁵³ Daha sonra ayrılan kısımdaki ayetler tek tek ezberlenir ve her ezberlenen ayet bir önceki ayetle birleştirilip tekrar edilir. İlk kısmın ezberleme işi tamamen bitince en az 4 defa olmak kaydıyla tamamı tekrar edilir. Daha sonra ezberlenen kısım grup içerisindeki diğer iki arkadaşına dinletilir ve en son ders hocasına dinletilerek ezberlenecek olan ikinci kısma geçilir.²⁵⁴

Ezberlenecek ayetler, eğer uzun ise belirli yerlerden bölünerek ezberlenir. İkinci kısımda, ilk kısımda uygulanan sistem aynen uygulanır ve ezberleme işi tamamlanır. Ezberlenen İlk ve ikinci kısım birleştirilip tekrar edilir. Yeterli miktarda tekrar edilen sayfa önce diğer grup arkadaşlarına daha sonra ders hocasına birer defa dinletilir.²⁵⁵

1.11.2.2. Ezberi koruma

Hafızlık eğitiminde karşılaşılan zorluklardan biri ve en önemlisi ezberlenen sayfanın sonraki dönüşe kadar unutulma veya zayıflama riskidir. Bu durumun önüne geçmek için ezberlenen sayfa muhakkak belirli aralıklarla tekrar edilmelidir. Bu sayede hem önceden ezberlenen sayfa daha kuvvetli olacak hemde yeni ezberlenecek olan sayfa için daha çok zaman ayrılacaktır.²⁵⁶

Tekrar edilecek sayfalar belirli bir sisteme ve düzene göre yapılması önemlidir. Şöyleki, ders hocasına ezber olarak okunan yeni ve eski ezber sayfalarının birinci tekrarı 1 saat sonra,

²⁵¹ Hafızlık Eğitim Programı, 2010, 16.; Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 70; Özbek, “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”, 188.

²⁵² Özbek, “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”, 188.

²⁵³ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 184; Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 70.

²⁵⁴ Özbek, “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”, 188-189; Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 184.

²⁵⁵ Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 70.

²⁵⁶ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 190.

ikinci tekrarı 24 saat sonra, üçüncü tekrarı 48 saat sonra, dördüncü tekrar 7 gün aradan sonra, beşinci tekrar 14 gün geçtikten sonra, son tekrar ise 30 gün ardından gerçekleştirilir.²⁵⁷

Sonuç olarak, ülkemizde hafızlık eğitiminde kullanılan yöntemler hem geleneksel tecrübeye hem de öğrencilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Geleneksel yöntem, yüzyıllardır süregelen hafızlık geleneğinin devamını sağlarken; tekrara dayalı yöntem, ezberin kalıcılığını artırmaya ve süreci daha sistemli hâle getirmeye yönelik geliştirilmiştir. Bu iki yaklaşım, öğrencilerin bireysel farklılıklarını ve öğrenme hızlarını da göz önünde bulundurarak uygulanmakta; kavramlar ve tekrar teknikleriyle desteklenmektedir.

1.12. HAFIZLIK EĞİTİMİNDE KULLANILAN KAVRAMLAR

Ham/Çiğ: Henüz ezberlenmemiş, ilk defa ezberlenecek olan sayfa için kullanılan terimdir.²⁵⁸

Hamhas: Ezberlenmiş, fakat tekrarı yapıp sağlamlaştırılmamış sayfa için kullanılan tabirdir.²⁵⁹

Has/Pişmiş: Önceden ezberlenmiş ve tekrar edilmiş sayfa için kullanılır.²⁶⁰

Haslama/Pekiştirme: Ezberlenmiş sayfayı sağlamlaştırmak için yapılan tekrara denilen kavramdır.²⁶¹

Dönüş/Tur/Hatim: Ezber aşamasında 30 cüzün geçilerek tekrardan başa dönmeyi ifade eden kavramdır.²⁶²

Galat: Ezber yaparken kelimelerden, harekelerden veya harflerden yanlış ezberlenmiş olanları ifade etmek için kullanılır.²⁶³

Cüz: Kur'an'ın her 20 sayfalık bölümüne cüz denilmektedir. Kur'an'da 30 cüz vardır.²⁶⁴

Yüzüne: Hafızlığa hazırlık aşamasına verilen addır. Kur'an'a bakarak okumak demektir.²⁶⁵

²⁵⁷ Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 71; Özbek, “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”, 189; Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 190-191; *Hafızlık Eğitim Programı*, 2010, 19-20.

²⁵⁸ Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 63.

²⁵⁹ Ziya Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metotları* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010), 26.

²⁶⁰ Bahattin Güneyn, *Hafızlık Sürecinde Anne Babalara ve Eğitimcilere Yol Haritası* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019), 135.

²⁶¹ Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 64.

²⁶² Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 64.

²⁶³ Bahattin Güneyn, *Hafızlık Sürecinde Anne Babalara ve Eğitimcilere Yol Haritası* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019), 135; Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 63-64.

²⁶⁴ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metotları*, 26.

²⁶⁵ Güvenç vd., *Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı*, 64; Güneyn, *Hafızlık Sürecinde Anne Babalara ve Eğitimcilere Yol Haritası*, 135.

Mukabele: Kur'an'ın genellikle Ramazan ve mübarek günlerde okunması ve takip edilmesi suretiyle hatim etme geleneğine verilen addır. Ayrıca bu gelenek Hz. Peygamber ve Cebrail (a.s) in her gece karşılıklı olarak o zamana kadar inen âyet ve sureleri karşılıklı okuyarak kontrol etmelerine dayanmaktadır.²⁶⁶

Tilavet secdesi: Kur'an'da secde ayeti olarak bilinen ve 14 yerde geçen, duyanın veya okuyanın yapması gereken bir secdedir. Hanefilere ve İbn Teymiyye'ye göre hükmü vaciptir. Tilavet secdesi, namazın farzları dikkate alınarak, kerahat vakitleri dışındaki tüm vakitlerde yapılabilir. Namaz dışında okunan secde ayetinin tek rüknü vardır. O da secdedir. Elleri kaldırmadan Alahuekber diyerek secdeye gidilir, Secde sırasında üç defa sübhâne rabbiye'l-a'lâ söylenir ve tekbirle birlikte ayağa kalkılır. Kalktıktan sonra Bakara suresinin 285. Ayeti okunur. Bu ayetin okunması müstehaptır.²⁶⁷

²⁶⁶ Bozkurt, "Mukabele".

²⁶⁷ Abdurrahman Çetin, "Tilâvet Secdesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, hafızlık geleneğinin Bayburt ilindeki oluşum ve gelişim süreçlerini anlamak ve açıklamak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden de durum çalışması tercih edilmiştir. Nitel araştırma; varsayımlarla ve kişiler veya grupların bir sorununa atıfta bulundukları anlamlarına vurgu yapan ve araştırma sorununun incelenmesini içeren yorumlamaya dayalı oluşturulan çerçevelerin kullanılması ile başlamaktadır.²⁶⁸ Bu sorunu araştırmak için, nitel araştırma yöntemini kullanan araştırmacılar; araştırmalarında, çalışmadaki olgu ve olayları, insan ve mekânları doğal ortamlarındaki verilerini hem tümevarım hem de tümdengelim şeklinde açıklayan, veriler arasında tema kuran, ortaya çıkan verilerin analizini içeren araştırma türüdür.²⁶⁹

Nitel yöntemlerin ana dayanağı metin ve imgesel verilerden oluşmasıdır. Nitel yöntemlerin veri analizi farklı desenler ve belli bir özgünlüğe sahiptir.²⁷⁰ Nitel araştırma var olan bir problemin çözümüne yönelik gözlem, mülakat (görüşme), doküman analizi gibi yöntemler kullanır. Önceden var olan veya sonrasında fark edilmemiş sorunların anlaşılmasına, soruna ilişkin doğal olgu ve olayların gerçekçi bir yaklaşımla ele alınmasına yönelik yorumlayıcı ve açıklayıcı bir süreçtir.²⁷¹ Nitel araştırma, çalışması için gözlem yapan araştırmacının dünyadaki konumunu tespit eden bir sistemdir. Problemleri görünür hale getiren yorumlamalar bütünüdür. Bu yorumlamalar problemi dönüştürür ve problemi, alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar gibi materyallerle anlamlandırır.²⁷²

Nitel araştırmada araştırmacı, problemleri yorumlarken bütüncül bir bakış açısını esas alır. Üzerinde çalışılan olgu ve olaylar kendi doğal ortamında ele alınarak, kişilerin bu olay ve olgulara yüklediği anlamlar bağlamında yorumlanır.²⁷³ Nitel araştırma, insanın kendi sınırlarını çözmek üzere çıkmış olduğu yolda göstermiş olduğu çaba neticesinde, biçimlendirdiği toplumsal sistemin derinliklerini keşfetmek için geliştirmiş olduğu bilgi üretme yollarından birisi olarak ifade edilir.²⁷⁴ Nitel yöntemle dizayn edilmiş çalışmalarda ele alınan konunun

²⁶⁸ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir- Mesut Bütün (Siyasal Kitabevi, 2023), 45.

²⁶⁹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 45.

²⁷⁰ John W. Creswell, *Araştırma Deseni*, ed. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 183.

²⁷¹ Hasan Şimşek- Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 39.

²⁷² Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 44.

²⁷³ Remzi Altunışık- Recai Coşkun, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012), 302.

²⁷⁴ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 326.

derinliklerine ulaşma gayreti vardır. Bu sebeple araştırmacı bir kâşif gibi problemin izini sürer ve araştırma süreci boyunca kişilerin öznel bakış açılarına önem verir.²⁷⁵

2.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ VE VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bu araştırmada nitel araştırma tekniklerinden **durum çalışması** modeli uygulanacaktır. Gerçek tecrübelerin güncel bağlamda değerlendirilmesi ve incelenmesini amaçlayan durum çalışması²⁷⁶ bir bireyin, bir kurumun, bir sürecin ya da bir olayın bütüncül bir şekilde araştırılmasıdır.²⁷⁷ Bilimsel araştırma sorularına uygun cevapları bulabilmek adına ayırt edici özelliğe sahip bir yaklaşım olarak görülen durum çalışması, bir veya birden fazla olgunun, çevrenin, etkinliğin, sosyal topluluğun, ya da birbiriyle bağlantılı sistemlerin derinlemesine araştırılıp incelendiği yöntem olarak ifade edilmektedir.²⁷⁸ Bu sebeple durum çalışması bir eğitim kurumu veya diğer kurumlar gibi doğal bir çevre içerisinde gerçekleştirilir. Böylelikle duruma ilişkin faktörlerden olan mekânlar, kişiler, olaylar ve süreçler bütüncül bir yaklaşımla detaylı bir şekilde incelenir ve bu faktörlerin ilgili durumu nasıl etkiledikleri veya bu durumdan nasıl etkilendikleri anlaşılmaya çalışılır.²⁷⁹

Durum çalışması, araştırmacı tarafından gerçek yaşam içerisinde, güncel bir durumdan yola çıkarak, ya da belirli bir zaman içerisindeki durumlar hakkında, gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyaller ve dokümanlar aracılığıyla derinlemesine ve detaylı bir araştırma sürecinin ortaya koyulduğu nitel bir araştırma desendir.²⁸⁰ Bu sebeple durum çalışması, bir olayın detaylarını anlamak ve görmek, bu olayla alakalı ortaya çıkabilecek açıklamaları geliştirmek için kullanılmaktadır.²⁸¹ Böylece bir olayı ayrıntılarıyla açıklamak için araştırmada, görüşme, gözlem, görsel-işitsel materyaller ve doküman analizi türlerinden yararlanılacaktır.

Görüşme, nitel araştırmalarda istifade edilen veri toplama tekniğidir.²⁸² Başka bir ifade ile görüşme, çalışmaya dahil edilen kişilerin bir konu ya da durum hakkında ifade ettiği duygularının, düşüncelerinin, tecrübelerinin anlaşılmasına yönelik kullanılan tekniktir.²⁸³ Görüşme, en az iki birey arasında sözlü iletişimle gerçekleşir ve araştırma sorularına yönelik belirlenen kişilerden bilgi edinmek amaçlanır. Ayrıca görüşme, araştırılacak konu ve soruları

²⁷⁵ Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ocak 2015), 63.

²⁷⁶ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 56.

²⁷⁷ Şimşek- Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 48.

²⁷⁸ Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 22.

²⁷⁹ Adile Aşkın Kurt vd., *Blimsel Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2013), 39-40.

²⁸⁰ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 99.

²⁸¹ Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 22.

²⁸² Keith F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, ed. Zeliha Etöz, çev. Dursun Bayrak vd. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 102.

²⁸³ Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, 71.

hakkında ayrıntılı ve derinlemesine bilgi edinimi sağlar.²⁸⁴ Çoğu insan düşüncelerini açıklamada, yazılı açıklamadan ziyade sözlü açıklamayı tercih etmektedir. Bu sayede anlatılanlardan derinlemesine anlam çıkarılabilmektedir.²⁸⁵ Bazı kaynaklarda görüşme tekniğinin mülakat olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu anlamda, mülakat/görüşme iki veya daha fazla kişi arasında belirlenen amaçlar doğrultusunda, sistematik bir şekilde gerçekleştirilen söyleşilerdir.²⁸⁶

Araştırmacı, görüşme tekniğiyle konunun uzmanları, paydaşları veya konu hakkında bilgisi ve deneyimi olan kişilerin katılımıyla farklı katılımcılardan veri toplar. Bu teknikle araştırmacı, diğer tekniklerle elde edilemeyecek ayrıntılı ve derinlemesine bilgilere ulaşma fırsatı yakalar.²⁸⁷ Bu görüşmeler yapılandırılmamıştır ve genellikle katılımcıların görüş ve fikirlerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular içeren açık-uçlu bir süreçten ibarettir.²⁸⁸

Bu çalışmada kullanılacak bir diğer veri toplama tekniği olan **gözlem**, çalışma süresince ihtiyaç duyulan bilgilerin insan, toplum ya da tabiat gibi belli hedefler göz önüne alınarak çıplak gözle veya herhangi bir araç yardımıyla izlemek suretiyle verilerin toplanması sürecini tanımlar.²⁸⁹ Başka bir ifadeyle gözlem, belirlenen ortam içerisinde, kişilerin, nesnelerin, olayların sistemli ve dikkatli bir şekilde incelenmesini içermektedir.²⁹⁰ Bu inceleme araştırmacının kişilerin faaliyetleri ve fiillerine yönelik alan notları alma sürecidir.²⁹¹ Gözlemci alan notlarını oluştururken gözleme o grubun üyesiymiş gibi dahil olur. Katılımcının bu durumu katılımcı gözlem olarak ifade edilir. Katılımcı gözlem, araştırmacının gözlem yaptığı gruptaki diğer katılımcıların sosyal, psikolojik, sözlü ve sözsüz anlatımlarını, alışkanlıklarını ve davranış biçimlerini paylaşması gerekir ve dâhil olduğu grupta bir rol üstlenir.²⁹²

Bu çalışmada kullanılacak olan bir diğer veri toplama türü olan **doküman analizi**, belgelerin, kayıtların incelenmesiyle verilerin elde edilme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Belirlenen amaç doğrultusunda referansları tespit etme, gözden geçirme, not tutma ve analiz etme işlemidir.²⁹³ Başka bir ifadeyle doküman analizi, araştırılması amaçlanan durum hakkında

²⁸⁴ Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 153.

²⁸⁵ Kurt vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 104; Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012), 165-166.

²⁸⁶ Remzi Altunışık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları* (Sakarya Yayıncılık, 2007), 58.

²⁸⁷ Özgür Arlı vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* (İstanbul: Mill Savunma Üniversitesi Yayınları, 2016), 155.

²⁸⁸ Creswell, *Araştırma Deseni*, 190.

²⁸⁹ Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 140.

²⁹⁰ Arlı vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 160; Hasan Şimşek- Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 169.

²⁹¹ Creswell, *Araştırma Deseni*, 190; Kurt vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 112.

²⁹² Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 141-142.

²⁹³ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*, 183; Şimşek- Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 189.

bilgiler içeren elektronik ve her türlü yazılı materyallerin incelenmesini ve değerlendirilmesini içeren işlemlerdir.²⁹⁴ Bu süreç, incelenen durumlarla ilgili bilgi taşıyan yazılı kaynakların çözümlemesini içermektedir.²⁹⁵ Bu analiz beş aşamada gerçekleşmektedir. Biricisi, araştırmacının araştırmasına uygun olan dokümanları nereden ve nasıl bulacağını belirleyip gerekli izinleri alarak etik kurallar çerçevesinde dokümanlara ulaşma, ikincisi araştırmanın güvenilirliği için elde edilen dokümanların orijinal olup olmadığının kontrol edilmesi, üçüncüsü elde edilen dokümanların araştırmacı tarafından anlaşılması, dördüncüsü verilerin analiz edilmesi, beşincisi ise dokümanlardan elde edilen verilerin kullanılmasıdır.²⁹⁶

Diğer bir adı belgesel tarama olan doküman analizi türü ile, geçmişte yaşanan olay ve olgular neticesinde ortaya çıkan, resim, film, ses kaydı, araç-gereç, heykel, bina, vb. ortaya çıkan bu olaylar hakkında, sonradan yazılmış, çizilmiş, kitap, ansiklopedi, rapor, mektup, resmi ve özel yazışmalar, anı, yaşam öyküleri, vb. materyallerin incelenmesini kapsamaktadır.²⁹⁷

2.1.1. Veri Toplama Sürecinin Zaman Çizelgesi

Araştırmanın veri toplama süreci aşağıdaki zaman aralığında gerçekleştirilmiştir:

- Doküman analizi: Temmuz 2024- Aralık 2024
- Gözlem süreci: Ocak 2025- Mayıs 2025
- Görüşmelerin yapılması: 5 Mayıs 2024-15 Haziran 2025
- Veri doğrulama (katılımcı teyidi): Haziran 2025

Bu zaman çizelgesinin verilmesi, araştırmanın yöntemsel şeffaflığını artırmakta; veri toplama sürecinin sistematikliğini ve güvenilirliğini güçlendirmektedir.

2.1.2. Gözlem Tekniği

Araştırmacı, önceden Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda hafızlığını tamamlamış ve halen bir Kur'an kursunda öğretici olarak görev yaptığı için, katılımcı gözlem yöntemi araştırma bağlamına son derece uygun hale gelmiştir. Çalışmanın gözlem boyutu, araştırmacının hem kurum kültürünü bilen bir içeriden kişi olması hem de akademik bir araştırmacı kimliğine sahip olmasıyla çift yönlü bir bakış açısı sağlamıştır.

Gözlemler şu ortamlarda yapılmıştır:

- Oruçbeyli Kur'an Kursu (ders ortamı, grup dersleri, etüt saatleri)

²⁹⁴ Hasan Şimşek- Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 49.

²⁹⁵ Kurt vd., *Blimsel Araştırma Yöntemleri*, 109.

²⁹⁶ Özdemir, "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", 336; Kurt vd., *Blimsel Araştırma Yöntemleri*, 109.

²⁹⁷ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*, 183; Creswell, *Araştırma Deseni*, 190.

- DİB'e bağlı diğer yatılı hafızlık kurslarının sınıf ve etüt ortamları
- Hafızlık sınav hazırlık süreçleri
- Kurs yönetimi ve öğretici toplantıları (izin dahilinde)

Gözlem sürecinde alan notları tutulmuş; öğrencilerin öğrencilerle iletişim tarzları, eğitim süreçlerinin işleyişi, disiplin anlayışı ve kurumun tarihsel hafızaya dayalı uygulamaları kayıt altına alınmıştır.

2.1.3. Doküman Analizi

Doküman analizi kapsamında kullanılan materyaller şu kurumsal ve tarihsel kaynaklardan elde edilmiştir:

- Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi
- Hafızlık eğitime ilişkin yönetmelikler
- Kur'an kurslarının tarihsel gelişimini gösteren raporlar
- Bayburt ilindeki kurslara dair resmi kayıtlar
- Oruçbeyli Kur'an Kursu Arşivi
- Kursun kuruluş belgeleri
- Yıllık faaliyet raporları
- Hafız mezun listeleri
- Kursun eğitim planları
- Yerel tarih kaynakları
- Bayburt İl Müftülüğü kayıtları
- Güncel akademik makaleler ve tezler

Bu belgeler, hafızlık geleneğinin tarihsel gelişimi, kurumsal yapılar, öğretim programları ve kursların kapatılıp yeniden açılma süreçleri gibi boyutlarda anlamlı veriler sunmuştur.

2.1.4. Görüşme Tekniği

Araştırmanın temel verilerini oluşturan yarı yapılandırılmış görüşmeler, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı yatılı Kur'an kurslarında görev yapan toplam 10 hafızlık öğreticisi ile yürütülmüştür. Görüşmeler açık uçlu sorulardan oluşmuş, böylece öğrencilerin hafızlık eğitimi, pedagojik yaklaşımlar, karşılaşılan sorunlar ve kurumsal yapıya ilişkin düşüncelerini serbestçe ifade etmeleri sağlanmıştır.

Her görüşme 35–55 dakika arasında sürmüş, katılımcıların izni ile ses kaydı alınmış ve sonrasında metne dönüştürülmüştür. Veri doğruluğu adına görüşme dökümleri katılımcılarla paylaşılmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

2.2. VERİ ANALİZİ

Araştırma, çalışma için gerekli olan verilerin elde edilmesi ile bitmez. Elde edilen bu veriler araştırma sorusuna çözüm önerileri geliştirilmesine zemin hazırlayacak şekilde işlenerek, çözümlenip, yorumlanıp değerlendirilmesi gerekir.²⁹⁸ Nitel araştırmalar birbirinden farklı özellikler taşımaktadır ve analizleri farklı yaklaşımlar gerektirmektedir. Araştırmacı kendi araştırmasını ve elde ettiği verileri dikkate alarak mevcut olan veri analiz türlerini de gözden geçirip araştırması için bir veri analiz planı oluşturmalıdır.²⁹⁹ İyi tasarlanmış bir durum çalışması araştırmasının ilgili duruma yönelik bir **betimsel analiz** mevcut olan durumu anlama adına önemlidir. Ayrıca, araştırmacı her bir durumu analiz etmek için temalar, konular veya belli durumlar netleştirebilir. Bir durum çalışmasında, araştırmacının bulguları elde ettiği bölüm, hem araştırmaya konu olan durumların betimlemesini hemde durum çalışmasında araştırmacının ortaya çıkardığı konu ve temaları içermektedir.³⁰⁰ Betimsel analizde araştırmacının amacı, görüşme ve gözlem sonucunda elde etmiş olduğu verileri düzenleyip, yorumlayıp okuyucuya sunmasıdır.³⁰¹

Bu araştırmada betimsel analizin dışında elde edilen verilere uygulanacak olan bir diğer analiz türü içerik analizidir. **İçerik analizi**, nitel araştırmalarda uygulanan veri analiz türleri arasında en çok tercih edilen yöntemlerden biridir. İçerik analizi genel olarak yazılı ve görsel materyallerden elde edilen verilerin analiz edilmesinde kullanılır.³⁰² İçerik analizinde temel amaç, elde edilen verileri tanımlamaya yardımcı olacak kavramlara ve bu kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmaya yardımcı olmaktır. Betimsel analiz yöntemiyle yorumlanan veriler, içerik analizi yöntemiyle detaylı bir şekilde incelenir.³⁰³ Sistematik bir şekilde incelenen materyallerde, tema, desen, varsayım ve anlamlar çıkarılarak yorumlanır.³⁰⁴ İçerik analizi sadece metinler üzerinde kullanılan bir yöntem değildir. Görüşmeler, tartışmalar, konuşmalar, sohbetler, tiyatro gösterileri içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenebilmektedir.³⁰⁵

²⁹⁸ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*, 197.

²⁹⁹ Şimşek- Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Hasan Şimşek-Ali Yıldırım)*, 237.

³⁰⁰ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 100; Şimşek- Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Hasan Şimşek-Ali Yıldırım)*, 221.

³⁰¹ Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, 73.

³⁰² Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, 335.

³⁰³ Şimşek- Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 227.; Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 250;

³⁰⁴ Bruce L. Berg Lune Howard, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Asım Arı (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 344.

³⁰⁵ Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 250-251.

2.3. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Nitel araştırmalarda geçerlilik; Araştırma süreci boyunca elde edilen bulguların araştırmacının bir etkisi olmadan olduğu gibi gözlenmesi ve aktarması olarak tanımlanır.³⁰⁶ Güvenirlik ise; Aynı ölçme aracı kullanılarak, aynı süreçler takibinde, aynı sonuçları elde etme işlemidir. Başka bir ifadeyle güvenirlik, bir ölçme aracının her ölçümde birbirine yakın sonuçlar verebilme yeterliliğidir.³⁰⁷ Ayrıca güvenirlik, araştırmacının başka araştırmacılar tarafından tekrar edilmesi akabinde sonuçların tutarlı olması ile ilgilidir.³⁰⁸ Bu sebeple güvenirlik, bir araştırmacının kendi içinde güven düzeyinin yüksekliğini, analiz gücünü ve sonuçların doğruluğunu belirtir.³⁰⁹

Bu araştırmada geçerlik ve güvenirliliği sağlama adına inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirliğe dikkat edilerek süreç yürütülmüştür. İnandırıcılık için katılımcıların onayına başvurulmuş ve görüşme sonunda eklemek, çıkarmak veya değiştirmek istedikleri yerler olup olmadığı sorulmuştur. Aktarılabilirlik için görüşme verileri katılımcılara atıfta bulunarak sunulmuştur. Tutarlılık için araştırmacının her safhası şeffaf bir şekilde yürütülmüştür.

2.4. ÇALIŞMA GRUBU

Bu araştırmacının çalışma grubunu, nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen hafızlık öğretmenleri oluşturmaktadır. Amaçlı örneklemede temel amaç, araştırmacının amacına en uygun, incelenen olguyu derinlemesine açıklayabilecek bilgi açısından zengin katılımcıları seçmektir.³¹⁰ Bu doğrultuda, hafızlık eğitim sürecini doğrudan yürüten, uygulamaya hâkim ve sahada aktif görev yapan öğretmenler çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

Araştırma kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı yatılı Kur'an kurslarında görev yapan (daha önce Oruçbeyli Kur'an Kursunda görev yapmış) toplam 10 erkek hafızlık öğreticisi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde tipik durum örnekleme ile hafızlık eğitiminin genel uygulamalarını temsil etmeleri; uzman kişi örnekleme ile de deneyimi yüksek öğretmenlerin görüşlerine yer verilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma grubunun çeşitlilik göstermesi, hafızlık eğitimi sürecine ilişkin farklı bakış açılarının ortaya konulmasına katkı sağlamıştır. Katılımcıların yaş, mesleki kıdem, cinsiyet, hafız ola

³⁰⁶ Şimşek- Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 269.

³⁰⁷ Kurt vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 129.

³⁰⁸ Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", 77.

³⁰⁹ Arlı vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 225.

³¹⁰ Creswell, *Araştırma Deseni*, 297.

durumu ve hafızlık öğretme deneyimi gibi demografik özellikleri, araştırma bulgularının daha kapsamlı bir biçimde yorumlanmasına imkân tanımıştır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Kişi Kodu	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Hafızlık Durumu	Kur’an Kursu Öğreticiliği Deneyimi	Meslek Durumu
K1	Erkek	62	İmam Hatip lisesi	Hafız	33 yıl	Emekli
K2	Erkek	42	İlahiyat Fakültesi	Kurra Hafız	15 yıl	Aktif
K3	Erkek	29	İlahiyat fakültesi	Kurra Hafız	4 yıl	Aktif
K4	Erkek	48	İmam Hatip lisesi	Hafız	21 yıl	Aktif
K5	Erkek	38	İlahiyat fakültesi	Kurra Hafız	8 yıl	Aktif
K6	Erkek	44	İlahiyat fakültesi	Hafız	18 yıl	Aktif
K7	Erkek	47	İmam Hatip lisesi	Hafız	14 yıl	Aktif
K8	Erkek	25	İlahiyat Öğrencisi	Kurra Hafız	1 yıl	Aktif
K9	Erkek	70	İmam Hatip Lisesi	hafız	37 yıl	Emekli
K10	Erkek	38	Yüksek Lisans öğrencisi	Hafız	7 yıl	Aktif

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

3.1. BAYBURT'TA DİN EĞİTİMİ VE HAFIZLIK GELENEĞİ

Bayburt, Anadolu'nun kuzeydoğusunda, çoruh nehrinin bulunduğu vadide yer alır ve rakımı 1150 metredir. Şehrin adı ve ne zaman kurulduğuna dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte,³¹¹ Bayburt'la ilgili en eski tarihi kaynaklara Hititler döneminde rastlanmaktadır. M.Ö. 3000-2500'lerde yerleşim yeri olduğu ve Orta Asya kökenli Hurriler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir.³¹²

Orta çağlarda ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinde büyük bir öneme sahip olan şehrin ismi bazı kaynaklarda Gymnias, Paipertes, Payberd, Payper, Bayberd, Paybert, Baiberdon, Bâbirt, Pâpîrt şeklinde zikredilmektedir.³¹³

3.1.1. Bayburt Medreseleri ve Önemli Şahsiyetler

Bayburt'un özellikle orta çağda önemli bir kültür merkezi haline gelmesinde hiç kuşkusuz medreseler büyük öneme sahiptir.³¹⁴ İlhanlılar döneminde, dönemin hükümdarı Sultan Olcaytu medrese yapılması için talimat vermiş ve dönemin Erzurum valisi olan Hoca Cemalettin Yakut tarafından Yakutiye Medresesi adında medrese yaptırılmıştır. Aynı şekilde İlhanlı devletinin valiliğini yapmış olan Fahrettin Emir Mahmud'ta 1308 yılında kendi adı ile özdeşleşen Mahmudiye Medresesi'ni yaptırmıştır. Bu medreselerden Bayburt'lu Ahi Ahmed, Ekmeleddin Muhammed el-Babertî, Sadru's-Şerîa Es-Sânî gibi ilim ve bilim adamları çıkmıştır.³¹⁵

Bayburt'ta 19. Yüzyılda faaliyet gösteren, Yâkûtiye, Mahmudiye, Mûsâviye, İkbaliye, Sarı Burç, Pulur (Gökçedere), Hamidiye, Şabaniye, Zahidiye medreseleri Din eğitimi ve hafızlık eğitiminin temelini oluşturmuştur.³¹⁶ 19. Yüz yılın sonlarına doğru Bayburt'ta yedisi şehir merkezinde, on sekizi köylerde 25 medresede aktif eğitim verilmekteydi.³¹⁷ Belirtilen medreseler haricinde çeşitli camilerde de din eğitimi ve hafızlık geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir.³¹⁸

³¹¹ İsmet Miroğlu, "Bayburt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ts.

³¹² Sadri Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi* (Ankara: Kültür Ofset Matbaası, 1990), 136.

³¹³ Yunus Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)* (İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 24-25; Miroğlu, "Bayburt"; Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 136-160.

³¹⁴ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 391.

³¹⁵ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 55.

³¹⁶ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 36-37.

³¹⁷ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 391.

³¹⁸ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 57.

3.1.1.1. Yâkûtiye Medresesi

Medrese, İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcaytu tarafından dönemin valisi Hoca Cemaleddin Yâkut'a yaptırılmıştır.³¹⁹ Bu medresenin ihtiyaçları, medrese için vakfedilen arazilerden karşılanmaktaydı.³²⁰ Ayrıca Beygu'nun, Hüseyin Hüsnü efendinin hazırlamış olduğu rapordan aktardığına göre, medresenin içinde bir cami ve eski tarihlerden itibaren mükemmel bir şekilde korunmuş kütüphanesinin mevcut olduğudur.³²¹ Medresenin banisi olan Hoca Yâkut'un, o dönemde Bayburt'a bağlı Mutlu (Varicna) köyünde ikamet ettiği bilinmektedir.³²² Olcaytu'nun Hoca Yakut'a Bayburt'ta medrese yaptırma sebepleri arasında hem bölgenin stratejik konumu hem de Sünni-Şii çekişmelerinin olduğu görülmektedir. İslam'ın doğru kaynaklardan öğrenilmesi elzemdi ve toplumun bu medreselere ihtiyacı vardı. Dönemin sultanları bu amaç doğrultusunda İslami ilimler ve hafızlık eğitimi veren bu kurumların yapımına hız vermiştir.³²³

19. Yüzyılda Bayburt merkezde aynı adı taşıyan iki medrese bulunmaktaydı. Panayır alanında yer alan medresenin 1898 tarihinde 18, 1899'da 8, 1900'de 9, 1901'de 9, 1903'te 9 öğrencisi eğitim görmekteydi. Yâkûtiye medresesiyle aynı adı taşıyan ikinci medrese de şehir meydanında bulunan panayır alanında yer almaktaydı. Bu medresenin 1898'den 1903'e kadar eğitim gören 40 öğrencisi vardı. 1903'te öğrenci sayısı azalarak 30'a düşmüştür.³²⁴

Hoca Yakut'un medresenin kitabesine yazdırdığı vakfiyesi medrese hakkında öz bilgiler vermektedir. Arapça olarak yazılan vakfiyenin Türkçe tercümesi şu şekildedir.

Cemaleddin Hoca Yakût, Sultan Gazan ve Horasanlı Bulgan Hatun'un (Gazan Sultan'ın eşi) lütuflarından yararlanarak Sultan Olcaytu'nun hükümdarlık dönemi sırasında, bu mübarek yapının inşasını emretti. Onun ihtiyaçları için şu köy ve Ermenek köyleri ile, bu şehirde inşa eylediği iki hamamı mahkemede onaylanan vakfiye hükümlerine uygun olarak ve Allah rızası için medreseye vakfetti. Bu vakfın iptaline çalışanlar, Allah'ın, Peygamberlerin ve bütün insanların lanetine maruz kalsınlar.³²⁵

Yâkûtiye Medresesi'nin günümüze ulaşan kalıntıları mevcut değildir. Sadece medresenin süsleme bordürlerinin bazı kalıntıları Bayburt İl Halk Kütüphanesi'nin deposunda muhafaza edilmektedir.³²⁶ Bu medreselerin eğitim ve öğretim faaliyeti Osmanlı devleti

³¹⁹ Abdulhalim Durma, *Evliyalar Şehri Bayburt* (Ankara, 2013), 5; Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l-Hadislerin Yeri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 22.

³²⁰ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 44; Mehmet Fahri Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri* (İstanbul: Bayburt Eğitim Kültür ve Hizmet Vakfı, 2009), 21.

³²¹ Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri* (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936), 245.

³²² Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 2/250.

³²³ Derya Örs, *Tarih-i Olcaytu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 135-136.

³²⁴ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 394.

³²⁵ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 56; Ayşe Denknalbant, "Yâkûtiye Medresesi ve Kümbeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Ocak 2025).

³²⁶ Celil Arslan- Methiye Gül Çötel, "Anadolu- Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal (kamusal) Yapı Mirası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 3/6 (Ocak 2015), 208.

zamanında da devam etmiştir. Bayburt Yâkûtiye medresesinin mescit bölümü 8 Kasım 1864'te camiye dönüştürülmüştür.³²⁷ Sonrasında caminin imamı olan Sinürlü Abdullah, medreseye ve camiye sahip çıkmamış ve 1880 tarihinde caminin mihrap bölümünde bozulmalar meydana gelmiştir. Bu durum sonucunda Yâkûtiye Medresesi ve cami hakkında 1913 yılında yıkım kararı alınmıştır. Alınan bu karar neticesinde, yıkılan medrese ve mescidin yerine yeni bir cami yapımına başlanmıştır. 1915 yılında inşası tamamlanan cami, günümüzde ibadethane ve din eğitiminin verildiği mekânlardan biri olarak hizmet vermektedir.³²⁸

Ekmelüddin el-Bâbertî Hazretleri

Asıl adı Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384) olan Bâbertî'nin memleketi Bayburt'a nisbetle Bâbertî, Anadolu'ya nisbetle Rûmî, Mısırda hayatını kaybetmesi sebebiyle Mısırî isimleriyle anılmaktadır.³²⁹ Bayburt'un Aşağı Kırzı Köyü'nün köklü ailelerinden birine mensup olan Bâbertî'nin, ilme olan düşkünlüğü dikkat çekmiş ve âlim olan babası ve köydeki hoca ve hafızların girişimleriyle onu Bayburt'taki Yâkûtiye Medresesine yerleştirmişlerdir. Kısa süre içerisinde zekâsı ve çalışkanlığıyla hocalarının dikkatini çeken Bâbertî, medresenin gözde öğrencilerinden biri olmuştur.³³⁰ İlim hayatına Bayburt'ta başlayan Bâbertî, buradan Mardine, oradanda Haleb'e geçmiştir. Sonrasında Kahire'ye giden Bâbertî, burada devrin ünlü âlimlerinden dersler almıştır. İlimde kendini geliştiren Bâbertî, her ilimde derin bilgisi olan anlamına gelen Allâme ismiyle anılmıştır.³³¹

Şeyhûniyye Medresesi Meşihatına (Baş Müderrisliğine, Rektörlüğü'ne) atanan Bâbertî, ona iletilen Kâdılık tekliflerini reddetmiş, ömrünü bu medresede talebe yetiştirmeye adanmıştır.³³² Fıkıh, Hadis, Kelam, Arap dili ve edebiyatı konularında çok iyi olan Bâbertî, Şerîf el-Cürcânî, Molla Fenârî ve Bedrettin Simâvî gibi birçok tanınmış âlimin hocalığını yapmıştır.³³³ İslam dünyası için önemli eserler bırakan Bâbertî,³³⁴ Mâtürîdî itikat ekolünün önemli ve güçlü muhakkıklarından biri olarak kabul edilmektedir.³³⁵ Önemli İslam âlimlerinden biri olarak kabul edilen Bâbertî, 19. Ramazan 786'da (04. Kasım. 1384) Kahirede vefat etmiştir.

³²⁷ (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Sadaret, A.} MKT.MHM, nr. 317-42).

³²⁸ Gazi Özdemir, "Yakutiye Medreseleri ile İlgili Bazı Tespitler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/2 (2021), 521.

³²⁹ Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts.

³³⁰ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 26.

³³¹ Yunus Vehbi Yavuz, "Ekmelüddin Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. ekmelüddin Babertî Sempozyumu", ed. Selçuk Coşkun (Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2010), 466.

³³² Yavuz, "Ekmelüddin Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. ekmelüddin Babertî Sempozyumu", 466; Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 29.

³³³ Aytekin, "Bâbertî"; Özlem Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2020), 65.

³³⁴ Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 66.

³³⁵ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 29.

Bu büyük âlimin naaşının Şeyhûniyye Hankahına defnedildiği rivayet edilmişse de. Yöre ahali Bâbertî'nin kabrinin Bayburt'a bağlı Aşağı Kırzı köyünde olduğuna inanmaktadır.³³⁶

Oslu Hoca (Hacı Hasan Efendi)

Oslu Hoca'nın doğum yılı konusunda net bir bilgi mevcut değildir. H. 1257 yılında kendisi hakkında bir övgü yazılmış olması onun 17. Yüzyıl sonlarında yaşamış olduğu konusunda bir fikir oluşturmaktadır.³³⁷ Oslu Hoca, genç yaşlarda eğitim tahsili için Harput'a gitmiştir. Burada devrin âlimlerinden ilim tahsilinde bulunmuş ve sonrasında Erzincana gelerek bir müddet de burada ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Bayburt'a gelerek Yâkutiye Medresesi'nde İslamî ilimlerde olgunlaşmıştır.³³⁸ Buradan Bayburt'un Hart (Aydıntepe) ilçesinde medrese eğitime devam etmiş ve Hacı Osman Efendi'den icazetini alarak Bayburt'un Akşar köyüne yerleşmiştir.³³⁹ Din eğitimi ve İslamî ilimler konusunda örnek bir kişilik olan ve birçok talebe yetiştiren Oslu Hoca, H. 1284 tarihinde rahmeti rahmana kavuşmuştur.³⁴⁰

Sadrü's-Şerîa Hazretleri

Asıl adı, Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Önmer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el- Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346) olan Sadrü's- Şerîa Buhara şehrinin önemli ailelerinden birine mensuptur. Ailesi birçok âlimin yetişmesine vesile olmuştur.³⁴¹ Doğum yılı ve yeri ile ilgili referanslarda net bilgi bulunmamaktadır.³⁴² Moğolların Buhara'yı istila etmeleri sebebiyle can güvenlikleri tehlikede olan birçok âlim 14. Asrın başlarında Asya'dan gelerek Bayburt'a yerleşmişler ve Bayburt'ta bulunan Yâkutiye-Mahmudiye Medreselerinde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır.³⁴³ İkinci Sadrü's-Şeria ünvanıyla anılan âlimin, bazı kaynaklarda kendisi için Sadrü's-Şeria el-Asğar denildiği zikredilmektedir.³⁴⁴

³³⁶ Yavuz, "Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. ekmelüddîn Babertî Sempozyumu", 466; Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 29; Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 65-67.

³³⁷ Zeki Dinçer, "Oslu Hoca'nın Torunu H. Yusuf Uslu ile Görüştük", *Bayburt Aylık Yerel Dergi* 6 (Haziran 1989), 13.

³³⁸ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 80-81.

³³⁹ Mehmet Yavuz, "Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi ve Onun Manevi Etki Alanında Oluşan Mimari Yapılaşma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/7 (2009), 265; Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 82; Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 110.

³⁴⁰ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 86; Yavuz, "Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi ve Onun Manevi Etki Alanında Oluşan Mimari Yapılaşma", 266.

³⁴¹ Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Ocak 2025).

³⁴² Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 114.

³⁴³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 393.

³⁴⁴ Ömer Aydın, "Türk Kalam Bilgini Sadru's-Şeria es-Sani", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 3 (Erzurum 1995), 183.

İslamî ilimler alanında vermiş olduğu, Tenkih, Tâvzih, Nikâye ve Vikâye eserler önemlidir. Kelam, felsefe, mantık, usul-u fıkıh, hilaf, cedel, hadis, tefsir, tasavvuf, nahiv, lügat, edebiyat, münazara gibi çeşitli ilim dallarında rûştünü ıspatlamış bir âlim, muhakkik bir şahsiyettir.³⁴⁵

Sadrü’ş-Şeria’nın kabri Bayburt merkezde bulunan Tabakhane caddesi diye adlandırılan cadde üzerinde yer almaktadır. Kabrin bulunduğu alanda eskiden kalma medrese ve yine başka kabirlerde bulunduğu bildirilmektedir. Ancak daha sonraları bu alanda bir çevre düzenlemesi yapılmış ve burada bulunan kabirler kaldırılmıştır. Sadrü’ş-Şeria’nında kabri kaldırılmak istenmiş, fakat bazı kerametlerin zuhuru sebebiyle bu kabre dokunulmamıştır.³⁴⁶ Beygu eserinde şu bilgilere yer vermiştir. “*Ulu Cami civarında Sadrü’ş-Şeria adında Bayburtlu büyük bir âlimin türbesinin bazı işlemeli taşları görülmektedir. Bu tezyinat Selçuk devri eserlerine benzer.*”³⁴⁷

3.1.1.2. Mahmudiye Medresesi ve Vakfı

İlhanlı’ların Bayburt’a hâkim olduğu dönemde, Sultan olcayto’nun emri ile Fahreddin Emir Mahmud tarafından yaptırılmıştır.³⁴⁸ Medrese Cami-i Kebir mahallesinde Selçuklu mimarisi olan Ulu Cami yakınlarında bulunmaktadır. XIV. Yüzyılda yapıldığı bilinen medrese, Sultan I. Mahmud zamanında restore edilmiştir.³⁴⁹

Abdurrahim Şerif Beygu, Evkaf Müfettişi Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Emir Mahmud’un yaptırmış olduğu medrese hakkındaki raporda yazdıklarını eserinde şöyle aktarıyor; “*Bayburdun vasatında ve Camii kebirin ve husile çarşının ittisalinde yekdiğerine mülâsık Mahmudiye ve Museviye medreseleri kadimen cesim ve vasi ve müteaddit hüceratı şamil iken müruru zamanla harap ve beyap olarak sene besene tamiratına bakılmıyarak harabisine göz yumulması*” yazılıdır.³⁵⁰ Bu rapordan, medresenin zaman içinde büyük tahribat yaşamış olduğu ve bu sebeple günümüze kadar ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde hiçbir kalıntısı bulunmayan medresenin kitabesi Ulu Cami’nin son cemaat yerinin güney duvarının dış tarafında bulunmaktadır.³⁵¹ Beygu eserinde, medreselerin harap olduğu ve yıkıldığı, sadece ön duvarının ayakta olduğunu bildirmektedir.³⁵²

³⁴⁵ Ünalın, *Bayburt’taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 115.

³⁴⁶ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, 390.

³⁴⁷ Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 248.

³⁴⁸ Durma, *Evlıyalar Şehri Bayburt*, 5; Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru’l-Hadislerin Yeri*, 22.

³⁴⁹ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 393.

³⁵⁰ Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 245.

³⁵¹ “Mahmudiye Medresesi”, *Bayburt Rehberi* (Erişim 28 Ocak 2025); Arslan- Çöteli, “Anadolu- Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal (kamusal) Yapı Mirası”, 208.

³⁵² Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 245.

XIV. yüzyılda Bayburt'a bağlı Danişment Köyü'nün malikâne hissesi, Harmanözü Köyü'nün malikâne hissesinin dörtte biri, Mutlu Köyü'nün belirli hisseleri ve Bayburt merkezde bulunan 11 dükkânın gelirleri Mahmudiye Medresesi'ne vakfedilmişti. 1530 yılında 4.680 akçe değerindeki vakıf geliri bu medresenin eğitim giderleri için harcanmaktaydı.³⁵³ XIX. yüzyıla gelindiğinde Mahmudiye Medresesi ve ona bağlı vakfın varlığını sürdürdüğü görülmektedir. 1843'te Abdullah ve Abdulğafur adındaki şahısların yöneticiliğini yürüttüğü vakfın, müderrisliğini de Abdullah Halife yürütmüştür. Senelik gelirinin 205 kuruş olduğu vakfın en yüksek gider kalemini, 125 kuruşla müderrise ödenen ücret oluşturmuştur. Bu gider kalemini 45 kuruşla vakıf yönetici ücreti takip etmekteydi.³⁵⁴

Medresenin 1860 yılında müderrisliğini yapan Abdullah bin İsmail vefat edince, yerine oğlu Yusuf müderrisliğe getirilmiş, fakat ilim tahsilini tamamlamadığı için Bayburt'un âlimlerinden olan Hasan el-Vehbi medresenin müderrisliğine vekalet etmiştir.³⁵⁵ Emir Mahmud ve Hoca Yakut'un yaptırmış olduğu medreselerin gelirleri için tahsis edilen vakıf arazileri ile yine Bayburt dışından gelip Bayburt'a yerleşen âlimlerin, Bu şehre yaptırmış oldukları medrese, mescid ve zaviyelerine tahsis edilen vakıf arazilerinin kayıtları, İstanbul tapu dairesinin eski arşivinde mevcuttur.³⁵⁶

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî

Ahî Emîr Ahmed'in doğum tarihi kesin olmamakla beraber, H. 650 yılında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Sultan Olcayto zamanında Emîr Mahmud tarafından yaptırılan Mahmudiye Medresesi ve Hoca Yakut tarafından yaptırılan Yakutiye Medresesi'nde müderris olarak çalıştığı bilinmektedir.³⁵⁷

Emîr Ahmed, Moğolların Zencân'ı tahrip etmeleri sebebiyle ailesiyle birlikte vatanlarını terkedip, İpek yolu üzerinden Bayburt'a gelip yerleşmişlerdir. Bayburt'ta bulundukları dönemde varlıklı olmaları, bu ailenin önceden de durumlarının iyi olduğunun göstergesidir.³⁵⁸

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî'nin kabri, Şeyh Hayran Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Emîr Ahmed'in bulunduğu kabir Kedili Kümbet olarak bilinmektedir.³⁵⁹

³⁵³ İsmet Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı* (İstanbul: Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1975), 44,58,128; Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 56.

³⁵⁴ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 338.

³⁵⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf*, No. 6255, Gömlek No. 126 (Erişim 23 Şubat 2025).

³⁵⁶ Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 245.

³⁵⁷ Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 34.

³⁵⁸ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 12.

³⁵⁹ Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 37.

3.1.1.3. Museviye Medresesi ve Vakfı

İlhanlı hükümdarı Sultan Olcayto'nun emri ile Bayburt merkezde Ulu Cami yanına Emir Fahreddin Mahmud tarafından yaptırılan Museviye Medresesi, Mahmudiye Medresesi ile aynı zamanda yapılmış ve çifte medrese özelliği taşımaktadır.³⁶⁰ Medresenin ihtiyaçları için, Ergi, Manası ve Giv köylerinin üçte bir malikâne hissesi medreseye vakfedilmişti. Medresenin ihtiyaçları ve harcamaları XIX. yüzyılda da ismi zikredilen köylerin vakıf gelirlerinden elde ediliyordu.³⁶¹

Müderrisliğini 1843 yılında Abdullah ve Ahmed Efendilerin birlikte yürüttükleri medresenin yıllık gelirinin 390 kuruş olduğu bilinmektedir. 1848 yılında yöneticiliğini Osman bin Ahmed'in yaptığı vakfın 3.450 kuruş geliri bulunmaktaydı. Elde edilen bu gelirin 2.364 kuruşu medresenin müderrisliğini yapan Abdullah ve Mehmet Efendi'lerin maaşı olarak ödenmekteydi. 811 kuruşu ise vakıf yöneticiliği yapan Mehmed Halife'ye ödenmekteydi.³⁶²

3.1.1.4. İkbâliye Medresesi ve Vakfı

Medrese, Cami-i Kebir mahallesinde yer alan şehrin en eski camisi olan Cami-i Kebir'in yanına inşa edilmiştir. 16. Yüzyılda varlığı mevcut olan medresenin I. Mahmut tarafından yaptırıldığı maarif salnâmelerinde kayıtlıdır. Bu dönemde önemli bir restorasyon geçirdiği düşünülen medresenin, 1898-1903 yılları arasında 20 öğrencisi mevcuttur. Bu sayı 1903'te 19'a düşmüştür.³⁶³

Vakıf gelirlerinin Havnus ve Kestesi köylerinden karşılandığı medresenin,³⁶⁴ 1530 yılında vakıf geliri, 2006 akçe, 1516 yılında ise 280 akçedir.³⁶⁵ 1815 yılında müderrisliğini, Hüseyin Halife Efendi günlük 1,5 akçe ücret karşılığında yürütmekteydi.³⁶⁶

3.1.1.5. Hamidîye Medresesi

Bayburt şehir merkezi, panayır alanında yer alan medrese, Bayburt ahalisi tarafından yaptırılmıştır. Yıllara göre eğitim gören ortalama 20 öğrencisi bulunan medresenin günümüze ulaşan hiçbir kalıntısı mevcut değildir.³⁶⁷

³⁶⁰ Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l-Hadislerin Yeri*, 22; Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 245.

³⁶¹ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 56; Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 339; Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 46, 58, 128.

³⁶² Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 339.

³⁶³ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 393.

³⁶⁴ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 49, 128.

³⁶⁵ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 56.

³⁶⁶ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 336.

³⁶⁷ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 393.

3.1.1.5. Şabanîye Medresesi

Bayburt Velişaban Mahallesi'nde inşa edilen medresenin bânisi mahalle ahalisidir. İnşa edildiği tarihle alakalı herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. 1898-1903 yılları arasında öğrenci sayısının 10 olduğu bilinmektedir. Medrese günümüzde mevcut değildir.³⁶⁸

3.1.1.6. Zâhîdiye Medresesi

16. yüzyılda Bayburt'ta yaşamış âlim zatlardan biri olan Zahid Efendi adına atfedilen medrese, Hacı Abdi Ağa tarafından inşa edilmiştir. Zahid Efendi mahallesinde bulunan medrese, XIX. yüzyılda 6 öğrenci ile eğitim-öğretime devam etmekteydi.³⁶⁹

3.1.1.7. Sarı Burç Medresesi

Bayburt kalesinde bulunan medrese günümüze ulaşmamıştır. Medrese ile ilgili yazılı kaynaklarda net bilgiler bulunmamaktadır. Kale içerisinde bulunan medreseden, Medrese Şerifi Burcu Sarı olarak bahsedilmektedir.³⁷⁰

Tablo 7: Bayburt Merkezde Bulunan Medreseler ve Talebe Sayısı³⁷¹

Medresenin Adı	Öğrenci Sayısı	Bulunduğu Yer
Yakutiye Medresesi I	18	Panayır Alanı
Yakutiye Medresesi II	40	Panayır Alanı
Mahmudiye Medresesi	19	Cami-i Kebir Mahallesi
İkbaliye Medresesi	19	Cami-i Kebir Mahallesi
Hamidiye Medresesi	20	Panayır Alanı
Şabanîye Medresesi	10	Veli Şaban Mahallesi
Zahidiye Medresesi	6	Zâhîd Efendi Mahallesi
Toplam	132	

Tablo 6'da görüldüğü üzere, 1898-1903 yılları arasında Bayburt merkezinde faaliyet gösteren medreselerde toplam 132 öğrenci eğitim görmektedir. Yâkûtiye II Medresesi en yüksek kapasiteye sahipken, Zahidiye Medresesi en düşük öğrenci sayısı ile öne çıkmaktadır. Bu farklılıklar, medreselerin vakıf gelirleri, müderris kadroları ve mahallelerin Sosyo-ekonomik yapısıyla ilişkilidir. Genel olarak Bayburt merkezindeki medreseler, 19. yüzyıl

³⁶⁸ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 394.

³⁶⁹ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 394.

³⁷⁰ Bayburt İl Milli Eğitim Müdürlüğü, *İl Oluşunun 10. Yılında Bayburt Tarihi* (bayburt: Bayburt Valiliği Yayınları, 2000), 210.

³⁷¹ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 393-394.

sonlarında hem dini eğitim geleneğini sürdürmüş hem de şehrin kültürel kimliğini şekillendiren kurumlar olarak varlıklarını devam ettirmiştir.

3.1.2. Bayburt Köylerinde Bulunan Medreseler

Bayburt merkezde olduğu gibi 19. yüzyıl sonlarında, beldeler başta olmak üzere 18 köyde medreselerin varlığı bilinmektedir. Köylerde mevcut olan medreselerde 1898-1903 yılları arasında 240-260 talebe medrese eğitimi almaktaydı. Yıllık talebe sayısı farklı olan medreselerin öğrenci sayısı ve kapasitesi bakımından en büyükleri arasında, Çıphınis köyü medresesi, Pulur köyü medresesi ve Konursu köyü medresesi eğitim-öğretim vermektedir.³⁷²

3.1.2.1. İşbonos Köyü Medresesi

Bayburt'un İşbonos (Adabaşı) köyünde köy ahalisi tarafından yaptırılan medresenin, 1898-1903 yılları arasından öğrenci sayısı 7 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu medresenin müderrisliğini bu yıllar arasında Durmuşzâde Pirî Efendi yapmıştır. 1903 yılında ise müderrisliğini Mehmed Efendi yürütmüştür.³⁷³ İşbonos (Adabaşı) köyü günümüzde ilçe merkezine bağlıdır.³⁷⁴

3.1.2.2. Konursu Köyü Medresesi

Bayburt'a bağlı olan Konursu köyünde, köy ahalisi tarafından yaptırılan medresenin, 1898-1889 yıllarında 25 talebesi bulunurken, bu sayı 1900-1903 yıllarında 35'e yükselmiştir. Müderrisliğini 1898-1903 yılları arasında Süleyman Efendi'nin yapmış olduğu medresenin, 1903 yılında ise İşbonos köyünde daha önce müderrislik yapmış olan Durmuşzâde Pirî Efendi yürütmüştür.³⁷⁵ Konursu köyü günümüzde Aydıntepe ilçesine bağlı büyük bir köydür.³⁷⁶

3.1.2.3. Abrans Köyü Medresesi

Abrans (Akbulut) köyünde köy sakinleri tarafından inşa ettirilen medresenin, 1898-1903 yılları arasında ortalama 10 talebesi mevcutken, 1899 yılında 14 talebesi vardı. Müderrisliğini 1898-1903 yılları arasında Bilal Efendi, 1903 yılında ise Süleyman Efendi yürütmüştür.³⁷⁷

³⁷² Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 395.

³⁷³ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 395.

³⁷⁴ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 52.

³⁷⁵ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 395.

³⁷⁶ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 56.

³⁷⁷ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 396.

3.1.2.4. Pağnık Köyü Medresesi

Bayburt'un Pağnık (Erikdibi) köyünde yer alan medrese köy ahalisi tarafından inşa ettirilen medresenin yıllara göre talebe sayılarından farklılıklar mevcuttur. 1898, 1900'de 15 öğrenci, 1899'da 18 öğrenci, 1903'te 10 öğrenci medresede eğitim-öğretim görmekteydi. 1898-1903 yılları arasında medresenin müderrisliğini Hüseyin ve Necmettin Efendiler birlikte üstlenmişlerdir.³⁷⁸ Pağnık (Erikdibi) köyü günümüzde Aydıntepe ilçesine bağlıdır.³⁷⁹

3.1.2.5. Gütgüne Köyü Medresesi

Gütgüne (Çiğdemlik) Köyünde inşa ettirilen medresenin müderrisliğini 1898-1903 yılları arasında Hafız Efendi yürütmüştür. 1898-1903 yılları arasında ortalama 10 öğrenci medrese eğitimi almaktaydı.³⁸⁰ Bu köyde mevcut olan medresenin yanında Seydi Yakup Zâviyesi adında bir Zâviye mevcuttu.³⁸¹

3.1.2.6. Pazahbun (Alapelit) Köyü Medresesi

Köy ahalisi tarafından yaptırılan medresenin müderrisliğini Hacı Ahmed Efendi yürütmüştür. 1898-1903 yılları arasında ortalama 5 öğrenci ile eğitim vermektedir.³⁸² 1530'lu yıllarda İspir ilçesine bağlı olan Pazahbun (Alapelit) köyü, 1872 yılında bir düzenleme yapılarak Bayburt'a bağlanmıştır.³⁸³

3.1.2.7. İğdir Köyü Medresesi

Müderrisliğini Salih Efendi'nin yapmış olduğu medrese Bayburt İğdir köyünde, Köy ahalisi tarafından inşa ettirilmiştir. 1898-1903 yılları arasında ortalama 6 öğrencisi mevcuttu.³⁸⁴ Bayburt merkeze 51 km mesafede olan köy il merkezine bağlıdır.³⁸⁵

3.1.2.8. Masad (Yıldırım) Köyü Medresesi

1898-1903 yılları arasında müderrisliğini Mustafa Efendi'nin yürütmüş olduğu medresenin, 1898-1903 yılları arasında ortalama 15 öğrencisi mevcuttu. Bayburt'un Masad (Yıldırım) köyünde köy sakinleri tarafından yaptırılmıştır.³⁸⁶ Masad (Yıldırım) köyü

³⁷⁸ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 396.

³⁷⁹ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 60.

³⁸⁰ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 396.

³⁸¹ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 47.

³⁸² Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 396.

³⁸³ "Alapelit, Bayburt", *Vikipedi*, 12 Ocak 2025.

³⁸⁴ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 396.

³⁸⁵ "İğdir, Bayburt", *Vikipedi*, 26 Ağustos 2024.

³⁸⁶ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 397.

günümüzde Bayburt merkeze bağlıdır. Dede Korkut Kümbeti'nin bu köyde olduğu düşünülmektedir.³⁸⁷

3.1.2.9. Kışlak Köyü Medresesi

Kışlak köyünde köy ahalisi tarafından inşa ettirilen medrese 1898-1903 yılları arasında ortalama 5 öğrenci ile eğitime devam etmekteydi. Bu yıllar arasında medresenin müderrisliğini Ali Efendi yürütmekteydi.³⁸⁸

3.1.2.10. Cilara Köyü Medresesi

Bayburt'a bağlı Cilara (Sakızlı) köyünde bulunan medrese köy sakinleri tarafından yaptırılmıştır. Müderrisliğini Ali Rıza Efendi'nin yürüttüğü medresenin 1898-1903 yılları arasında ortalama 6 öğrencisi medrese eğitimi almaktaydı.³⁸⁹

3.1.2.11. Pulur Köyü Medresesi

Bayburt'un Pulur (Gökçedere) Köyünde bulunan medrese, Akkoyunlu hanedanına mensup Ferruhşad Bey tarafından 1517 yılında inşa ettirilmiştir.³⁹⁰ Ferruhşad Bey medreseyle birlikte, Cami, Darü'ttalim (Kur'an Kursu), han, hamam, konukevi ve imarete yaptırmıştır.³⁹¹ Ferruhşad Bey tarafından yaptırılan bu külliye, köyün doğusunda yer almaktadır. Camisi yüksek minareli ve kubbeli bir yapıya sahiptir. Caminin mimarisi genel olarak Osmanlı mimarisine benzemektedir. Duvarları kırmızı taş kullanılarak yapılmıştır. Caminin son cemaat yeri üç kubbe ve dört sütundan oluşmuş ve önünde geniş bir avlu mevcuttur.³⁹²

Medrese Caminin kuzeydoğusunda yer almaktadır. L plan üzerine kurulu olan medresenin mimarisi kesme taşlardan oluşmaktadır.³⁹³ Tek katlı olarak tasarlanan medrese L planlı beş farklı hücreden oluşmaktadır. Medreseye girişler cami avlusundan yapılmaktadır.³⁹⁴ Medrese kuzeyde, doğu-batı istikametinde yan yana içerisinde ocak bulunan üç hücrenin uzantısını doğu kısmında kuzey-güney istikametinde iki dikdörtgen hücre kesmektedir. Yapının pencere ve kapılarında muazzam bir taş işçiliği sergilenmiştir.³⁹⁵ Bu beş hücreli medresenin aynı aileden olan Süleyman Bey tarafından yaptırıldığını ileri sürenler de vardır.³⁹⁶ Fakat 1881

³⁸⁷ “Masat, Bayburt”, *Vikipedi*, 12 Ocak 2025.

³⁸⁸ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 397.

³⁸⁹ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 397.

³⁹⁰ Miroğlu, *XVI.Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 61.

³⁹¹ “Hacı Ferahşat Bey Camii ve Medresesi T.C. Gökçedere Belediyesi Resmi İnternet Sitesi” (Erişim 31 Ocak 2025).

³⁹² Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 252.

³⁹³ Hamza Gündoğdu, “Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye”, *Tarih Dergisi* 37 (2011), 126.

³⁹⁴ “Hacı Ferahşat Bey Camii ve Medresesi T.C. Gökçedere Belediyesi Resmi İnternet Sitesi”.

³⁹⁵ Gönül Güreşsever- Ara Altun, “Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı* 3 (Aralık 1970), 38.

³⁹⁶ Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 252.

yılında yayınlanan bir raporda bu medresesinde Ferruhşad Bey tarafından yaptırıldığı kesinlik kazanmıştır. Bu sebeple medresenin yapıldıktan sonra zamanla tahrip olmasından dolayı Süleyman Bey tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır.³⁹⁷

Pulur (Gökçedere)medresesinin müderrisliğini 1898-1903 yılları arasında Ömer Efendi üstlenmiştir. Medresenin 1898 yılında 40, 1899 yılında 45, 1900-1901 yılında 38, 1903 yılında ise 28 öğrencisi bulunmaktaydı.³⁹⁸

3.1.2.12. Sinür Köyü Medresesi

Bayburt'un Sinür (Çayır yolu) köyünde Akkoyunlu'ların atası Tur Ali Bey'in oğlu Kutluğ Bey tarafından cami ve zâviye yaptırılmıştır. Kaynaklarda daha çok Hacı Bey ünvanıyla anılan bu zatın kabri de bu köydedir.³⁹⁹ Türbe ile cami arasındaki mesafe 25 adım kadardır. Önceleri cami ile türbe birbirine bağlantılı kemerlerle bitişik bir koridor şeklinde yaptırılmıştır. Burada karşılıklı olarak yaptırılan medreselerin kapıları bu koridora açılmış.⁴⁰⁰ Daha sonra köy ahalisi tarafından köye bir medrese inşa ettirilmiştir. 1898-1899 yıllarında 20, 1900-1901 yıllarında 21, 1903 yılında 27 öğrencisi bulunan bu medresenin müderrisliğini Hacı Hoca Efendi yürütmekteydi.⁴⁰¹

Celâli Baba

Bayburt'un Ozansu (Tahsini) köyünde 1850 yılında dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Ahmed'dir.⁴⁰² Bayburt'un Sinür (Çayır yolu) köyünde medrese eğitimine başladığında 14 yaşlarındaydı. Medrese tahsilini Hacı Hoca Efendi'den almıştır.⁴⁰³ Celâli 17 yaşında bu medreseden mezun olmuştur. Dini konularda kendisini geliştiren Celâli, İslamî ilimlerde şöhret sahibi olmuştur. Celâli'nin aldığı medrese eğitimi ve bağlı olduğu Nakşibendi Tarikatı tasavvufundan dolayı saz çalmamıştır.⁴⁰⁴

Çok sayıda şiiri bulunan ünlü halk şairi Celâli Baba'nın kabri, Tahsini köyü girişinde yolun sağ tarafında bulunan yamaçta yer almaktadır.⁴⁰⁵

³⁹⁷ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, 133.

³⁹⁸ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 398.

³⁹⁹ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 63; Güreşsever- Altun, "Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri", 43.

⁴⁰⁰ Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, 255.

⁴⁰¹ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 398.

⁴⁰² Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 118.

⁴⁰³ Serhan Alkan İspirli, "Bayburt'lu Celâli'nin, Tortum Destanı ve Erzincan'a Ağıt Manzumeleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/12 (2010), 265; Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 120.

⁴⁰⁴ Ünal, *Bayburt'taki Türbe ve Ziyaret Yerleri*, 46-47.

⁴⁰⁵ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, 149.

3.1.2.13. Çıphınis Köyü Medresesi

Bayburt'a bağlı Çıphınis (Kırkpınar-Yılanlı) köyünde bulunan medrese, köy ahalisi tarafından inşa ettirilmiştir. 1898-1903 yılları arasında medresenin müderrisliğini Mehmed Efendi yürütmekteydi. 1898-1899 yıllarında 15, 1900-1901 yıllarında 18, 1903 yılında ise 38 öğrenci eğitim görmekteydi.⁴⁰⁶

3.1.2.14. Hart (Aydıntepe) Köyü Medresesi

Bayburt'un günümüzdeki ilçelerinden biri olan Hart (Aydıntepe), 16. yüzyılda Bayburt'un en büyük köylerinden biridir. Bu tarihlerde köyün gelirleri Yâkutiye Medresesi'ne vakfedilmişti.⁴⁰⁷ 1898-1903 yılları arasında medresenin müderrisliği Celal ve Osman Efendiler tarafından üstlenilmişti. Yıllara göre öğrenci sayısında farklılıklar olan medresenin, 1898-1899 yıllarında 30, 1900-1901 yıllarında 32, 1903 yılında ise 21 öğrenci medrese tahsili görmekteydi.⁴⁰⁸ 1989 yılında Bayburt'a bağlanan ilçe günümüzde Bayburt'un iki ilçesinden biridir.⁴⁰⁹

3.1.2.15. Niv (Arpalı) Köyü Medresesi

Köy ahalisi tarafından Niv (Arpalı) köyüne yaptırılan medresenin müderrisliğini 1898-1903 yılları arasında Ali Efendi yürütmüştür. 1898-1903 yılları arasında ortalama 10 öğrenci ile eğitime devam etmekteydi.⁴¹⁰ Bayburt merkeze bağlı olan köyün ismi 1959 yılında Arpalı olarak değiştirilmiştir.⁴¹¹

3.1.2.16. Ardusta Köyü Medresesi

Ardusta (İncili) köyünde köy sakinleri tarafından inşa ettirilmiştir. Müderrisliğini 1898-1903 yılları arasında Osman Efendi'nin yürüttüğü medresenin 1898 yılında 15, 1899 yılında 4, 1900 yılında ise tekrar öğrenci sayısı artmış ve 14'e yükselmiştir. 1903 yılına kadar öğrenci sayısı bu şekilde devam etmiştir.⁴¹² Medresenin bulunduğu köyün gelirleri 15. yüzyılda Bekir Çelebi Mescidi için vakfedilmişti.⁴¹³

⁴⁰⁶ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 398.

⁴⁰⁷ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 48, 127.

⁴⁰⁸ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 398.

⁴⁰⁹ “Aydıntepe”, *Vikipedi*, 30 Ocak 2025.

⁴¹⁰ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 399.

⁴¹¹ “Arpalı, Bayburt”, *Vikipedi*, 16 Temmuz 2024.

⁴¹² Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 399.

⁴¹³ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 126.

3.1.2.17. Hindi Köyü Medresesi

Bayburt'a bağlı Hindi (Söğütlü) köyünde bulunan medrese köy sakinleri tarafından inşa ettirilmiştir. Osman Nuri Efendi'nin müderrisliğini yürüttüğü medresenin 1898-1903 yılları arasında ortalama 6 öğrencisi mevcuttu.⁴¹⁴ Hindi köyü 15. yüzyılda Ferruhşad beyin mülkleri arasında yer almaktadır.⁴¹⁵

3.1.2.18. Yanbaksa Köyü Medresesi

Bayburt'a bağlı Yanbaksa (Güneşli) köyünde bulunan medrese köy ahalisi tarafından inşa ettirilmiştir. Medresenin müderrislik görevini 1898-1903 yılları arasında Said Efendi üstlenmiştir. 1898 yılında 5, 1899'da 4, 1900-1903 yılları arasında ise 7 öğrenci medrese tahsili görmektedir.⁴¹⁶ Köyde medrese haricinde, Yanbaksı Kümbeti adında bir yapı bulunmaktadır. Kümbetin kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir.⁴¹⁷

Tablo 8: 1898-1903 Yılları Arasında Bayburt Köylerinde Bulunan Medreseler ve Öğrenci Sayıları⁴¹⁸

Medresenin Bulunduğu Köy	Tarih				
	1898	1899	1900	1901	1903
Abrans (Akbulut)	10	14	10	10	10
Ardusta (İncili)	15	4	14	14	14
Cilara (Sakızlı)	5	5	7	7	7
Çıphınıs (Kırkpınar)	15	15	18	18	38
Gütgüne (Çiğdemlik)	10	14	10	10	10
Hart (Aydıntepe)	30	30	32	32	21
Hindi (Söğütlü)	4	7	5	5	5
İğdir	5	6	5	5	5
İşbonos (Adabaşı)	7	7	7	7	7
Kışlak	5	5	8	8	8

⁴¹⁴ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 399.

⁴¹⁵ Miroğlu, *XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 51.

⁴¹⁶ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 399.

⁴¹⁷ “Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti”, *Bayburt Rehberi* (Erişim 23 Şubat 2025).

⁴¹⁸ Özger, *XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, 400.

Konursu	25	25	35	35	35
Masad	15	17	15	15	15
Niv (Arpalı)	10	12	8	8	8
Pağnık (Erikdibi)	15	18	15	15	10
Pazahbun (Alapelit)	5	8	5	5	5
Pulur (Gökçedere)	40	45	38	38	28
Sinür (Çayır yolu)	20	20	21	21	27
Yanbaksa (Güneşli)	5	4	7	7	7
Toplam	241	256	260	260	260

XIX. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Bayburt ve çevresinde, özellikle köylerde medrese faaliyetlerinin yoğun bir şekilde sürdüğü anlaşılmaktadır. Merkezde olduğu gibi, belde ve köylerde de medreseler halkın katkılarıyla inşa edilmiş, yerel müderrisler tarafından yönetilmiştir. 1898-1903 yılları arasındaki veriler incelendiğinde, 18 köyde faaliyet gösteren medreselerde toplam öğrenci sayısının 240-260 arasında değiştiği görülmektedir.

3.1.3. Bayburt'ta Medreseler Sonrası Kur'an Kursları

Cumhuriyet'in ilanı ile yaşanan siyasi gelişmeler, eğitim-öğretim alanında da kendisini göstermiş ve 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile Kur'an eğitimi verilen bütün okullar Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir. Sonrasında Maarif Vekâleti'ne devredilen bu Kur'an okulları 1926 yılında çıkarılan Maarif Teşkilât Kanunu aracılığıyla bütünüyle iptal edilmiştir.⁴¹⁹ Ancak hafızlık eğitimi verilen ve birer ihtisas kursu niteliğinde olan Dâru'l-Kurrâlar Maarif Vekâleti'ne devredilmek istenmiş ise de o zamanın Diyanet İşleri Başkanlığı görevini üstlenen Rıfat Börekçi'nin büyük gayretleri sonucunda Dâru'l-Kurrâlar Kur'an kursuna dönüşerek başkanlığa bağlı olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁹ Çağrı, "Kur'an Kursu".

⁴²⁰ Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", 16; Baltacı vd., "Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik", 39; Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 471-472; Çağrı, "Kur'an Kursu".

3.1.4. Bayburt'un İl Oluşundan Önce Köylerde Faaliyet Gösteren Kur'an Kursları

Cumhuriyet döneminde Bayburt'ta din eğitimi ve hafızlığa yönelik atılan adımlardan biri köylerde hıfz eğitimi için açılan Kur'an kurslarıdır. Bu kısımda Bayburt ilinin köylerinde açılan Kur'an Kurslarının tarihi, son durumu ve öğrenci sayılarına yönelik bilgiler verilecektir.

3.1.4.1. Konursu Köyü Kur'an Kursu

Bayburt ili Konursu köyünde bulunan belediye tüzel kişiliğine ait binanın, 01.04.1980 tarihinde Kur'an kursu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na tahsis edilmesiyle birlikte Konursu köyünde hafızlık eğitimi başlamıştır. 130 öğrenci kapasiteli kursta, 60 erkek öğrenci bulunmaktaydı. Hafızlık eğitimini tamamlayan ve belge alan öğrenci sayıları yıllara göre şu şekildedir;

Tablo 9: Konursu Köyü Kur'an Kursunda Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴²¹

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
1982	1	1988	6
1983	2	1990	5

Konursu köyü Kur'an Kursundaki hafızlık eğitimi 1996 yılında öğrenci yetersizliğinden dolayı eğitim ve öğretime ara verilmiştir.⁴²²

3.1.4.2. Sancaktepe Köyü Kur'an Kursu

Bayburt Sancaktepe köyünde mülkiyeti köy tüzel kişiliğine ait olan yerde Kur'an kursu açılmasına dair yazı gereği, 19.03.1980 tarihinde Kur'an kursu açılmıştır. 1996-97 Eğitim-öğretim döneminde 37 öğrencisi olan kursta 10 öğrenci hafızlık eğitimini tamamlamıştır. Öğrenci yetersizliğinden dolayı 29.11.2005 yılında eğitim ve öğretime ara verilerek kapatılmıştır.⁴²³

3.1.4.3. Örence (Everek) Köyü Kur'an Kursu

Bayburt Örence köyü Kur'an Kursu Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneğinin ilgili yazısı gereğince, Örence köyünde bulunan iki katlı bina Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis edilmiş ve 03.03.1980 tarihinde eğitim ve öğretime açılmıştır. Açıldığı tarih itibarıyla 55 öğrencisi olan kursun yıllara göre hafızlığını tamamlayıp belge alan öğrenci sayıları şu şekildedir;

⁴²¹ Bayburt İl Müftülüğü, "Kur'an Kursları Arşivi", ts. (Erişim 27 Mayıs 2024).

⁴²² "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴²³ "Kur'an Kursları Arşivi".

Tablo 10: Örence Köyü Kur'an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴²⁴

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
1983	9	1990	9
1984	3	1991	5
1985	6	1992	10
1986	7	1993	8
1987	13	1994	7
1988	2	1995	14
1989	21	1996	3

İstikrarlı bir şekilde hafız yetiştiren Kur'an kursunda 02.02.2001 yılında eğitim ve öğretime öğrenci azlığı sebebiyle ara verilmiştir.⁴²⁵

3.1.4.4. Çerçi Köyü Kur'an Kursu

16.05.1977 tarihinde eğitim ve öğretime açılan Kur'an kursu, Bayburt merkeze bağlı Çerçi Köyünde bulunmaktadır. 50 öğrenci kapasitesi bulunan Kur'an kursunda hafızlığını tamamlayıp belge alan öğrenciler sayılarını gösteren tablo aşağıda verilmiştir;

Tablo 11: Çerçi Köyü Kur'an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴²⁶

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
1990	2	1994	1
1992	5	1995	1
1993	9		

Kur'an kursunda 02.02.2001 tarihinde öğrenci azlığı sebebiyle eğitim ve öğretimi sonlandırılmıştır.⁴²⁷

Yukarıda zikredilen Kur'an kursları haricinde Bayburt köylerinde 1980 ve sonrasında açılan Kur'an kurslarından; Mutlu Köyü K.K, Yaylapınar Köyü K.K, Çayırözü Köyü K.K, Yedigözel Köyü K.K, Çayırözü Köyü K.K, İşbonnos Köyü K.K, Yoncalı Köyü K.K, Uğrak Köyü K.K, Aydıncık Köyü K.K, Pamuktaş Köyü K.K, Kabaçayır Köyü Kur'an kurslarında öğrenci yetersizliği sebebiyle 27.01.1998 senesinde eğitim ve öğretime kapatılmıştır.⁴²⁸

1980 sonrası Bayburt köylerinde açılan Kur'an kursları, hafızlık eğitiminin kırsal alanda devamlılığını sağlamada önemli rol üstlenmiştir. Konursu, Sancaktepe, Örence ve Çerçi

⁴²⁴ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴²⁵ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴²⁶ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴²⁷ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴²⁸ "Kur'an Kursları Arşivi".

köylerinde yüzlerce öğrenci din eğitimi almış, özellikle Örence köyü Kur'an kursu düzenli biçimde hafız yetiştirerek dikkat çekmiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren öğrenci sayılarındaki azalma ve toplumsal koşullar sebebiyle bu kursların büyük kısmı kapanmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde köylerdeki Kur'an kursları, dini geleneğin canlı tutulmasına katkı sağlamış olsa da sürdürülebilirlik açısından sekteye uğramıştır.

3.1.5. Günümüzde Bayburt'ta Hafızlık Eğitimi Veren Kur'an Kursları

Bayburt'ta eğitim ve öğretime açık 2 adet Yatılı Hafızlık kız Kur'an Kursu, 5 adet yatılı hafızlık erkek Kur'an Kursu ve 1 adet hafızlık proje İmam Hatip Ortaokulu bulunmaktadır. Bu kısımda Bayburt'ta yaygın din eğitimi ve hafızlık eğitimi veren Kur'an kurslarının açılış tarihleri, öğrenci sayıları, genel durumları, yıllara göre mezun ettikleri hafız öğrenci sayıları ele alınacaktır.

3.1.5.1. Süleyman Karabulut Yatılı Erkek Kur'an Kursu

Bayburt İl Müftülüğüne bağlı olan Kur'an kursu, Bayburt Merkez Şingah mahallesinde bulunmaktadır. Kur'an kursunun binası hayır sever bir iş adamı tarafından Diyanet Vakfına bağışlanmıştır. Önceleri apart öğrenci evi şeklinde tasarlanan bina, DİB'e devredildikten sonra kursta görevli öğretmenlerin gayretleriyle tadilatı yapıp Kur'an kursu şeklini alması sağlanmıştır. Kur'an kursunun iâşe ve ibate ihtiyaçları Bayburt İl Müftülüğü ve hayırseverler tarafından karşılanmaktadır.⁴²⁹ 18.01.2023 tarihinde eğitim ve öğretime başlayan Kur'an kursu, 13'ü hafızlık, 12'si hafızlık hazırlık, 30'u Kur'an-ı anlama programlarına kayıtlı öğrencisiyle eğitim ve öğretime devam etmektedir.⁴³⁰

Kur'an kursunun eğitim müfredatında Kur'an-ı Kerim, temel dini bilgiler, tecvit, rehberlik, sosyal etkinlik, Hafızlık eğitimi ve Arapça eğitimi bulunmaktadır. Kur'an kursu öğrenci profili bakımından diğer hafızlık kurslardan farklıdır. Şöyle ki, kursta eğitim alan öğrenciler aynı zamanda Bayburt Üniversitesi'nde başta İlahiyat Fakültesi olmak üzere diğer fakültelerde lisans eğitimi almaktadır. Aynı anda hem hafızlık eğitimi hem de lisans eğitimi alan öğrenciler yatılı olarak Kur'an kursunda kalmaktadır. Açıldığı tarihten itibaren hafızlık eğitimini tamamlayan 12 öğrencisi vardır. Kur'an kursunda Bayburt'ta ilk defa hafızlığını bitirmiş erkek öğrencilere yönelik, Arapça temelli Kur'an-ı anlama sınıfı açılmış ve ilk olma özelliğini taşımaktadır.⁴³¹ 2025 yılı itibariyle 6 öğrenci hafızlık tespit sınavına girerek hafızlık belgesini almıştır.⁴³²

⁴²⁹ Sadri Aydın, *Katılımcı Gözlem* (ts.).

⁴³⁰ Yakup Cangı, "Kurs Bilgileri (Görüşmecî: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 23.05.2024).", ts.

⁴³¹ Cangı, "Kurs Bilgileri (Görüşmecî: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 23.05.2024)."

⁴³² Aydın, *Katılımcı Gözlem*.

3.1.5.2. Zinnet Taştan Yatılı Erkek Kur'an Kursu

Bayburt merkez Tuzcuzade mahallesi Şehit Osman tepesinde yer alan Kur'an kursu, 30.07.2020 tarihinde Bayburt İl Müftülüğü'ne bağlı olarak eğitim ve öğretime açılmıştır. Kurs binasını hayır sever bir iş adamının diyanet vakfına vefat eden kızı adına bağışlamış ve bina içerisindeki bütün kurs tefrişatını bizzat kendisi yaptırmıştır. Kurs binası 6 katlı olup sosyal aktivite alanları, mescit, sınıflar, yemekhane, mutfak, bahçe oyun alanı gibi bölümlerden oluşmaktadır.

Kur'an kursunun iâşe ve ibate gibi çeşitli ihtiyacı hayır severler tarafından karşılanmaktadır. Kursta Kur'an eğitimi ve hafızlık öğleye kadar devam etmektedir. Öğleden sonra öğrenciler akademik eğitimleri için kayıtlı oldukları okullara gitmektedirler. Okul bitiminde tekrar kursa gelerek Kur'an eğitimine kaldıkları yerden devam etmektedir.⁴³³ Öğrenci kapasitesi 40 olan kursta, hafızlık hazırlık, temel dini bilgiler, tecvit, rehberlik, sosyal etkinliği hafızlık hazırlık ve hafızlık eğitimi verilmektedir. Hafızlık hazırlık eğitimi 5-7 ay arası sürmektedir. Öğrencilerin hazır oluş sürelerine ve müfredat ezberlerini bitirmelerine göre hafızlık eğitimine geçişi sağlanmaktadır. Hafızlık eğitimine geçiş için en önemli şartın öğrencinin Kur'an-ı yüzünden tecvitli bir şekilde istenilen sürede akıcı bir şekilde okumasıdır.⁴³⁴ Kur'an kursunun açıldığı tarihten bu yana hafızlık eğitimini tamamlayıp belge alan öğrenci sayıları yıllara göre şu şekildedir;

Tablo 12: Zinnet Taştan Kur'an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴³⁵

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
2020	12	2023	9
2021	8	2024	10
2022	6	2025	7

Kur'an kursunda şu an 41 öğrenci faal olarak eğitimini sürdürmektedir.⁴³⁶

3.1.5.3. Adabaşı Köyü Kıyasi Şentürk Yatılı Erkek Kur'an Kursu

Bayburt İl Müftülüğüne bağlı olan Kur'an kursu, Bayburt merkeze bağlı Adabaşı köyünde bulunmaktadır. Kur'an kursu Bayburt'a 17 km mesafededir. Kur'an kursunun binası 26.07.2016 tarihinde hayır sever iş adamı Kıyasi Şentürk'ün çocukları tarafından babalarının adına yaptırılmış ve bu tarih itibarıyla eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır. Öğrenci kapasitesi 44 olan kursta 40 öğrenci hafızlık yapmaktadır. Kur'an kursunun eğitim

⁴³³ Ali Yakut, "Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 30.05.2024).", ts.

⁴³⁴ Samet Tatlı, "Eğitim Müfredatı ve Süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 30.05.2024).", ts.

⁴³⁵ Yakut, "Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 30.05.2024)."

⁴³⁶ İbrahim Pamuk, "Kurs bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 16.01.2025).", ts.

müfredatında Kur'an-ı Kerim, temel dini bilgiler, tecvit, rehberlik, sosyal etkinlik dersleri bulunmaktadır.

Kursun iâşe ve ibate ihtiyaçları kursu yaptıran Şentürk ailesi tarafından karşılanmaktadır. Kursta geleneksel hafızlık usulüne dayalı eğitim metodu uygulanmaktadır. Hafızlık eğitimi, hafızlığa hazırlık olarak yüzüne eğitimi ile başlayıp öğrencinin kapasitesine ve hazırlık sürecindeki eğitim müfredatını bitirmesine göre hafızlık eğitimine başlamaktadır. Hafızlık hazırlık eğitimi, 5 ay ve 1 sene arasında değişmektedir. Hafızlık hazırlık eğitiminde, Kur'an'ı yüzünden tecvitli okuma, ezber müfredatını usulüne göre ezberleme, dini bilgiler gibi müfredat içeriği vardır. Bu eğitim dönemini başarıyla tamamlamış öğrenciler, 1. Cüzün son sayfasından başlayarak her gün bir sonraki cüzün sonunu ezberlemek suretiyle hafızlık eğitimine başlamaktadır.

Kursun, fiziki yapısının öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Sosyal aktivite alanları yetersizdir. Bu sebeple kursun hemen yan tarafındaki arsaya tam donanımlı yeni bir kurs binası yapılmaktadır. Yapımı tamamlandıktan sonra yeni kurs binasında eğitim ve öğretime devam edilecektir.⁴³⁷ Kur'an kursunun açıldığı tarihten bu yana hafızlık eğitimi tamamlayıp belge alan öğrenciler yıllara göre şu şekildedir;

Tablo 13: Adabaşı Köyü Kıyasî Şentürk Kur'an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴³⁸

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
2016	12	2021	9
2017	8	2022	5
2018	9	2023	5
2019	3	2024	5
2020	9	2025	4

3.1.5.4. Erdem Bayazıt Proje İmam Hatip Ortaokulu Erkek ve Kız Kur'an Kursu

Örgün eğitimle birlikte hafızlık programı, Türkiye'de 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) arasında hazırlanan ortak protokolle, ilk olarak Ankara Pursaklar İmam Hatip Ortaokulunda başlamış ve 18.09.2018 tarihinde Bayburt'ta 2018-19 eğitim öğretim döneminde proje olarak hayata geçirilmiştir. Projenin amacı, örgün eğitime devam eden ve aynı anda hafızlık yapmak isteyen öğrencilerin (kız ve erkek), hafızlık eğitimi ile akademik, sosyal, kültürel, mesleki ve ahlaki gelişimlerinin

⁴³⁷ Coşkun Çakır, "Kurs Bilgileri (Görüşmecî: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 28.05.2024).", ts.

⁴³⁸ Çakır, "Kurs Bilgileri (Görüşmecî: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 28.05.2024)."

desteklenmesini amaçlamaktadır.⁴³⁹ Bu amaç doğrultusunda, örgün eğitimle birlikte hafızlık yapacak olan kız ve erkek öğrencilerin 2 katı kadar aday öğrenci yaz okuluna çağrılarak 8 haftalık bir eğitime tabi tutulmuştur. Bu eğitimin sonunda öğrenciler bir sınava tabi tutulup, başarılı olan öğrencilerin yeni eğitim döneminde okul eğitimlerine dahil olmaları sağlanmıştır. Okula kaydedilen öğrencilerden okulun pansiyonunda barınma imkanıyla birlikte ister yatılı olarak kalabilmekte isterse ders saati bittikten sonra evlerine gidebilmektedir.⁴⁴⁰

Kurumlar arası iş birliğine dayalı örgün eğitimle beraber hafızlık projesi 5 aşamadan oluşmaktadır. 1- Öğrenci seçimi, 2- Hafızlığa hazırlık, 3- Hafızlığa başlama, 4- Ezberleme, 5- hafızlık pekiştirme (haslama).⁴⁴¹ Açıldığı tarihten bu yana, Bayburt Erdem Bayazıt Proje İmam Hatip Ortaokuluna 237 öğrenci kayıtlanmış ve bu öğrencilerden 103 tanesi hafızlığını bitirerek belge almıştır. Hafızlığını bitirip belge alan öğrencilerin sayılarını gösteren Tablo aşağıda paylaşılmıştır;

Tablo 14: Erdem Bayazıt Proje İmam Hatip Ortaokulu Kur'an Kursu Yıllara Göre Erkek ve Kız Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴⁴²

Yıl	Belge Alan Erkek Öğrenci	Belge Alan Kız Öğrenci	Toplam Öğrenci
2018	8	9	17
2019	10	7	17
2020	8	11	19
2021	10	6	16
2022	7	10	17
2023	8	9	17
2024	9	7	16
2025	4	5	9

Şu an itibariyle projeye kayıtlı 120 aktif öğrencisiyle eğitim ve öğretime devam etmektedir.⁴⁴³

3.1.5.5. Danışment Köyü Yatılı Kız Kur'an Kursu

Bayburt merkeze bağlı Danışment köyünde bulunan Kur'an kursu Bayburt merkeze 10,4 km mesafededir. Bayburt İl Müftülüğüne bağlı Kur'an kursu 09.02.2019 tarihinde eğitim

⁴³⁹ Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (MEB) Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DİB), “Okul-Kur'an Kursu İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları”, Ankara 2019, 1-2.

⁴⁴⁰ Adil Çakır, “Proje Okul Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 25.05.2024).”, ts.

⁴⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DİB), “Okul-Kur'an Kursu İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları”, 6.

⁴⁴² Çakır, “Proje Okul Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 25.05.2024).”

⁴⁴³ Çakır, “Proje Okul Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 25.05.2024).”

ve öğretime açılmıştır.⁴⁴⁴ Kursun iâşe ve ibate ihtiyaçları hayır severler tarafından karşılanmaktadır. 120 öğrenci kapasiteli kursta, şu an eğitim gören 106 öğrenci vardır. Bu öğrencilerin 12’si Kur’an-ı anlama programına, 94 öğrenci ise hafızlık ve hafızlık hazırlık programlarına kayıtlıdır. Eğitim Programı Diyanet İşleri Başkanlığının eğitim müfredatı uygulanmaktadır. Kursun açılışından itibaren 85 öğrenci hafızlık eğitimini tamamlayarak belge almıştır.⁴⁴⁵ Hafızlığını bitirip belge alan öğrencilerin sayıları aşağıda verilmiştir;

Tablo 15: Danışment Kız Kur’an Kursunda Yıllara Göre Hafızlığını Bitirip Belge Alan Öğrenci Sayıları⁴⁴⁶

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
2017	4	2022	12
2018	9	2023	7
2019	8	2024	10
2021	12	2025	10

3.1.5.6. Arpalı Zakire Hanım Kız Kur’an Kursu

Bayburt ili Aydıntepe İlçesine bağlı olan Kur’an kursu Bayburt merkeze 10,2 km mesafededir. İl Müftülüğüne Bağlı olan Kur’an kursu 30.09.2015 senesinde eğitime açılmıştır. 3 katlı olan kursta, 28 oda, 4 sınıf bulunmaktadır. Öğrenci kapasitesi 60 olan Kursun mülkiyeti Türkiye Diyanet Vakfına aittir.⁴⁴⁷ Kız Kur’an kursunda eğitim müfredatı, DİB’nin eğitim müfredat içeriği uygulanmaktadır. Tecvit, temel dini bilgiler, rehberlik, sosyal etkinlik dersleri verilmektedir. 22 öğrenci hafızlık eğitimine, 14 öğrenci hafızlık hazırlık eğitimine kayıtlıdır. Açıldığı tarihten itibaren 60 öğrenci hafızlığını tamamlayıp mezun olmuştur. Hafızlık hazırlık eğitimi 1 yıl sürmektedir. Bu süreyi tamamlayıp Kur’an-ı Kerimi yüzünden tecvitli ve akıcı bir şekilde okuyan öğrenciler hafızlık eğitimine başlatılmaktadır. Kursun fiziki şartları bu eğitim için uygun olup, sosyal aktiviteler için yeterli alanı mevcuttur. Kursun iâşe ve ibate ihtiyaçları, kurs derneği ve hayırseverler tarafından karşılanmaktadır.⁴⁴⁸ Şu an aktif 36 öğrencisi olan kursun yıllara göre hafızlığını tamamlayıp belge alan öğrenci sayılarına ilişkin veriler şu şekildedir:

⁴⁴⁴ “Kur’an Kursları Arşivi”.

⁴⁴⁵ Kurs Yöneticisi K1, “Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 24.05.2024).”, ts.

⁴⁴⁶ K1, “Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 24.05.2024).”

⁴⁴⁷ “Kur’an Kursları Arşivi”.

⁴⁴⁸ Esra Bayram, “Kurs bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 01.06.2024).”, ts.

Tablo 16: Arpalı Zakire Hanım Yatılı Kız Kur'an Kursunun Yıllara Göre Hafızlığını Tamamlayıp Belge Alan Öğrenci Sayıları⁴⁴⁹

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
2015	-	2020	10
2016	-	2021	12
2017	4	2022	7
2018	9	2023	10
2019	8	2024	5
		2025	2

3.1.5.7. Kaleardı Yatılı Erkek Kur'an Kursu

Bayburt merkez Kaleardı mahallesinden bulan Kur'an kursu 1964 yılında eğitim ve öğretime başlamıştır.⁴⁵⁰ Bayburt İl Müftülüğüne bağlı olan Kur'an kursu, 1996 yılına kadar erkek Kur'an kursu olarak işlev görmüştür. Bu tarihten sonra 28 Şubat döneminde yaşanan gelişmeler neticesinde 1997 yılında kurs binası okul olarak hizmet vermiş, birkaç yıl sonra kız Kur'an kursuna dönüşerek eğitime devam etmiştir. Kur'an kursu tekrardan erkek Kur'an kursuna çevrilerek eğitime devam etmiştir.

Kursa 2019 yılında ek olarak yeni bir bina yapımı için çalışmalara başlanmış ve 2022 kasım ayı itibarıyla yapımı bitmiş ve faaliyete geçmiştir. Kursun iâşe ve ibate ihtiyaçlarının büyük çoğunluğu hayırseverler tarafından karşılanmaktadır. Kursta aktif eğitim gören öğrenci sayısı 90'dır.⁴⁵¹ Kur'an kursunda eğitim müfredatı olarak, DİB'nin eğitim müfredatı uygulanmaktadır. Bu müfredatın içeriğinde Tecvit, temel dini bilgiler, rehberlik, sosyal etkinlik dersleri bulunmaktadır.⁴⁵² Öğrenci kapasitesi 120 olan Kur'an kursunun, açıldığı tarihten buyana hafızlığını tamamlayıp belge alan öğrenci sayılarını gösteren Tablo şu şekildedir;

⁴⁴⁹ Bayram, "Kurs bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 01.06.2024)."

⁴⁵⁰ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴⁵¹ Ali Yazıcı, "Kurs genel Bilgiler (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 28.05.2024).", ts.

⁴⁵² Metehan Dursun, "Kur'an Kursu Müfredat Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 20.01.2025).", ts.

Tablo 17: Kaleardı Kur'an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴⁵³

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
1975	3	1995	8
1976	5	1996	8
1977	3	2007	5
1978	7	2008	7
1979	5	2009	5
1980	10	2010	8
1981	11	2011	6
1982	7	2012	9
1983	6	2013	7
1984	15	2014	5
1985	17	2015	4
1986	18	2016	4
1987	19	2017	6
1988	17	2018	5
1989	11	2019	7
1990	13	2020	7
1991	16	2021	4
1992	15	2022	6
1993	14	2023	5
1994	12	2024	8
		2025	12

3.1.5.8. Oruçbeyli Köyü Yatılı Erkek Kur'an Kursu

Bayburt İl Müftülüğüne bağlı olan Kur'an kursu, Bayburt merkeze 20 km mesafededir. Oruçbeyli Köyü Kur'an Kursu Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından 1975 yılı içerisinde inşaatına başlanılmış ve aynı yılın son aylarında bitirilmiş olup, yatılı olarak 35 erkek talebe ile eğitim faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁵⁴ Açıldığı tarihten bu yana dönemlik öğrenci sayısı 100 öğrencinin üzerinde olan Kur'an kursunda, günümüzde diğer kursların açılması ile öğrenci sayısında düşüşler olmuştur. Açıldığı tarihten bu yana hafızlık eğitimi kesintiye uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. Açıldığı tarihten itibaren 1000'den fazla hafız öğrenci ve 5000'den fazla yüzüne eğitimini tamamlamış öğrenci sayısı ile, hafızlık geleneğinde önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁵⁵

⁴⁵³ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴⁵⁴ "Kur'an Kursları Arşivi".

⁴⁵⁵ Raşit Numan Battal, "Kur'an Kursu Genel Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 22.01.2025).", ts.

Kursta 5 adet sınıf, mescit, yemekhane, yönetici ve öğretici alanları mevcuttur. Kursun iâşe ve ibate ihtiyaçları hayırseverler tarafından karşılanmaktadır. Kursta diyanet işleri başkanlığının müfredat programı uygulanmaktadır. Kur'an'ı Kerim'i yüzünden tecvitli bir şekilde okumaları için öğrencilere eğitim verilmektedir. Temel dini bilgiler dersi ile öğrencilerin ibadet ve inanç esasları konusundaki eksiklikleri giderilmeye çalışılmaktadır. Rehberlik ve sosyal etkinlik dersleriyle öğrencilerin motivasyonu iyileştirilmektedir. Hafızlık hazırlık dönemi 7 ay ile 1 yıl gibi bir sürede değişmektedir. 2024 yılı itibariyle aktif olarak 43 öğrenci hafızlık eğitimi almaktadır.⁴⁵⁶

Kursun binasının eski olması sebebiyle, kursun karşısında 120 kişilik kapasiteye sahip modern bir eğitim binası yapılmaktadır. Yapılan kurs binası hayır sever bir iş adamı tarafından yapılmaktadır. 2022 itibariyle inşaatına başlanılan kurs, 2024 yılının son aylarında bitirilmesi beklenmektedir. Bu yıl itibariyle yeni kurs binasına taşınmaya hazırlanan Oruçbeyli Kur'an kursunun yıllara göre hafızlık belgesi alan öğrenci sayılarına ait veriler şu şekildedir:

Tablo 18: Oruçbeyli (Siptoros) Köyü Kur'an Kursu Yıllara Göre Hafızlık Belgesi Alan Öğrenci Sayıları⁴⁵⁷

Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı	Yıl	Belge Alan Öğrenci Sayısı
1976	15	2001	10
1977	10	2002	8
1978	12	2003	6
1979	17	2004	10
1980	7	2005	14
1981	14	2006	4
1982	16	2007	5
1983	20	2008	7
1984	15	2009	5
1985	11	2010	10
1986	18	2011	13
1987	7	2012	13
1988	13	2013	12
1989	18	2014	15
1990	11	2015	17
1991	12	2016	14
1992	15	2017	18
1993	15	2018	12
1994	10	2019	10

⁴⁵⁶ Eşref Haşlak, "Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 27.05.2024).", ts.

⁴⁵⁷ "Kur'an Kursları Arşivi".

1995	19	2020	11
1996	21	2021	12
1997	21	2022	10
1998	27	2023	13
1999	26	2024	3
2000	11	2025	4

Bayburt İl Müftülüğüne bağlı Kur'an kursları hem şehir merkezinde hem de taşrada din eğitimi ve hafızlık alanında önemli hizmetler sunmaktadır. Hayırseverlerin desteğiyle kurulan bu kurslar, Diyanet İşleri Başkanlığı müfredatına uygun eğitimler vererek yüzlerce hafız yetiştirmiştir. Yıllara göre artan hafızlık belgesi alan öğrenci sayıları, Bayburt'ta hafızlık geleneğinin güçlü şekilde sürdüğünü göstermektedir. İl Müftülüğünün bünyesinde yürütülen bu çalışmalar, dini eğitimin yaygınlaşmasına ve gençlerin manevi gelişimine büyük katkı sağladığı görülmektedir.

28 Şubat dönemi Oruçbeyli Kur'an kursu

Kur'an kursunda kurs yöneticiliği yapmış olan Dursun Kabadayı, 28 Şubat dönemine ve kursun genel durumuna yönelik aktarımları şöyledir: *"1986 yılının Kasım ayında kurs yöneticisi olarak göreve başladım. Kursun fiziki koşulları eğitim öğretim için elverişli değildi. Kursun temizliği, banyoların durumu, mutfak ve yemekhanenin sağlıksız oluşu öğrenciler ve bizler için tehlike arz ediyordu."* Kursun eğitim için sağlıksız oluşundan bahseden kabadayı, kursun dernek başkanı ile aralarında geçen konuşmayı şöyle aktarıyor: *"Dernek başkanı beni aradı. Hocam Kırkpınar köyünden sağlıkçılar geldi. Kursu denetlediler ve akabinde kursun hijyen bakımından elverişli olmadığı konusunda bir rapor tuttular ve bir sonraki denetimde aynı durumla karşılaşmaları halinde bu raporu Sağlık Bakanlığı'na bildireceklerini söylediler."* Dernek başkanıyla aralarında geçen konuşmayı aktaran Kabadayı, *"Bu durumu öğrenenince kursun fiziki şartlarının iyileştirilmesi için gerekli çalışmaları başlattık ve kursun eğitim ve öğretim için uygun hale gelmesi için elimizden gelen tüm gayreti gösterdik."*⁴⁵⁸ İfadelerini kullanmıştır.

28 Şubat darbesi ülke genelinde etkisini göstermiş ve Bayburt'ta bulunan Kur'an kursları da bu gelişmelerden etkilenmiştir. 28 Şubat döneminde Bayburt'ta 40'a yakın Kur'an kursu mevcuttu, bunlardan 10 tanesi yatılı olarak eğitim vermekteydi. 28 Şubat darbesiyle aktif olarak eğitim veren 40 kursun 39'u öğrenci yetersizliği ve çeşitli nedenlerden dolayı kapanmıştır. Bu kurslar içerisinde Bayburt'ta 28 Şubat darbesine direnip ayakta kalan tek kurs

⁴⁵⁸ Dursun Kabadayı, "Kur'an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024).", ts.

Oruçbeyli (Siptoros) Kur'an kursudur. Ancak İmam Hatiplerin orta kısımlarının kapanmasıyla kursa öğrenci girişi olmamış, hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin mezun olmasıyla birlikte öğrenci sayısı azalmaya başlamıştır. Kabadayı o dönemde yaşanan öğrenci sıkıntısının çözümüne yönelik şunları ifade etmektedir. *"Bayburt'taki büyük köyleri belirledik ve Hafız öğrencilerden 6 kişiden oluşan bir grup kurduk. Bu grupla beraber cuma günleri belirlenen köylere gidip, hafızlara Kur'an'ı Kerim okutarak program düzenledik."* Bunları ifade eden Kabadayı, şöyle devam etmiştir: *"Programın sonunda Bayburt'ta yaşanan öğrenci sıkıntısına değinerek, Bayburt'ta kapanmayan tek kursun Oruçbeyli Kur'an Kursu olduğunu dile getirip, köylerde bulunan cemaati bu konuda bilgilendirdik."*⁴⁵⁹

Kabadayı o dönemi anlatırken şunları ifade etmektedir: *"Öğrenci bulmak için köyleri gezerken, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Çamur Köyüne talebelerle birlikte gittik. Talebeler Kur'an tilavet ettiler. Talebelerin Kur'an'ı ezberden okumaları cemaatin dikkatini çekti ve hoşlarına gitti."* Devam eden Kabadayı, *"Öğrenci sıkıntısını burada da anlattık ve bu köyden hafızlık için 10 tane talebeyi beraberimizde kursa getirdik."*⁴⁶⁰

28 Şubat'ın etkilerinin iyice hissedildiği dönemde öğrenci sayısını ve verilen mücadeleyi o dönemin kurs yöneticisi olan Dursun Kabadayı şöyle aktarıyor: *"O dönemde kurslar kapanınca elimizde mevcut olan öğrenci sayısını belli oranda tutmaya çalıştık. 28 Şubat'ın en ağır döneminde 7-8 hafız mezun ettik ve bu talebelere mezuniyet töreni yaptık."*⁴⁶¹

Dursun Kabadayı 28 Şubat döneminde üzücü olayların yanında güzel hadiselerin de olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: *"Bir gün kursta ders arasında yönetici odasında oturken telefon çaldı. Dediki ben İstanbul Fatih Yatılı Erkek Kur'an Kursu'nun dernek başkanıyım."* Devamında aralarında geçen konuşmayı Kabadayı, şöyle aktarıyor: *"Duyduk ki sizin Kur'an kursu hala açık... Çok duyulandığını ifade etti ve kursun telefon numarasını verdi. Dedi ki hocam size çok dua ediyoruz ve Kur'an kursunun neye ihtiyacı varsa karşılamaya hazırız."*⁴⁶²

Kabadayı 28 Şubat döneminde karşılaşılan zorluklardan bahsederken şunları ifade etmektedir: *"28 Şubat sürecinde Kur'an kursu her ay denetleniyordu. Vali yardımcısının başkanlığında, Milli Eğitim Müdürlüğü'nden, Emniyet Müdürlüğü'nden, Jandarma'dan,*

⁴⁵⁹ Kabadayı, "Kur'an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024)."

⁴⁶⁰ Kabadayı, "Kur'an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024)."

⁴⁶¹ Kabadayı, "Kur'an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024)."

⁴⁶² Kabadayı, "Kur'an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024)."

Sağlık Bakanlığı'ndan Batı Çalışma Grubu adı altında her ay 8 kurumdan görevliler gelerek kursu teftiş ediyorlardı.” Kabadayı denetleme sürecine ilişkin yaşananları şöyle ifade etmektedir: “Kur'an kursunun denetimi her ay rutin hale gelmişti. Denetlemeye gelenlerden biri dikkatli olmamızı, kursu kapatmak isteyenlerin olduğunu ve bunun için bir açık aradıklarını söyledi. Tabi istedikleri olmadı kursun hiçbir eksiğini bulamadılar.” Kabadayı yine bu süreç içerisinde ilave olarak şunları ifade etmektedir: “Yine bir denetleme gününde biz denetleme görevlileriyle yönetici odasında konuşurken, Jandarma denetim görevlisi kursun yatakhane, yemekhane gibi bölümlerini gezmiş, disiplin, nizam ve intizam olarak askeriye daha önde olmasına rağmen, bu kurs bu nizamı nasıl sağlıyor diye hayretlerini belirtmiş.”⁴⁶³

Oruçbeyli Kur'an kursunda görev yapmış öğretmenlerin görüşlerine göre eğitim ve manevi yaklaşım anlayışı

- **Öğrenci merkezli eğitim yaklaşımı**
- **Farklı yaş gruplarına göre nasıl bir eğitim stratejisi izliyorsunuz?**

K1, “farklı yaş gruplarını ortaokul, lise ve üniversite olarak değerlendirmeliyiz. Üniversite çağında olan talebeler, herhangi birinin zoruyla değil tamamen kendi isteklerine hafızlık eğitimi almak istemektedir.” K1, şöyle devam etmektedir: “Bu sebeple ne için geldiğini bilir ve diğer yaş gruplarında karşılaşılan problemler bu öğrencilerde bulunmaz. Bu öğrencilerle iletişimin arkadaşça olması işin daha kolay ve verimli olmasına vesile olur.”

Üniversite düzeyinde hafızlık yapan öğrencileri bu şekilde değerlendiren K1, lise çağındaki öğrenciler için şunları ifade etmiştir: “Lise dönemindeki öğrenciye arkadaşça yaklaşarak, bir taraftanda öğrenci olduğunu unutturmadan bulunduğu yaş evresi göz önünde bulundurularak eğitim stratejisi uyguluyoruz.” K1, ortaokul öğrencilerine yönelik eğitim yaklaşımını değerlendirirken şunları aktarmaktadır: “Ortaokul seviyesinde öğrencilere daha çok anne-baba şefkatiyle yaklaşarak, bazen onların seviyelerine inerek, öğrenci olmanın sorumluluğunu onlara işleyerek, Kur'an'ı sevdirek bu eğitimi sürdürüyoruz.”

K2, “Öncelikle aralarında yaş farkı bulunan öğrencileri gruplara ayırıp farklı sınıflarda eğitime alıyorum. Daha sonra öğrencilerin anlama ve ezber yeteneklerini test ediyorum. Sonrasında tekrardan öğrencileri ezber yeneklerine göre sınıflandırıyorum.”

K3, “Öğrenciler kursa başladıktan sonra, bir hafta kadar bir süre zarfında öğrenciler, öğretmenler tarafından takip edilerek, zekâ seviyeleri, algı durumları göz önünde bulundurularak gruplara ayrılmaktadır.”

⁴⁶³ Kabadayı, “Kur'an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024).”

K4, “Hafızlık eğitimi alan öğrenciler farklı yaşlarda olabiliyor. Bu sebeple onların dünyasına girerek, onların sevdiği şeyleri bularak, bazende o sevdiği şeylerden uzaklaştırarak bir eğitim yaklaşımında bulunuyorum.”

K5, “Her yaş grubunun kendine göre özellikleri var. Örneğin ortaokul öğrencisi o yaşlarda daha ergenlik dönemine girmemiş oluyor ve bu öğrencilerin eğitimi biraz daha kolay oluyor.” Ortaokul döneminde öğrencilerin yaşları itibarıyla daha sakin bir eğitim dönemi geçirdiklerini ifade eden K5, lise döneminde eğitim alan öğrenciler için şunları ifade etmektedir: “Lise çağında ise eğitim biraz daha öğrencinin isteği ve çabası doğrultusunda ilerliyor. Eğer lise dönemindeki öğrencinin isteği yoksa hafızlık eğitimi zora girebiliyor.” K5, ayrıca şunları ifade etmiştir: “Lise dönemindeki öğrencilere daha çok hafızlığın değeri ve önemi, bu işin ne derece ehemmiyetli olduğunu anlatarak bu yönde bir eğitim stratejisi izliyorum.”

K6, “Her öğrencinin bulunduğu yaşına göre bir penceresi var. Bu pencereyi iyi tanımak gerekiyor. Bu sebeple aynı yaş grubu içerisindeki öğrencileri ikiye kişilik gruplara ayırıyorum. Bu sayede öğrenciler kendi akranlarıyla iletişim halinde olarak daha verimli oluyorlar.”

K7, “Her ne kadar müfredat sistemi tüm öğrenciler için aynı olsa da farklı yaş grubu içerisinde bulunan öğrencilere farklı teknikler uyguluyorum.” K7, sözlerine şöyle devam etmiştir: “Şöyleki, yaşı büyük olan öğrencilere toplu bir şekilde talim ve tekrar sistemi uyguluyorum. Daha küçük yaşlarda olan öğrencilere fazla ezber yükü yüklemeyen, zihinlerini açmalarına fırsat vererek bir eğitim politikası uyguluyorum.”

K8, “Yaş gruplarını dikkate alarak, ortaokul düzeyindeki öğrencilere daha çok disiplin ağırlıklı bir eğitim stratejisi uyguluyorum. Lise düzeyindeki öğrencilere disiplinle ne istediklerini dikkate alarak bir yol izliyorum.” K8, diğer grup için şunları ifade etmiştir: “Üniversite düzeyinde hafızlık yapan öğrencilere ise daha çok yaptıkları işin önemini vurgulayarak, Kur’an ahlakı katarak ve hazırbulunuşluk düzeylerine katkı sunarak bir eğitim anlayışı uyguluyorum.”

K9, “Küçük yaştaki öğrencilerde daha çok Kur’an sevgisini kazandırmayı, onların seviyesine inerek oyunlarla ve kısa tekrarlarla ezber alıştırmalarını önemsiyorum.” K9, ayrıca şunları ifade etmiştir: “Orta yaş grubunda disiplin ağırlıklı günlük hedefleri aksatmadan ilerliyoruz. Büyük yaş grubunda ise daha yoğun ezber vererek öğrencinin kendi sorumluluğunu almasını sağlıyorum.”

K10, “Hafızlık eğitimi alan öğrenciler için farklı yöntemler izlemeye özen gösteriyorum. Küçük yaştaki öğrencilerin daha çok Kur’an’a alışmaları için güzel okuma ve kısa ezberlerle eğitimi sevmeleri üzerine yoğunlaşıyorum.” İfadelerini kullanan K10, orta yaş grubu için şunları ifade etmiştir: “Orta yaş grubu için günlük ezber miktarını artırmak suretiyle düzenli bir tekrar sistemi uygulamaya çalışıyorum. Büyük yaş gruplarında ise daha çok planlı çalışma becerilerini geliştirmesine yardımcı oluyorum.”

➤ **Farklı yaş gruplarına göre izlenen eğitim stratejisine yönelik yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 19: Öğreticilerin, Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Eğitim Stratejisi

Katılımcı	Ortaokul	Lise	Üniversite	Yöntem / Yaklaşım Özeti
K1	Anne-baba şefkatiyle yaklaşım, seviyelerine inme, Kur’an’ı sevdirmek	Arkadaşça yaklaşım, öğrenci olduğunu unutturmadan eğitim	Arkadaşça iletişim, öğrencinin isteğine dayalı, verimli eğitim	Yaşa göre farklı yaklaşım, sevgi ve sorumluluk dengesi
K2	Öğrencileri yaş gruplarına ayırma, anlama ve ezber yeteneklerini test etme	Yeteneğe göre sınıflandırma ve eğitim	Yeteneğe göre sınıflandırma ve eğitim	Yaş ve yetenek temelli grup ve sınıf düzenlemesi
K3	Bir hafta takip sonrası zekâ ve algıya göre gruplama	Zekâ ve algıya göre grup	Zekâ ve algıya göre grup	Öğrenci değerlendirmesine dayalı gruplama
K4	Öğrencinin dünyasına girip sevdiği şeyleri bulma	Sevdiği şeylerden uzaklaştırarak eğitim	Sevdiği şeylerden uzaklaştırarak eğitim	Yaşa göre ilgi alanına göre motivasyon ve yönlendirme
K5	Daha sakin, ortaokul dönemi kolay	İstek ve çabaya bağlı, hafızlığın önemi vurgusu	-	Yaş ve olgunluk temelli motivasyon ve sorumluluk eğitimi
K6	İkişerli gruplar halinde akranlarla iletişim	İkişerli gruplar halinde akranlarla iletişim	-	Yaşa göre küçük gruplar ile verimli etkileşim
K7	Fazla ezber yükü vermeden, zihin açma	-	Yaşı büyük olanlara toplu talim ve tekrar sistemi	Ezber yükünü yaşa göre ayarlama, talim ve tekrar uygulaması
K8	Disiplin ağırlıklı	Disiplin + öğrenci ihtiyacına göre yol	Yaptıkları işin önemi, Kur’an ahlakı, hazırbulunuşluk katkısı	Yaş gruplarına göre eğitim stratejisi ve hazırbulunuşluk
K9	Kur’an sevgisi kazandırma, oyun ve kısa tekrarlar	Disiplin ağırlıklı, günlük hedefleri aksatmama	Yoğun ezber, öğrencinin sorumluluk alması	Yaşa göre sevgi, disiplin ve sorumluluk dengesi
K10	Güzel okuma, kısa ezberlerle sevdirmek	Günlük ezber miktarını artırma, düzenli tekrar	Planlı çalışma becerilerini geliştirme	Yaşa göre eğitim ve çalışma becerisi geliştirme

Hafızlık eğitimi, farklı yaş gruplarındaki öğrencilerin gelişim özelliklerine göre şekillenen özel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. K1’den K10’a kadar görüşler

incelendiğinde, öğretmenlerin yaş gruplarını dikkate alarak farklı stratejiler geliştirdikleri ve öğrencilerin bireysel farklılıklarına önem verdikleri görülmektedir.

K1 ve K8'in vurguladığı üzere üniversite düzeyinde hafızlık yapan öğrenciler, kendi istekleriyle hafızlık eğitime yöneldikleri için daha bilinçli, ne yaptığını bilen ve sorumluluk sahibi bir öğrenci profiline sahip oldukları görülmektedir. Bu grupta öğretici-öğrenci ilişkisinin arkadaşça kurulması (K1), öğrencilerin işin önemini kavramaları ve Kur'an ahlakı ile desteklenmeleri (K8) eğitimin verimliliğini artırmaktadır. K10 da bu yaş grubunda planlı çalışma becerilerini geliştirmeye odaklanmanın önemini belirtmektedir.

Lise dönemi, öğretmenler tarafından daha kritik bir dönem olarak değerlendirilmiştir. K1, bu yaşta öğrencilerin hala öğrenci kimliğini koruduğunu ve eğitim stratejisinde hem arkadaşça hem de disiplinli bir yaklaşımın gerektiğini ifade etmektedir. K5 ise lise döneminde istekliliğin belirleyici olduğunu, motivasyonun düşük olması halinde hafızlık sürecinin zorlaşacağını vurgulamaktadır. K8 de lise öğrencilerinde disiplin ile bireysel tercihlerin dengelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu yaş grubunda öğretmenlerin temel amacı, öğrencinin irade ve bilinç boyutunu güçlendirmek olmuştur.

Ortaokul çağındaki öğrenciler için daha çok şefkat, sevgi ve yönlendirme temelli bir yaklaşım öne çıkmaktadır. K1, anne-baba şefkatiyle yaklaşarak Kur'an sevgisini aşlamayı önemserken, K5 ortaokul döneminin ergenlik öncesi daha sakin bir süreç olduğuna dikkat çekmektedir. K8, disiplin ağırlıklı bir yöntem uyguladığını aktarırken; K9 ve K10, oyunlar, kısa tekrarlar ve düzenli ezberlerle öğrencilerin Kur'an'a sevdendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu yaş grubu için ortak nokta, eğitimin daha çok alışkanlık kazandırma ve temel sevgiyi yerleştirme üzerine kurulmasıdır.

Bazı öğretmenler, yaş gruplarının yanı sıra öğrencilerin kişisel özelliklerine de vurgu yapmıştır. K2, K3 ve K6 öğrencileri zekâ, algı ve ezber yeteneklerine göre gruplandığını belirtirken; K7, aynı müfredatın farklı yaşlara farklı tekniklerle uygulanabileceğini ifade etmiştir. K4 ise öğrencilerin ilgi dünyasına girerek, onların hoşlandığı ya da uzaklaşması gereken unsurları dikkate alan esnek bir yaklaşım sergilemektedir.

Genel olarak bakıldığında öğretmenler, hafızlık eğitiminde öğrencilerin yaş, gelişim düzeyi, ilgi alanları ve motivasyonlarını göz önünde bulundurarak farklı stratejiler geliştirmektedir. Küçük yaşlarda sevgi ve alışkanlık kazandırma, orta yaşlarda disiplin ve düzen, lise döneminde bilinçli motivasyon ve üniversite çağında ise arkadaşça iletişim ve planlı çalışma becerileri ön plana çıkmaktadır. Bu çeşitlilik, hafızlık eğitiminde tek tip bir yöntemden ziyade, öğrencinin bulunduğu yaş ve kişisel özelliklerine göre esnek ve çok yönlü yaklaşımların daha verimli olduğunu göstermektedir.

➤ **Hafızlıkta motivasyonu artırmak için ne gibi yöntemler kullanırsınız?**

K1, “Hafızlık zor bir süreçtir. Burada öğrencilere büyük iş düşmektedir. Öncelikle öğrencinin ne istediğini bilmek gerekir ve hafızlığı kilim dokur gibi öğrenciye işlemek gerekmektedir.” K1, ayrıca şunları ifade etmiştir: “Öğrencinin ilgi alanları dikkate alınarak 5T kuralı dediğimiz, top oynamak, telefon, teneffüs, televizyon ve tatil gibi ilgi alanlarını çocuğa ödül olarak vermek hem öğrencinin motivasyonunu hem de ders verimini artırmaktadır.”

K2, “Öğrencinin kişiliğini tanımak ve zafiyet durumlarını bilmek gerekir. Bir öğrencinin ne şekilde motive olduğunu iyi anlamak gerekiyor.” K2, şöyle devam etmektedir: “Bazı öğrenci ona harçlık verirken motive olur, bazısı dersini yaptığı takdirde fazladan teneffüs kullandırmakla, bazısıda sportif ve sosyal faaliyetlerle ödüllendirildiğinde motive olmakta ve bu sayede derslerden daha çok verim almaktayız.”

K3, “Derslerini günlük kayıpsız veren öğrencilere, özel olarak sinema filmi izleterek, fazladan teneffüs vererek, hafta sonu tatile göndererek motivasyonlarını artırmaya çalışıyorum.”

K4, “Öğrencilerin motivasyonunu artırmak için genellikle, bu Kur’an kursundan mezun olan kişilerin hangi makamlarda olduğunu onlara anlatırım. Kendilerinde birgün o makamlara ulaşabileceğini, hafızlara verilen değeri, Hz. Peygamberin hafız olanlara yönelik müjdeleri ile onları motive etmeye çalışırım.”

K5, “Günümüzde eskiye nazaran imkanlar daha çok. Bu sebeple öğrencinin motivasyonunu ve ders verimliliğini haftalık izinlerle, kantinden istediği şeyleri almakla, spor etkinlikleriyle, piknik organizasyonlarıyla artırmaya çalışıyoruz.”

K6, “Öncelikle öğrenciye sen bu işi başarabilirsin diyerek sürekli onu bu eğitim içerisinde tutmaya çalışıyorum. Kendiminde bu eğitimi aldığını, önündeki en büyük örneğin kendim olduğunu ona söyleyerek rahatlatmaya çalışıyorum.”

K7, “Öğrencilerin her birinin karakteristik özellikleri farklıdır. Bu sebeple her öğrenciyle ayrı iletişim kurarak onların bireysel farklılıklarına dikkat ederek isteklerini şekillendirmek gerekiyor. Böylece öğrencinin motivasyonu kaliteli bir şekilde artacaktır.”

K8, “Öğrencinin ders verme durumları dikkate alınarak çeşitli spor etkinlikleri, teknolojik aletleri kullanma izni veya istediği herhangi bir etkinlik ya da aktiviteyi ona ödül olarak veriyorum. Bu sayede hem kendi motivasyonu artıyor hem de diğer öğrenciler için teşvik oluyor.”

K9, “Motivasyonu artırmak için öncelikle hafızlığın faziletlerinden bahsediyor ve öğrencilerime bu yolculuğun Allah katındaki değerini sık sık hatırlatıyorum. Ayrıca

başarılarını ödüllendirerek öğrencinin kendine güvenini pekiştiriyorum.” K9, ayrıca şunları ifade etmiştir: “En önemlisi, her öğrencime bireysel yaklaşarak moral vermeye, zorlandıklarında sabırla destek olmaya çalışıyorum.”

K10, “Ben öğrencilerimin motivasyonunu artırmak için en çok manevi teşvikleri kullanırım. Hafızlığın Allah katındaki derecesini, Peygamber efendimiz’in hafızlara verdiği müjdeleri sık sık hatırlatırım.” K10, devamında şunları paylaşmıştır: “Onlara, yaptıkları işin sadece dünyada değil ahirette de büyük karşılığı olduğunu anlatarak gönüllerine Kur’an sevgisini yerleştirmeye çalışırım.”

➤ **Hafızlık eğitiminde öğrenci motivasyonuna ilişkin öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 20: Öğreticilerin Motivasyon Stratejileri Tablosu

Katılımcı	Maddi–Sosyal Ödüller	Manevi Teşvikler	Bireysel–Psikolojik Destek
K1	5T kuralı: top, telefon, teneffüs, televizyon, tatil	–	–
K2	Harçlık, ek teneffüs, sportif-sosyal faaliyetler	–	Öğrencinin kişiliğini tanıma, farklı zafiyetlere göre yaklaşım
K3	Sinema, fazladan teneffüs, hafta sonu tatilleri	–	–
K4	–	Hafızların toplumdaki değeri, Hz. Peygamber’in müjdeleri	–
K5	Haftalık izinler, kantin imkânı, spor, piknik	–	–
K6	–	–	Öğrenciye güven aşılama, kendi tecrübesiyle örnek olmak
K7	–	–	Her öğrencinin karakterine göre iletişim kurmak
K8	Spor etkinlikleri, teknolojik alet izni, istediği aktiviteler	–	Grup motivasyonu için ödülleri teşvik aracı olarak kullanmak
K9	Başarı ödülleri	Hafızlığın fazileti, Allah katındaki değeri	Bireysel moral ve sabırla destek
K10	–	Hafızlığın Allah katındaki derecesi, ahiret karşılığı, Peygamber’in müjdeleri	–

Hafızlık eğitimi, uzun süreli ve yoğun bir süreç olduğundan öğrencilerin motivasyonunun korunması ve artırılması büyük önem taşır. K1-K10’un görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin motivasyon stratejilerini farklı boyutlarda şekillendirdikleri görülmektedir.

K1, öğrencilerin ilgi alanlarını dikkate alarak “5T kuralı” (top, telefon, teneffüs, televizyon, tatil) ile motivasyon sağlamanın verimi artırdığını vurgulamaktadır. K2 ve K3 ise farklı öğrencilerin farklı ödüllere karşı motive olduğunu, harçlık, ekstra teneffüs, sinema veya hafta sonu tatilleri gibi imkânların etkili olduğunu belirtmektedir. K5, günümüz imkânlarından faydalanarak kantin, spor etkinlikleri ve piknik organizasyonlarını öne çıkarmaktadır. K8 de öğrencilerin başarılarını spor ve teknolojik imkânlarla ödüllendirmekte, bunun hem bireysel hem de grup motivasyonunu artırdığını ifade etmektedir. Bu görüşler, öğrencilerin somut ödüllerle desteklenmesinin kısa vadeli motivasyon ve ders verimliliğini artırmada etkili olduğunu göstermektedir.

K4, K9 ve K10’un görüşlerinde manevi teşvikler öne çıkmaktadır. K4, Kur’an kursundan mezun olanların toplumda ulaştığı makamları ve Hz. Peygamber’in hafızlara yönelik müjdelarını öğrencilerle paylaşarak onların ufkunu açmayı hedeflemektedir. K9, hafızlığın Allah katındaki değerini hatırlatmanın yanı sıra öğrencilerin başarılarını ödüllendirerek güvenlerini pekiştirmektedir. K10 ise manevi teşvikleri temel yöntem olarak kullanmakta, hafızlığın ahiretteki karşılığını vurgulayarak öğrencilerin içsel motivasyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilerin süreci yalnızca dünyevi kazanımlar açısından değil, dini bilinç ve sorumluluk çerçevesinde anlamlandırmalarına katkı sağlamaktadır.

K6 ve K7, öğrencilerin kişisel özelliklerini merkeze alan yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. K6, öğrencilere “*sen bu işi başarabilirsin*” diyerek güven aşlamayı ve kendi tecrübesini örnek göstermeyi ön planda tutmaktadır. K7 ise her öğrencinin farklı karakteristik özelliklere sahip olduğunu, bu nedenle bireysel iletişimin ve farklı ihtiyaçlara göre yöntem belirlemenin motivasyonu artıracağını vurgulamaktadır. K9 da benzer şekilde bireysel yaklaşımla moral vermeyi, sabırla destek olmayı önemsemektedir. Bu görüşler, öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarına duyarlılığın motivasyon sürecinde önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

➤ **Öğrencilerin günlük ezber kapasitelerini nasıl belirlersiniz?**

K1, “*Öncelikle öğrencileri Kur’an eğitimine sıfırdan başlatıyoruz. Şöyleki, Elif cüzünden başlatarak Kur’an harflerini tanıtıyoruz ve iyice hafızalarına yerleşmesini sağlıyoruz. Sonrasında yüzüne eğitimi dediğimiz eğitime başlıyoruz. Bu dönemde kısa süreleri ezberleterek, hangi öğrenci ne kadar süre içerisinde bu ezberleme işini yapıyor tahlil ediyorum ve öğrencinin kapasitesini ona göre belirliyorum.*”

K2, “*Öncelikle ezber zekasının Allah vergisi olduğunu düşünüyorum. Öğrencinin ezber kapasitesini hafızlığa hazırlık süreci içerisinde, kısa kısa denemeler yaparak, beş satır, yarım*

sayfa, kısa süreler şeklinde ezberler vererek öğrencinin bu ezberleri ne kadar zaman içerisinde yaptığını tespit edip ona göre bir yol izliyorum.”

K3, “Öğrencinin ezber dönemi içerisinde bir veya iki dönüş yaptıktan sonra ezber yeteneğini tespit ediyorum. Eğer öğrenci iyi ezber yapıyorsa ona günlük iki sayfa ham (çiğ) sayfa ezber veriyorum, daha düşük yapıyorsa bir sayfa olarak devam ediyoruz.”

K4, “Öğrenci hafızlığa başlamadan önce yüzüne eğitimi olarak tarif ettiğimiz hazırlık dönemini çok iyi bir şekilde tamamlaması lazım. Yüzüne döneminde yüzünesi iyi olan öğrenci hafızlıkta daha rahat ezber yapabilmekte. Böylece öğrencinin ezber kapasitesi daha net ortaya çıkmaktadır.”

K5, “Öğrencinin ezber yapabilme kapasitesini saat bazında değerlendirip öğrenci bir ezberi ne kadar süre içerisinde yapıyor bunu kısa denemelerle tespit ediyorum. Uzun vadede öğrenciyi hatim bazında değerlendiriyorum, öğrencinin bir sayfayı yapma hızı istediğimiz seviyedeyseniz eğer bu öğrenciye iki veya daha fazla sayfa vererek bu süreci takip ediyorum.”

K6, “Öğrencinin ezber kapasitesi yüzüne yani hazırlık döneminde almış olduğu eğitim ile doğrudan bağlantılıdır. Kısa denemelerle başlayıp öğrencinin zihninin canlanmasına destek olarak her gün ekleme yapmak suretiyle ezberini artırıyorum”

K7, “Ezber kapasitesini belirlerken öğrencinin yaşını, dikkat süresini ve daha önce yapmış olduğu ezberlerin sağlamlığını dikkate alırım. Küçük yaş grubunda kısa ama düzenli ezberler, büyük yaş grubunda daha yoğun ezberler uygularım. Önemli olan öğrencinin yapabileceği kadar yüklenmek, yapamayacağı kadar zorlamamaktır.”

K8, K9, K10 diğer katılımcılar gibi düşündüklerini belirtmişlerdir.

➤ **Öğrencilerin günlük ezber kapasitesini belirlemeye yönelik öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi**

Tablo 21: Öğrencilerin Ezber Kapasitesini Belirleme Yöntemleri

Katılımcı	Vurgulanan Yöntem	Açıklama
K1	Hazırlık dönemi + kısa süre denemeleri	Elif cüzü ve yüzüne eğitimi sonrası kısa sürelerle öğrencinin ezber hızını ölçüyor.
K2	Kısa denemeler	Beş satır, yarım sayfa gibi küçük parçalarla öğrencinin ezber süresini tespit ediyor.
K3	Günlük ezber performansı	Birkaç dönüş sonrası kapasiteyi belirliyor; güçlü öğrenciye 2 sayfa, zayıfa 1 sayfa veriyor.
K4	Hazırlık dönemi (yüzüne eğitimi)	Yüzüne dönemi güçlü olan öğrencilerin hafızlıkta daha rahat ezber yaptığını belirtiyor.

K5	Süre ve hatim bazlı ölçüm	Öğrencinin ezberi ne kadar sürede yaptığına bakıyor; uzun vadede hatim düzeyinde kapasiteyi ölçüyor.
K6	Hazırlık + kademeli artırma	Yüzüne dönemine bağlı olarak kısa denemelerle başlayıp her gün ekleme yapıyor.
K7	Yaş, dikkat ve bireysel farklılık	Küçük yaşta kısa-düzenli, büyük yaşta daha yoğun ezber veriyor; kapasiteyi bu faktörlere göre belirliyor.

Hafızlık eğitiminin en kritik aşamalarından biri, öğrencinin ezber kapasitesinin doğru şekilde tespit edilmesidir. Öğreticilerin görüşleri incelendiğinde, bu tespit sürecinde hazırlık dönemi (yüzüne eğitimi), kısa denemeler, öğrencinin bireysel farklılıkları ve ezberin süre bazında ölçülmesi gibi farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir.

K1 ve K4, hafızlık öncesi yüzüne eğitimi sürecinin öğrencinin ezber kapasitesini doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. K1, Elif cüzünden başlayarak Kur'an harflerinin tanıtıldığını, ardından kısa sûrelerle öğrencinin ezber süresinin ölçüldüğünü belirtmektedir. K4 ise yüzüne eğitiminde iyi olan öğrencilerin hafızlıkta daha rahat ezber yaptığını ifade etmektedir. K6 da benzer biçimde yüzüne döneminin önemine değinmekte, kısa denemelerle öğrencinin zihnini açarak ezber kapasitesini artırmayı hedeflemektedir.

K2, ezber zekâsının Allah vergisi olduğunu vurgulamakla birlikte, öğrencinin kapasitesini beş satır, yarım sayfa veya kısa sûreler üzerinden yapılan denemelerle belirlediğini aktarmaktadır. K5 de benzer şekilde, öğrencinin ezber yapma süresini saat bazında ölçmekte ve uzun vadede hatim düzeyinde değerlendirme yapmaktadır. Bu yaklaşım, kapasite tespitinde pratik denemelerin ve süre takibinin önemini ortaya koymaktadır.

K3, öğrencinin ezber yeteneğini birkaç dönüşten sonra gözlemlediğini, başarılı öğrencilerin günlük iki sayfa, daha düşük seviyede olanların ise bir sayfa ezberle devam ettiğini belirtmektedir. K5 de kapasiteye göre bir veya daha fazla sayfa vererek öğrencinin sürecini takip ettiğini ifade etmektedir. Bu görüşler, öğrencinin seviyesine göre esnek ve kademeli bir artış yönteminin uygulandığını göstermektedir.

K7, ezber kapasitesinin belirlenmesinde öğrencinin yaşı, dikkat süresi ve daha önce yaptığı ezberlerin sağlamlığının dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Küçük yaş gruplarında kısa ama düzenli ezberler, büyük yaş gruplarında ise daha yoğun ezberler uygulanması gerektiğini belirtmektedir.

➤ Ders kaybı yaşayan ve zorlanan öğrencilere nasıl bir tekrar ve destek sistemi

uyguluyorsunuz?

K1, “Öğrenciyi iki kısma ayırıp ayrı ayrı düşünmek gerekiyor. Birinci kısımda öğrenci gerçekten zorlanmış ve dersi yapamamıştır, ikinci kısımda daha önce ders kaybı yaşamayan öğrenci, o gün yaşamış olduğu problem sebebiyle ders verememiştir.” Öğrencinin günlük ders verme potansiyeli hakkında deneyimlerini anlatan K1, bu duruma ilişkin şunları aktarmaktadır: “Birinci kısımda anlattığım öğrenci profili zaten haftada en az iki ders kaybı yaşamaktadır. Bu öğrenci profili için daha çok motivasyon ağırlıklı bir sistem uyguluyorum, o dersi tekrar sıfırdan alarak daha sağlam yapmasını sağlıyorum.” Yaşadığı problem yüzünden ders kaybı yaşayan öğrenci için K1 deneyimlerini şöyle aktarıyor: “Bu problemi yaşayan öğrenci zaten dersinin belli bir kısmını yapmıştır. Öğrenci arkadaşlarımdan geri kalırım endişesiyle motivasyon düşüklüğü yaşamasin diye, bir sonraki dersinin ham sayfasını yaptırıyorum ve veremediği dersi tekrar ettirerek bu problemin önüne geçmiş oluyorum.”

K2, “Öncelikle öğrenci vereceği ders için yeterince ders çalışmamış ve akşam erkenden yatmamış ise öğrenci, o gün ders veremiyor. Diğer türlü ders yapmakta zorlanan öğrenciye yapabileceğinden fazla ezber yüklemesi yapmamak gerekiyor. Öğrenci eğer istekli ve ders çalışıyorsa onu kendi haline bırakarak bu işin üstesinden geliyorum.”

K3, “Ders kaybı yaşayan öğrenci eğer sürekli ders kaybı yapıyorsa, bu öğrenciye has vererek yani hiç ham sayfa vermeden, zayıf olan sayfalarını kuvvetlendirmeye çalışıyorum.”

K4, “Öğrenci eğer birden fazla ham yani hiç yapılmamış ezber sayfası almış ise, öncelikle bu ham sayfalarını azaltarak yükünü hafifletmeye çalışıyorum. Eğer bu yöntem de çare olmuyorsa, öğrencinin ders kaybına neden olan problemleri bulmaya, öğrenciyle birebir ilgilenmeye çalışıyorum.”

K5, “Öncelikle öğrencinin ders kaybı sürekli mi ve ders kaybının sebepleri neler bunları araştırıyorum. Öğrencinin ders kaybını tetikleyen psikolojik veya sosyal durumları değerlendirip öğrencinin ailesiyle, arkadaşlarıyla ve sosyal çevresiyle görüşerek bu işin üstesinden gelmeye çalışıyorum.”

K6, “Zorlanma potansiye olan öğrencinin öncelikle var olan, has dediğimiz sayfalarının güçlü olmasını sağlıyorum. Bu sayede öğrenci ham sayfasını yaparken daha kolay yapabilmekte. Ayrıca sonradan vereceği derslerin ham sayfalarını önden yüzüne olarak okutursak öğrenci için büyük destek olmaktadır.”

K7, “Ders kaybı yaşayan öğrenci bu ders kaybını motivasyon düşüklüğünden mi yoksa fazla yüklemekten mi yaşıyor öncelikle bunu tespit ediyorum. Bu öğrenciyle bire bir ilgilenerek

gün içerisinde o günkü dersini birlikte yapıyoruz. Destek olarak da akşam usta öğretici dediğimiz yardımcı hocadan, öğrenci destek alarak dersini dinletme fırsatı buluyor.”

K8, “Ders yapmakta zorlanan öğrenciyi yanıma alarak, o öğrenciye o dersi ayet ayet yaptırıyorum. Ayetleri birleştirerek sayfanın tamamını yaptırmış oluyorum. Bu sayede öğrencinin yarınki dersinin ham sayfası bitmiş oluyor. Diğer sayfaları da aynı şekilde sayfa sayfa dinleyerek öğrencinin bir sonraki dersini yapmasına yardımcı oluyorum.”

K9, “Ders kaybı yaşayan ve zorlanan öğrencilerimizi öncelikle bireysel olarak takip ediyor, hangi noktalarda eksikleri olduğunu tespit ediyorum. Bu süreçte öğrencinin kapasitesine uygun esnek bir program hazırlıyor, gerektiğinde normal ders saatleri dışında ek tekrar ve destek veriyorum. Böylece kademeli bir şekilde ilerleyerek öğrencinin hem kayıplarını telafi etmesini hem de daha sağlıklı ve kalıcı bir şekilde hafızlık yolculuğuna devam etmesini sağlıyorum.”

K10, “Ders kaybı yaşayan öğrencilerimde öncelikle zorlandıkları kısımları tespit ediyorum. Ezber yükünü öğrencinin durumuna göre düzenliyor, küçük parçalara bölerek sık tekrar yaptırıyorum.” Ders yapmakta zorlanan öğrenciye yönelik görüşlerini bildiren K10, ders kaybı yaşayan öğrencilere yönelik deneyimlerini şöyle aktarıyor: “Geriye dönük tekrarlar eksiklerini pekiştiriyor, gerektiğinde birebir özel zaman ayırıyorum. Böylece öğrenci hem ezberde ilerliyor hemde özgüveni artıyor.”

➤ **Ders kaybı yaşayan ve zorlanan öğrencilere yönelik öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirmesi:**

Tablo 22: Ders Kaybı Yaşayan Öğrencilere Yönelik Öğretici Yaklaşımları Tablosu

Katılımcı	Yaklaşım / Yöntem	Vurgu Noktası
K1	Öğrencileri iki gruba ayırıyor: (1) sürekli zorlanan (2) geçici problem yaşayan. Sürekli zorlanan için motivasyon ve sıfırdan tekrar; geçici problem yaşayan için eksik dersi tekrar + yeni ders verdirme.	Bireyselleştirilmiş yaklaşım, motivasyon
K2	Çalışmayan/uykusuz öğrenci ders yapamaz; fazla yüklememek gerekir. İstekli öğrenciyi kendi haline bırakır.	Öğrenci sorumluluğu, yük dengesini gözetme
K3	Sürekli ders kaybı yapan öğrenciyi ham sayfa vermeden mevcut (has) sayfalarını güçlendirir.	Tekrar, mevcut ezberi sağlamlaştırma
K4	Ham sayfa yükünü azaltır, çare olmazsa problemi birebir ilgilenerek çözmeye çalışır.	Yük azaltma, bireysel ilgi
K5	Ders kaybının sebeplerini araştırır; psikolojik/sosyal faktörleri değerlendirir, aile ve çevre ile görüşür.	Psikolojik destek, aile iş birliği
K6	Önce has sayfaları güçlendirir, ham sayfaları yüzüne okutma yöntemi uygular.	Pekiştirme, ön hazırlık desteği

K7	Ders kaybı sebebini (motivasyon mu, fazla yük mü?) belirler; gün içinde öğrencinin dersini birlikte yapar, akşam yardımcı hocadan ek destek aldırır.	Sebeup analizi, birebir destek
K8	Öğrenciye ayet ayet dersi yaptırır, sayfayı birleştirir; böylece ertesi günün dersini hazırlamış olur.	Adım adım öğretim, birebir dinleme
K9	Eksikleri tespit edip esnek program yapar; gerektiğinde ek tekrar ve destek verir, kademeli ilerlemeyi sağlar.	Sistematik takip, kademeli öğrenme
K10	Ezber yükünü küçültür, parçalı tekrar yaptırır; birebir özel zaman ayırır, özgüvenini artırır.	Tekrar, özgüven geliştirme

K1 öğrencileri iki kategoriye ayırarak (sürekli zorlanan-geçici problem yaşayan) farklı yöntemler uyguluyor. Bu, öğreticinin bireyselleştirilmiş yaklaşımı benimsediğini gösteriyor. K7 de benzer şekilde, ders kaybının nedenini (motivasyon eksikliği mi, fazla yüklenme mi) tespit ederek süreci yönetiyor. K3, K4 ve K6 öğrencilerin mevcut (has) sayfalarını güçlendirmeye, yeni (ham) sayfa yükünü azaltmaya odaklanıyor. K8 ise ayet ayet çalıştırarak öğrencinin ham sayfasını bitirmesini sağlıyor.

K1 öğrencileri iki kategoriye ayırarak (sürekli zorlanan-geçici problem yaşayan) farklı yöntemler uyguluyor. Bu, öğreticinin bireyselleştirilmiş yaklaşımı benimsediğini gösteriyor. K7 de benzer şekilde, ders kaybının nedenini (motivasyon eksikliği mi, fazla yüklenme mi) tespit ederek süreci yönetiyor. K3, K4 ve K6 öğrencilerin mevcut (has) sayfalarını güçlendirmeye, yeni (ham) sayfa yükünü azaltmaya odaklanıyor. K8 ise ayet ayet çalıştırarak öğrencinin ham sayfasını bitirmesini sağlıyor.

K1, K5 ve K7 motivasyon boyutunu özellikle vurguluyor. K5 sosyal ve psikolojik faktörleri de işin içine katarak aile, arkadaş ve çevre ile görüşmeler yapıyor. K2, K7, K8, K9, K10 öğrencilerle birebir ilgilenmeyi, gerektiğinde özel zaman ayırmayı temel yöntem olarak benimsiyor. K9 ve K10 bunu daha sistematik bir şekilde, “esnek program-küçük parçalara bölme-kademeli ilerleme” şeklinde ifade ediyor.

➤ **Hafızlık eğitiminde hangi yöntem veya sistemi uyguluyorsunuz?**

K1, “Osmanlı usulü dediğimiz yöntemi öğrencilerim üzerinde uyguluyorum. Bu yöntem her cüzün 20. Sayfasını ezberletmek suretiyle başlıyor, her dönüş bitiminde bir sayfa eklenerek cüz sonuna kadar devam ediyor.”

K2, “Genel olarak Osmanlı usulü yöntemiyle ezber yaptırmaya çalışıyorum. Bunun haricinde hızlı dönüş diye bir sistem var. Bu sistemi her öğrenciye değil bazı öğrencilere uyguluyorum.” Ezber yöntemi hakkında görüşlerini bildiren K2, Bu sistemin nasıl uygulandığını şöyle aktarıyor: “Öğrenci diyelim 10 sayfa ezberlemiş, bu öğrenciye yeni bir ham sayfa vermek yerine has veriyorum. Tüm hatim boyunca daha önce ezberlediği sayfaları

sağlamlaştırıyor. Daha sonra bu öğrenciye hasladığı sayfaları bıraktırıp 1, 2 ve 3. Cüzlerin 11. Sayfalarını ham olarak veriyorum ve öğrenci 10 günde dönüşünü tamamlıyor.”

K5, “Geleneksel Osmanlı sistemi yanında, Nas suresinden başlayarak Fatıha suresine doğru ezberlettirdiğim öğrencim oldu. Bunun haricinde 10 cüz şeklinde ezberlettirdiğim öğrenci de vardı. Geleneksel yöntem haricindeki diğer uygulamaları özel öğrencilere uyguluyorum.”

K6, “Geleneksel yöntem haricinde kapasitesi ve zekâ seviyesi yüksek olan öğrenciler için önden ham yaptırma şeklinde bir sistem uyguluyorum. Mesela öğrenci 1. Cüzü yaparken aynı gün içerisinde 2. ve 3. Cüzün ham sayfalarını da yaptırıyorum. Bu sayede öğrenci zorlanmadan günlük derslerini verebiliyor.”

K7, “Geleneksel sistemin yanında, bazı öğrencilerle birlikte ağızdan ağıza dediğimiz, yani hoca sayfayı ayet ayet okur aynı şekilde öğrenci de hocayla birlikte tekrar eder. Belirli tekrarlardan sonra öğrenci sayfayı ezberlemiş olur. Bu sistem bazı öğrencilerimde etkili olabiliyor”

K8, “Osmanlı usulü yanında bazı öğrencilerime 15. Cüz bir 15. Cüz bir olacak şekilde ezber yaptırıyorum. Ama genel olarak hafızlık öğrencilerine geleneksel sistemin daha uygun olduğunu gördüm.”

K3, K4, K9 ve K10 sadece geleneksel sistemi kullandıklarını ifade etmişlerdir.

➤ **Hafızlık eğitiminde kullanılan yöntem ve sistemler üzerine öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 23: Öğreticilerin Hafızlık Ezber Yöntem Tablosu

Katılımcı	Kullanılan Yöntemler	Yöntemin Açıklaması / Uygulama Şekli	Uygulama Alanı / Öğrenci Tipi
K1	Osmanlı usulü	Her cüzün 20. sayfası ile başlar, her dönüşte 1 sayfa eklenerek cüz sonuna kadar devam eder	Tüm öğrenciler
K2	Osmanlı usulü, Hızlı Dönüş	Hızlı dönüş: öğrencinin ezberlediği sayfaları haslayarak sağlamlaştırır; ardından yeni sayfaları verir, 10 günde dönüş tamamlanır	Hızlı dönüş sadece bazı öğrencilere
K3	Osmanlı usulü	Geleneksel sistem	Tüm öğrenciler
K4	Osmanlı usulü	Geleneksel sistem	Tüm öğrenciler
K5	Osmanlı usulü, Ters Ezber (Nas → Fatıha)	Özel öğrenciler için 10 cüz veya ters sırada ezber uygulaması	Özel öğrenciler
K6	Osmanlı usulü, Önden Ham	Kapasitesi yüksek öğrenciler için birden fazla cüzün ham sayfalarını aynı gün yaptırır	Kapasitesi yüksek öğrenciler

K7	Osmanlı usulü, Ağızdan Ağıza	Hoca ayet ayet okur, öğrenci tekrarlayarak ezberler	Bazı öğrencilerle
K8	Osmanlı usulü, 15 Cüz Bir	Bazı öğrencilerle 15. Cüz bir yöntemini uygulayarak; genel olarak geleneksel sistemi tercih eder	Bazı öğrenciler
K9	Osmanlı usulü	Geleneksel sistem	Tüm öğrenciler
K10	Osmanlı usulü	Geleneksel sistem	Tüm öğrenciler

K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10'un çoğu Osmanlı usulünü temel yöntem olarak kullanıyor. Bu yöntem, hafızlık eğitiminde hâlâ ana sistem olarak görülüyor ve uygulama kolaylığı ile öğrencinin sistemli ilerlemesini sağlıyor.

K2, K5, K6, K7, K8 gibi öğretmenler, öğrencinin kapasitesine ve ihtiyacına göre ek sistemler kullanıyor: hızlı dönüş, ters sırada ezber, önden ham ve ağızdan ağıza yöntemleri. Bu durum, öğretmenlerin farklı öğrenme kapasiteleri ve motivasyonları göz önünde bulundurduğunu gösteriyor.

K3, K4, K9, K10 sadece Osmanlı usulünü kullanıyor. Bu öğretmenler, sistemin öğrenci tipine bakılmaksızın etkili olduğuna inanıyor olabilir. Bu da geleneksel yöntemin temel ve güvenilir bir yöntem olarak kabul edildiğini gösteriyor.

K5'in ters sıra ezberi ve K6'nın önden ham sistemi, bireysel farklılıklara yönelik yenilikçi yaklaşımlardır. K7'nin ağızdan ağıza yöntemi ise öğrenci ile öğretici etkileşimini artırarak ezberin pekişmesini sağlar.

Osmanlı usulü hâkim yöntem olarak görülse de öğretmenler öğrenci kapasitesi, motivasyonu ve öğrenme hızına göre farklı uygulamalar geliştirmiştir.

Hafızlık Eğitiminde Pedagojik ve Psikolojik Yaklaşımlara Yönelik Teorik Bir Çerçeve:

Hafızlık eğitiminde öğretmenler, öğrencilerin yaş gruplarına göre farklı stratejiler geliştirmektedir (K1-K10). Bu yaklaşım, Piaget'in bilişsel gelişim teorisi ile açıklanabilir.⁴⁶⁴ Piaget, çocukların bilişsel gelişim aşamalarına göre farklı öğrenme kapasitesine sahip olduğunu vurgular. Ortaokul çağındaki öğrenciler (somut işlemler dönemi) somut örnekler ve kısa tekrarlarla öğrenirken, lise ve üniversite çağındaki öğrenciler (formal işlemler dönemi) soyut kavramları, sorumluluk ve bilinç düzeyini anlayabilirler.

⁴⁶⁴ "Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı", *Antalya Özel Eğitim* (Erişim 02 Aralık 2025).

- Ortaokul öğrencilerine sevgi ve şefkatle yaklaşmak (K1, K5, K9, K10), Vygotsky'nin ZPD (Yakınsak Gelişim Alanı) kavramı ile ilişkilendirilebilir: Öğrenciler, daha yetkin rehberlerle etkileşim içinde öğrenir ve üst bilişsel düzeye ulaşır.⁴⁶⁵
- Lise ve üniversite öğrencilerinde arkadaşça iletişim ve planlı çalışma becerisi (K1, K8, K10), özyönetimli öğrenme teorileri ile uyumludur; öğrenciler kendi öğrenme süreçlerini yönetebilir ve motivasyonları yüksek olduğunda daha verimli öğrenirler.⁴⁶⁶

1. Motivasyon Stratejileri ve Psikolojik Yaklaşım

Öğreticilerin motivasyonu artırma yöntemleri üç ana kategoriye ayrılabilir:

- Maddi ve sosyal ödüller (K1, K2, K3, K5, K8)
- Manevi teşvikler (K4, K9, K10)
- Bireysel/psikolojik destek (K6, K7, K9, K10)

Bu bulgular, Deci ve Ryan'ın Özbelleme Kuramı ile açıklanabilir: Öğrencilerin motivasyonu, özerklik, yeterlilik ve aidiyet ihtiyaçlarının karşılanması ile artar.⁴⁶⁷

- Maddi ve sosyal ödüller, ödül ve ceza yaklaşımı üzerinden kısa vadeli motivasyonu artırır.
- Manevi teşvikler ve başarıların ahiretteki karşılığının hatırlatılması, öğrencilerin içsel motivasyonunu güçlendirir; bu, öğrencilerin eğitimi sadece performansa değil, değer ve anlam boyutuna göre anlamlandırmasını sağlar.
- Bireysel psikolojik destek, Rogers'ın insan merkezli eğitim yaklaşımı ve bandura'nın öz-yeterlik teorisi ile ilişkilidir; öğrencinin kendine güvenini artırmak ve bireysel ihtiyaçlarına duyarlılık sağlamak öğrenme sürecini güçlendirir.⁴⁶⁸

2. Ezber Kapasitesi ve Öğrenme Psikolojisi

Öğrencilerin günlük ezber kapasitelerinin belirlenmesinde öğretmenler farklı yöntemler kullanmaktadır (hazırlık dönemi, kısa denemeler, kademeli artış). Bu bulgular kognitif psikoloji ve bellek teorileri ile ilişkilendirilebilir:⁴⁶⁹

- Çalışma belleği ve uzun süreli bellek: K1, K4 ve K6'nın yüzüne eğitim ve kısa sürelerle ezber ölçümü yapması, öğrencilerin bilgiyi işleme kapasitesini ve uzun süreli hafızaya transferini optimize etmeye yöneliktir.

⁴⁶⁵ "Lev Vygotsky", *Wikipedia*, 2023.

⁴⁶⁶ Selma Güneş Hasgören- Gökçe Güvercin Seçkin, "Pandemi Döneminde Öz-Yönetimli Öğrenme Becerilerinin Duyuşsal Deneyimler Üzerindeki Yansıması", *Yaşadıkça Eğitim* 37/1 (2023), 187.

⁴⁶⁷ Emin Acar, "Öz belirleme teorisi", *Vikipedi*, 2024.

⁴⁶⁸ Tilbe Çankaya, "Öz Yeterlik Nedir? Albert Bandura'nın Öz Yeterlik Teorisi", *Hiwell* (2024).

⁴⁶⁹ Fatma Şahin, *Öğrenme ve Belleğin Biyolojisi* (Lyon France: Livre de Lyon, 2023), 147-167.

- Zihinsel yük teorisi: K7'nin öğrenciyi zorlamadan uygun miktarda ezber verme yaklaşımı, zihinsel yükün dengelenmesini sağlar ve öğrenmeyi verimli kılar.
- Kademeli tekrar: K3, K5 ve K10'un yöntemleri, unutmayı önleyip kalıcı öğrenmeyi destekler.

3. Ders Kaybı ve Destek Sistemleri

- Öğreticilerin ders kaybı yaşayan öğrencilere yönelik uygulamaları, bireyselleştirilmiş öğretim ve farklılaştırılmış eğitim stratejileri ile örtüşmektedir.⁴⁷⁰
- K1 ve K7'nin öğrenciyi sürekli zorlanan veya geçici problem yaşayan olarak ayırması, öğrenme hızı ve kapasitesine göre esnek planlama anlamına gelir.
- K2, K3, K4, K6, K8 ve K9'un birebir destek ve küçük parçalara bölme yaklaşımı, Vygotsky'nin rehberlik ve scaffolding teorisi ile paralellik gösterir; öğrenci, destek ile zorlukları aşabilir.⁴⁷¹
- Bu uygulamalar ayrıca motivasyon ve özgüven geliştirme açısından Bandura'nın öz-yeterlik teorisiyle ilişkilendirilebilir.⁴⁷²

4. Hafızlık Yöntemleri ve Geleneksel Sistemler

Osmanlı usulü ve diğer özel yöntemler (hızlı dönüş, önden ham, ters sırada ezber, ağızdan ağıza) hem geleneksel bilgiyi koruma hem de öğrencinin öğrenme kapasitesine göre uyarlama sağlar.

- Bu durum, diferansiyel öğretim yaklaşımı ve yapılandırmacı öğrenme teorileri ile açıklanabilir: Öğrenme süreci, öğrencinin kapasitesi, motivasyonu ve bilişsel düzeyine göre yapılandırılır.⁴⁷³
- Özellikle K6 ve K7'nin yöntemleri, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak esnek uygulamalar sunmaktadır, bu da öğrenme psikolojisinde bireyselleştirilmiş öğrenme ile uyumludur.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Tezcan Çavuşoğlu- Serhat Uçar, *Farklılaştırılmış Öğretim ve Müdahale Stratejileri Öğretmen Rehber Kitabı* (Ankara: Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, 2024), 25.

⁴⁷¹ Christine Sarikas, "Vygotsky Scaffolding: What It Is and How to Use It" (Erişim 02 Aralık 2025).

⁴⁷² Çankaya, "Öz Yeterlik Nedir? Albert Bandura'nın Öz Yeterlik Teorisi" (2024).

⁴⁷³ Hasan Çetinkaya, "Yapılandırmacı Öğrenme-Öğretme Teorisi ile ilgili Deneysel Çalışmaların Bir Analizi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi* 7/1 (2023), 102-113.

⁴⁷⁴ Aras Bozkurt, "Öğrenme Analitiği: E-Öğrenme, Büyük Veri ve Bireyselleştirilmiş Öğrenme", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2016), 56-60.

➤ **Öğrenci merkezli manevi yaklaşım**

➤ **Öğrencilerde stres, sıkılma veya bıkkınlık görüldüğünde nasıl müdahale edersiniz?**

K1, “Öğrenci ailesinden uzaklaştığı için, dersi yapamadığı için, kurs ortamına yeni girdiği için sıkılma yaşayabilir. Bu durumun önüne geçmek için öğrenci kursa ilk geldiğinde dersten ziyade sosyal etkinlik ve oyunlarla öğrenciyi alıştırmaya çalışıyorum.”

K2, “Öncelikle öğrencinin sıkılmasına veya strese girmesine neden olan durumu tespit ederim. Dersini veren öğrenciyi ya tenefüse çıkarırım ya da onun ilgisini çeken şeyle meşgul olmasını sağlarım.”

K3, “Eğer öğrenci aşırı derecede bıkmış veya sıkılmışsa onu birkaç günlük izine gönderirim. Onun yanında hafızlığın önemine vurgu yaparak manevi yönden desteklemeye çalışırım.”

K4, “Öğrencilerimle birlikte hareket ederek birebir ilgilenirim ve her öğrencimin ne tür hobisi varsa birlikte yapmaya çalışırım. Bazen düzenli ders verdiklerinde yemek istedikleri şeyler varsa dışarıdan söyleyip birlikte yiyoruz. Bu durumun öğrenciler üzerindeki stresi ve sıkılmayı önlediğini düşünüyorum.”

K5, “Hafızlık eğitiminde yaşanan stresin ileriye dönük sıkılma ve bıkkınlık yaşattığı çok gördüğümüz bir durumdur. Bu durumu önceden tespit ederek müdahale etmeye çalışıyorum. Motivasyonunu artıracak aktivitelerle onu destekleyip stres yükünü hafifletmeye çalışıyorum.”

K6, “Bu durum özellikle yaz döneminin başlamasıyla öğrencilerde görülmektedir. Bu durumu genelde birebir iletişimle çözmeye çalışıyorum. İletişim ne kadar kuvvetli olursa öğrenci, hocaya karşı daha net olur ve ne istediğini rahat bir şekilde dile getirir. Bu sayede öğrencide yaşanan stresin çözümüne birlikte odaklanılır.”

K7, “Stres ve sıkılma öğrencilerde sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Öncelikle talebenin o anki ruh halini anlamaya çalışıyorum. Onlara bu sürecin normal olduğunu, geçici olduğunu anlatırım ve hafız olmuş farklı şahsiyetlerden bahsederek motivasyonlarını diri tutmaya çalışıyorum.”

K8, “Öncelikle bu durumu yaşayan öğrenci ile birebir iletişime geçerek sorunun ne olduğunu anlamaya çalışıyorum. Uzun süre kurslarda kalmış öğrencilerde yaşanan bıkkınlık durumlarına karşı o öğrenciye çeşitli sorumluluklar yükleyerek, mesela kurs başkanlığını ona vererek, bazı toleranslar tanıyarak aşmaya çalışıyorum.”

K9, “Öğrencilerimde bu durumlar görüldüğünde öncelikle onu dinler, durumunu anlamaya çalışırım. Ezber yükünü öğrencinin temposuna göre ayarlar, başarı gösterdiğinde

onu takdir ederek, sabır ve ihlas gibi manevi değerleri hatırlatırım. Aynı zamanda öğrenciyi cesaretlendirerek bu süreci atlarmaya çalışırım.”

K10, “Stresli ve sıkılmış öğrenciler için dersleri daha kısa ve verimli tutmaya çalışırım. Bu durumun geçici olduğunu, sabırlı olması gerektiğini öğrenciye anlatırım. Moralini yükseltmek için dua ve manevi öğütleri hatırlatırım.”

➤ **Öğrencilerde gözlemlenen stres, sıkılma ve bıkkınlık durumlarına ilişkin öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 24: Öğreticilerin Öğrencilerde Görülen Stres ve Sıkılma Durumları ile Başa Çıkma Yöntemleri

Katılımcı	Sıkılma / Stres Nedeni	Müdahale Yöntemi	Uygulama Şekli / Örnek
K1	Aileden uzaklık, ders yapamama, kurs ortamına yeni girmesi	Sosyal etkinlik ve oyunlarla alıştırma	Kursa ilk geldiğinde ders yerine oyun ve etkinliklerle ısındırma
K2	Ders veya ortam kaynaklı stres	Durum tespiti, kısa ara veya ilgisini çeken aktivite	Teneffüse çıkarma veya ilgisini çeken şeyle meşgul etme
K3	Aşırı bıkkınlık veya sıkılma	Kısa süreli izin, manevi destek	Birkaç günlük izin verip hafızlığın önemini anlatma
K4	Stres ve sıkılma	Birebir ilgi, hobilerle ilgilenme	Öğrencinin hobileriyle ilgilenme, ders sonrası birlikte yemek
K5	Stresin motivasyonu düşürmesi	Önceden tespit, motivasyon artırıcı aktiviteler	Motivasyonunu artıracak aktivitelerle stres yükünü hafifletme
K6	Yaz dönemi stresi	Birebir iletişimle çözüm	Öğrencinin ne istediğini anlamak ve çözümü birlikte bulmak
K7	Stres ve sıkılma	Ruh hali tespiti, motivasyon artırma	Sürecin geçici olduğunu anlatma, örnek şahsiyetlerle moral verme
K8	Uzun süre kursta kalma → bıkkınlık	Sorumluluk vererek motivasyon artırma	Kurs başkanlığı veya toleranslar tanıma ile ilgisini çekme
K9	Stres ve sıkılma	Dinleme, ezber temposunu ayarlama, manevi destek	Başarı takdiri, sabır ve ihlas hatırlatma, cesaretlendirme
K10	Stres ve bıkkınlık	Dersleri kısa ve verimli tutma, manevi moral	Sabırlı olması gerektiğini hatırlatma, dua ve manevi öğütler

Öğreticilerin tamamı, öğrencinin durumunu bireysel olarak değerlendirme ve ona göre müdahale etme eğilimindedir. K2, K6, K8, K9 gibi öğretmenler, öğrencinin ruh halini ve kapasitesini anlamaya öncelik veriyor.

K1, K4, K5 gibi öğretmenler, ders dışında sosyal etkinlikler, hobiler veya motivasyon artırıcı aktivitelerle öğrencinin stresini azaltmayı tercih ediyor. Bu, hafızlık eğitiminde dersin yanında sosyal ve psikolojik desteğin önemini vurgulamaktadır.

K3, K7, K9, K10 öğrencinin motivasyonunu manevi ve ahlaki değerler üzerinden güçlendirmeyi amaçlıyor. Bu yaklaşım, öğrencinin sadece akademik değil, manevi olarak da desteklenmesini sağlamaktadır.

K2, K3, K10 gibi öğretmenler kısa aralar, izinler veya derslerin süresini kısaltarak pratik çözüm yolları sunuyor. Bu, öğrencinin ders yükünü yönetmesini kolaylaştırıyor ve kısa vadeli bıkkınlığı önlemektedir.

Öğreticiler, öğrencilerin yaşadığı stres ve bıkkınlığın normal bir sürecin parçası olduğunu kabul etmekte ve bu sorunları çözmek için hem birebir görüşmeleri hem de çeşitli sosyal aktiviteleri kullanmaktadır. Özellikle manevi destek, kişisel iletişim, çeşitli etkinlikler ve anlık çözümler, hafızlık eğitiminde öğrencilerin başarılı ve motive kalmaları için kilit yöntemler olarak öne çıkmaktadır.

Bu yaklaşım, öğrenci merkezli eğitim ve pozitif psikoloji yaklaşımlarıyla ilişkilendirilebilir. Öğrenci, öğrenme sürecinde aktif katılımcı olarak görülür ve duygusal-manevi ihtiyaçları eğitimle bütünleştirilir.⁴⁷⁵

➤ **Sadece ezber değil Kur'an ahlaki kazandırmak için nasıl bir yöntem izliyorsunuz?**

K1, *“Öncelikle öğrenciye Kur'an'ın ne olduğunu ne amaçla indirildiğini, örnek bir Müslüman'ın nasıl olması gerektiğini Kur'an'dan yola çıkarak öğrenciye anlatıyorum. Hz. Peygamber'in hayatından örnekler vererek, öğrencinin hayatına tatbik etmesi gerektiğini hatırlatıyorum.”*

K2, *“Hz. Peygamber'in “din nasihattir” sözünden yola çıkarak öğrenciye ahlaki değerleri kazandırmak için nasihat ve yerinde uygulanan disiplinle ahlak eğitimi vermeye çalışıyorum.”*

K3, *“Kur'an müfredatı yanında öğrenciye dini bilgiler, ahlak, siyer, itikat gibi dersler vererek hem ders konusunda çeşitlilik sağlıyorum hemde öğrencinin kişisel ve manevi yönünü kuvvetlendirmeye çalışıyorum. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatından kesitler anlatarak onun ahlakını öğrenciye kazandırmaya çalışıyorum.”*

K4, *“Diyanet İşleri Başkanlığı'mızın “bir konu bir konuk” projesi kapsamında haftada bir gün müftülükten bir hocamız gelerek nasihatte bulunuyor. Sonrasında öğrencilerimle nasihatı değerlendirerek, ne anlamamız gerektiğini öğrencilerimle mütalaa ediyorum.”*

⁴⁷⁵ Şeyma Şahin- Abdurrahman Kılıç, “Öğrencilerin Sevgi, Demokrasi ve Öğrenci Merkezli Eğitim Algıları”, *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi* 11/2 (2020), 310-312.

K5, “Bir öğrenciye Kur’an ahlaki kazandırmak için, öncelikle o öğrencide görmek istediğim ahlaki değeri kendim yapmalıyım. Bu sayede öğrenciye rol model olabileceğimi düşünüyorum. Öğrencide gördüğüm yanlış bir durumu ona Efendimiz’in hayatından örnek vererek düzeltmeye çalışıyorum.”

K6, “Yüce Allah’ın biz Müslümanlara Kur’anda nasıl bir insan olmamız gerektiğine dair sözlerini, ayetlerde ahlakın ne kadar önemli olduğunu, Efendimiz’in sünnetini öğrenciye iyice anlatırım. Önce kendi hayatıma tatbik ederim sonra öğrencimden bu değeri beklerim.”

K7, “Öğrenciler yoğun eğitim temposu içerisinde manevi yönden boşluğa düşebiliyorlar. Ben öğrencilerime özellikle Kur’an’ın değerini ve bizlere ne anlatmak istediğini anlatırım. Kur’an’ın ahlaklı bir Müslümana verdiği değeri ve müjdeyi anlatarak onları motive ederim.”

K8, “Kendi öğrencilerime yönelik, her güne bir konu belirleyerek ahlak temalı sohbetler yapıyorum. Öğrenci yaşı ve yapısı gereği hata yapmaya elverişlidir. Bu sebeple öğrencide bir hata gördüğümde onu, diğer öğrencilerin yanında değil bire bir uyarmak kaydıyla düzeltmeye çalışırım.”

K9, “Öğrenciler hafızlık derslerini verirken aynı zamanda onlara okuduğu ayetlerin manalarını açıklıyorum. Özellikle ahlaki mesajlar barındıran ayetleri hayatlarına nasıl tatbik etmeleri gerektiğini birlikte istişare ediyoruz.”

K10, “Öğrencilerin davranışlarını gözlemlerim. Birbirlerine karşı saygılı olmaları konusunda uyarırım. Onlarla sohbet ederek sabır, merhamet, dürüstlük gibi erdemleri onlara hatırlatırım.”

➤ **Kur’an ahlakına yönelik öğreticilerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 25: Öğreticilerin Kur’an Ahlakına Dair Görüşleri

Katılımcı	Yöntem / Yaklaşım	Uygulama Şekli / Öne Çıkan Noktalar
K1	Kur’an ve Peygamber örnekliliği	Kur’an’ın amacı, Müslüman kimliği ve Hz. Peygamber’in hayatından örneklerle ahlak kazandırma
K2	Nasihat ve disiplin	“Din nasihattir” anlayışıyla ahlaki değerleri nasihat ve disiplinle verme
K3	Müfredat + ahlak eğitimi	Dini bilgiler, siyer, itikat dersleri ile çeşitlilik sağlama; Hz. Peygamber’in ahlakını aktarma
K4	Dış destekli sohbet	“Bir konu bir konuk” projesiyle müftü hocaların nasihati, ardından değerlendirme oturumu
K5	Rol model olma	Öğreticinin kendi ahlakıyla örnek olması; yanlış davranışları Peygamber’in hayatıyla düzeltme

K6	Ayet ve sünnet vurgusu	Kur'an ve sünnet ışığında ahlaki değerleri anlatma; önce kendi hayatına tatbik etme
K7	Manevi motivasyon	Yoğun tempo içinde Kur'an'ın değerini, mümin için müjdesini anlatarak öğrenciyi motive etme
K8	Sohbet ve bireysel uyarı	Her gün ahlak temalı sohbet; hata durumunda birbir uyarı (başkalarının yanında değil)
K9	Ayetlerin manası ve istişare	Ezber sırasında ayetlerin anlamını açıklama, ahlaki mesajları hayatla ilişkilendirme
K10	Gözlem ve sohbet	Öğrencilerin davranışlarını takip; sabır, merhamet, dürüstlük gibi erdemleri sohbetlerle hatırlatma

K1, K3, K5, K6, K7, K9 öğreticiler Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in örnek hayatı üzerinden ahlak kazandırmayı temel alıyor. Bu, hafızlık eğitiminin sadece ezberden ibaret olmadığını, aynı zamanda Kur'an'ın mesajını yaşatmayı hedeflediğini gösteriyor.

K2, K4, K8, K10 öğreticiler nasihat, sohbet ve birebir iletişimi öne çıkarıyor. Özellikle K4'ün "bir konu bir konuk" projesi ve K8'in her güne bir konu sohbetleri, sistematik bir ahlak eğitimi modeli sunuyor.

K5 ve K6, öğreticinin ahlaki değerleri önce kendi hayatında tatbik etmesi gerektiğini vurguluyor. Bu yaklaşım, öğrenciye söylenenden çok gösterilenin etkili olduğunu ortaya koyuyor.

K7, öğrencilerin yoğun eğitim temposunda yaşayabileceği manevi boşluğu dikkate alıyor. Kur'an'ın müjdeleri ve ahlakın kazandırdığı değerler üzerinden motive edici bir yaklaşım benimsiyor.

K2 ve K10, nasihat ve sohbetlerin yanında disiplin, saygı ve erdemleri hatırlatarak öğrenciyi yönlendiriyor. Bu, ahlak eğitiminin hem davranışsal hem manevi boyutunu kapsadığını gösteriyor.

Sonuç olarak, öğreticiler ahlak eğitimini ezber sürecine dahil ederek, talebenin yalnızca hafız değil, aynı zamanda Kur'an ahlakıyla yaşayan birey olmasını hedeflemektedir.

Bu yaklaşım, ahlak eğitiminde modelleme teorisi ve Değerler Eğitimi Yaklaşımı ile açıklanabilir. Öğrenciye söylenenlerin yanı sıra, görülen davranışların da eğitsel etkisi vurgulanır.⁴⁷⁶

➤ **Zihinsel veya duygusal zorluk yaşayan öğrencilere nasıl rehberlik edersiniz?**

K1, *"Zihinsel zorluk yaşayan öğrenci hafızlığı istiyor fakat yapmakta zorluk çekiyor. Bu şekilde problem yaşayan öğrencinin ders yükünü hafifleterek yola devam ediyorum.*

⁴⁷⁶ Olivia Guy Evans, "Albert Bandura'nın Psikolojideki Sosyal Öğrenme Teorisi", 2025.

Duygusal zorluk yaşıyan öğrenciye de bir aile ortamı sağlayak alışma sürecini atlatmaya çalışıyorum.”

K2, “Öncelikle öğrencinin o anki durumuna inmek ve öğrenciyle doğru iletişim kurabilmek önemli benim için. Kendim bir şekilde bu sorunu çözmeye çalışırım. Eğer çözemsem bir rehber öğreticiden destek ister ve bu durumun üstesinden gelmeye çalışırım.”

K3, “Zihinsel zorluk yaşıyan öğrencimle bire bir ilgilenir ve Allah’ın her insana farklı düzeyde zekâ verdiğini ama inanarak çalışmanın karşılığında başarı elde edebileceği yönünde telkinlerde bulunurum.” Zihinsel zorluk yaşıyan öğrenciler için telkinlerde bulunduğunu ifa eden K3, duygusal zorluk yaşıyan öğrencilere yönelik aktarımları şu şekildedir: “Duygusal zorluk yaşıyan öğrencilerimle öncelikle bu duygusallığın sebepleri nelerdir öğrenmeye çalışırım. Aile özlemi ise, aileleriyle sık sık görüştürerek bu sorunun üstesinden gelmeye çalışırım.”

K4, “Öğrencilere kendi yaşantımdan, ailesinden veya 3. kişilerden örnek vererek bu zorlukların bizlerinde başına geldiğini, ama sabrederek, gayret göstererek bu sorunları bertaraf edebileceği yönünde nasihatlerde bulunuyorum.”

K5, “Bu tür zorluklar yaşadığımız öğrenciler genellikle, kursa yeni gelmiş, ailesinden ilk defa ayrılmış öğrencilerdir. Bu tür duygusal zorluk yaşıyan öğrencilerle iletişimi arkadaşça kurarak, ona yanındaki en büyük destekçisinin ben olduğumu hissettirerek bu süreci aşmaya çalışıyorum.” Duygusal zorluk yaşıyan öğrencilere yönelik aktarımı bu şekilde olan K5, zihinsel zorluk yaşıyan öğrenciler için şunları aktarmaktadır: “Öğrenciyle özel olarak ilgilenirim ve bu zihinsel zorluğun sadece kendisinde olmadığını, sabretmesi durumda bu durumu yenebileceğini, üzerine düşen gayreti gösterdiğini söyleyerek onu motive etmeye çalışıyorum.”

K6, “Genellikle ufak yaşta olan öğrenci doğası gereği ailesine özlem duyar ve bu durum normaldir. Ben genellikle bu durum yaşıyan öğrencinin ailesiyle görüşüp ne yapmamız gerektiği konusunda istişarelerde bulunurum. Zihinsel zorluk yaşıyan öğrencime zamanın en büyük ilaç olduğunu zamanla düzeleceğini söylüyorum.”

K7, “Zihinsel zorluk yaşıyan öğrencime daha çok iyi yönlerinin bahsederek, potansiyelinin olduğunu dile getirerek motive etmeye çalışırım. Duygusal zorluk yaşıyan öğrencim için genellikle kafasını dağıtması için etkinlikler öneririm, gezmeye götürürüm bu şekilde motive ederim.”

K8, “Zihinsel zorluk yaşıyan öğrencilerim için hafıza teknikleri veya farklı yöntemler denemeye çalışırım. Duygusal zorluk yaşıyan öğrencilerin öncelikle buna neyin sebep olduğunu araştırır ona göre çözüm üretmeye çalışırım.”

K9, “Duygusal veya zihinsel sıkıntıları olan öğrencilerime sabır ve tevekkül kavramlarını hatırlatır, dua etmelerini tavsiye ederim.”

K10, “Bu durumları yaşayan öğrencilerimin velileriyle görüşerek birlikte çözüm üretmeye çalışırım. Böylece öğrenci iki taraflı desteklenmiş olur.”

➤ **Zihinsel veya duygusal zorluk yaşayan öğrencilere yönelik öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 26: Zihinsel ve Duygusal Zorluklara Yönelik Öğretici Değerlendirmesi

Katılımcı	Zihinsel Zorluklara Yaklaşım	Duygusal Zorluklara Yaklaşım
K1	Ders yükünü hafifletme, kolaylaştırma	Aile ortamı oluşturarak alışma sürecini kolaylaştırma
K2	Öğrencinin durumuna inerek çözmeye çalışma, gerekirse rehber öğreticiden destek alma	Aynı yöntemle doğru iletişim kurarak çözüm üretme
K3	Allah’ın herkese farklı zekâ verdiğini, inanarak çalışanın başarılı olacağını telkin etme	Duygusallığın sebebini öğrenme, aile özlemi varsa görüşmelerini sağlama
K4	Sabır ve gayret ile zorlukların aşılabileceğini örneklerle anlatma	Aynı yaklaşımı nasihat ve örneklerle pekiştirme
K5	Özel ilgi gösterme, yalnız olmadığını, sabır ve gayret ile başarabileceğini söyleme	Arkadaşça iletişim kurarak, destekçi olduğunu hissettirme
K6	Zamanın tedavi edici olduğunu söyleme	Aileyle görüşerek çözüm yolları geliştirme
K7	Öğrencinin iyi yönlerini öne çıkararak motive etme	Geziler ve etkinliklerle kafasını dağıtma
K8	Hafıza teknikleri ve farklı yöntemler deneme	Öncelikle sebebi araştırma, sebebe göre çözüm üretme
K9	Sabır, tevekkül ve dua ile destekleme	Aynı şekilde sabır ve dua ile motive etme
K10	Veli ile görüşerek ortak çözüm üretme	Velilerle iş birliği yaparak iki yönlü destek sağlama

Zihinsel zorluklar karşısında öğretmenlerin en sık başvurduğu yöntemler; ders yükünü hafifletme (K1), telkin ve motivasyon sağlama (K3, K5, K7), farklı öğretim teknikleri kullanma (K8) ve velilerle iş birliği yapma (K10) şeklinde öne çıkmaktadır. Bu durum, öğretmenlerin yalnızca akademik başarıyı değil, öğrencinin kapasitesini doğru yöntemlerle geliştirmeyi hedeflediklerini göstermektedir.

Duygusal zorluklar söz konusu olduğunda öğretmenler daha çok öğrencinin psikolojik durumuna odaklanmaktadır. Aile özlemi yaşayan öğrenciler için aile ile iletişim sağlama (K3, K6), destekleyici ve arkadaşça bir yaklaşım sergileme (K5), sosyal etkinlikler düzenleyerek moral verme (K7), bire bir iletişim kurarak rehberlik etme (K2, K8) öne çıkan stratejilerdir.

Bunun yanında manevi destek (sabır, tevekkül, dua) de (K9, K10) sıkça kullanılan bir yöntemdir.

Genel olarak, öğrencilerin hem zihinsel hem de duygusal zorluklarda manevi telkin, bireysel iletişim, aile desteği ve öğrenciye özel yöntemler ile çözüm aradıkları anlaşılmaktadır. Bu da hafızlık eğitiminin yalnızca ezberleme sürecinden ibaret olmadığını; öğrencinin ruhsal ve toplumsal gelişimini içeren çok boyutlu bir metot gerektirdiği sonucuna varılmaktadır.

Gelişim psikolojisi, öz-yeterlilik kuramı ve stres yönetimi teorileri ile ilişkilendirilebilir. Öğrencinin kapasitesi, duygusal ve zihinsel sağlığı eğitim sürecinde kritik bir değişken olarak görülür.⁴⁷⁷

➤ **Bir öğrencinin hafızlığı bırakmak istemesi durumunda nasıl bir yol izlersiniz?**

K1, “Öğrenci hafızlığı birkaç nedenden dolayı bırakmak ister. Bunların içerisinde ailevi nedenler, öğretici ile olan iletişim problemleri ve sosyal çevreden kaynaklı sebepler olabilir. Bu sebepleri araştırıp çözüm yolları aramaya çalışırım. Ayrıca hafızlığın önemine değinirim ve onu bekleyen mükâfatların neler olduğunu anlatmaya çalışırım.”

K2, “Öğrenci hafızlık yapmakta zorlanabilir, isteğini kaybetmiş olabilir. Bu duruma hangi problem sebep oluyorsa ona göre öğrenciyle bire bir iletişim kurarak gerekirse hafızlığı bırakmadığı takdirde onu ödüllendireceğimi söyleyerek motive etmeye çalışırım.”

K3, “Öğrenciye hafızlığın ne kadar değerli olduğunu, Allah’ın hafız olanlara ne kadar değer verdiğini anlatarak onu ikna etmeye çalışırım.”

K4, “Allah’ın kelamı olan Kur’an’ın hem amili hem kâmilî olmanın ne derece önemli olduğundan bahsediyorum. Efendimiz’in hafızlar için söylemiş olduğu sözleri onlara hatırlatıyorum. Bu şekilde hafızlığı bırakmamaları için telkinlerde bulunuyorum.”

K5, “Bu durum öğrencilerimde sıklıkla rastladığım bir durum. Hafızlıkta belli bir yol katetmiş, genelde 10 sayfanın üzerindeki öğrencilerde karşılaştığım bir durum. Öğrencinin ailesi veya daha tecrübeli hocalarımla istişare ederek öğrencinin bu durumu atlatmasını sağlıyorum.”

K6, “Hafızlığın öğrencinin hayatına pozitif etkilerinden bahsederim. Kur’an’ın zihni açtığını bu sayede akademik anlamda daha başarılı olabileceğini anlatırım. Öğrenciyi bu düşünceden vazgeçirmeye çalışırım.”

⁴⁷⁷ Çankaya, “Öz Yeterlilik Nedir? Albert Bandura’nın Öz Yeterlilik Teorisi” (2024).

K7, “Öğrenci hafızlığı hangi sebeple bırakmak istiyor öncelikle onu anlamaya çalışırım. Allah’ın, Hz. Peygamber’in ve toplumun hafızlara verdiği değerden bahseder, o öğrenciyi hafızlığı bırakma düşüncesinden vazgeçirmeye çalışırım.”

K8, “Öğrenciler bazen duygusal değişimleri sebebiyle ani kararlar verebiliyor, Öğrenciyi incitmeden almış olduğu bu karardan vazgeçirmek için biraz dinlendirir ve sağlıklı düşünmesini sağlarım.”

K9, “Öğrencime hafızlığın Allah katında ne kadar değerli olduğunu anlatırım. Onu cesaretlendirmek için daha önce aynı durumda olan öğrencilerin olduğunu ve sabrederek başardıklarını söylerim.”

K10, “Eğer öğrencim ısrarla bırakmak istiyorsa, ailesiyle görüşerek bu durumu değerlendirmeye çalışırım. Alınan bu kararın sağlıklı verilmesi için rehberlik ederim.”

➤ **Öğrencinin hafızlığı bırakmak istemesi durumunda öğreticilerin görüşlerini içeren röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 27: Öğreticinin, Öğrencinin Hafızlığı Bırakma Durumuna Yaklaşımı

Katılımcı	Öğrencinin Hafızlığı Bırakma Durumuna Yaklaşımı
K1	Ailevi, iletişim ve sosyal çevre kaynaklı nedenleri araştırır; çözüm yolları arar, hafızlığın önemini ve mükâfatlarını hatırlatır.
K2	Sebebe göre bire bir iletişim kurar; hafızlığı sürdürmesi için ödüllendirme yoluyla motive eder.
K3	Hafızlığın Allah katındaki değerini anlatarak ikna etmeye çalışır.
K4	Kur’an’ın amili ve kâmilî olmanın önemini; Hz. Peygamber’in hafızlara verdiği değeri hatırlatarak telkinde bulunur.
K5	Özellikle belli bir mesafe kat eden öğrencilerde görülen bu durumda aile ve tecrübeli hocalarla istişare ederek çözüm arar.
K6	Hafızlığın zihinsel ve akademik başarıya katkı sağladığını anlatarak öğrenciyi motive eder.
K7	Önce bırakma nedenini anlamaya çalışır; Allah’ın, Hz. Peygamber’in ve toplumun hafızlara verdiği değeri hatırlatır.
K8	Ani kararların duygusal sebeplerden kaynaklandığını düşünür; öğrenciyi incitmeden dinlendirir ve düşünmesini sağlar.
K9	Hafızlığın Allah katındaki değerini anlatır; sabreden öğrencilerin başarı hikâyelerini paylaşarak cesaretlendirir.
K10	Öğrenci ısrarcı ise ailesiyle görüşür; kararın sağlıklı verilmesi için rehberlik eder.

Öğreticilerin öğrencilerin hafızlığı bırakma isteği karşısındaki yaklaşımları incelendiğinde, genel olarak manevi telkin, iletişim ve rehberlik, aile ve çevre desteği gibi yöntemlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Çoğu öğretici (K3, K4, K6, K7, K9), hafızlığın Allah katındaki değeri, Hz. Peygamber'in hafızlara verdiği önem ve Kur'an'ın hayatlara kattığı güzellikler üzerinden öğrenciyi ikna etmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencinin motivasyonunu dini ve manevi değerler üzerinden güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bazı öğretmenler (K1, K2, K7, K8), öncelikle öğrencinin hafızlığı bırakma sebebini anlamaya çalışmakta ve ona göre bireysel çözümler geliştirmektedir. K2 ödüllendirme yöntemini kullanırken, K8 öğrenciyi dinlendirerek ani karar vermesinin önüne geçmeyi hedeflemektedir.

K1, K5 ve K10 ise öğrencinin ailesiyle veya tecrübeli hocalarla istişare ederek problemi çözmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencinin yalnız olmadığını hissetmesini sağlarken aynı zamanda sosyal destek mekanizmasını devreye sokmaktadır.

➤ **Aileden kaynaklı motivasyon düşüklüğü yaşayan öğrencilerle nasıl baş ediyorsunuz?**

K1, *“Çocuğunu eğitim için kursa gönderen aileler, hafızlığın nasıl yapıldığına dair çok fikirleri olmuyor. Bu bağlamda aileler çocuklarını sık sık arayıp veya sürekli öğrenciye izin alarak öğrencinin derse olan motivasyonunu kaybetmesine neden olabiliyorlar.”* Motivasyon düşüklüğünün sebeplerinden bahseden K1, çözüme yönelik şunları aktarıyor: *“Bu durumla baş edebilmek için ailelerle görüşüp, öğrencilerin kursa adapte olabilmeleri için daha seyrek ziyaret etmeleri yönünde telkinlerde bulunuyorum.”*

K2, *“Öğrenci, aile içinde yaşanmış olan olaylardan etkilenerek motivasyon düşüklüğü yaşayabiliyor. Bu durumda aile ile iletişime geçerek, çocuklarının bu durumdan etkilendiğini ve böyle devam etmesi halinde öğrencinin eğitiminin sekteye uğrayacağını onlara anlatarak çözüm bulmaya çalışıyorum.”*

K3, *“Bu durumu yaşayan öğrencime merhametle davranarak anne-babasının yerini almaya çalışıyorum. Ailesinde yaşamış olduğu eksiklik neyse tespit ederek, öğrencime o eksikliği hissettirmemeye çalışıyorum.”*

K4, *“Öğrencilerimin arasında yetim, öksüz veya anne-babası boşanmış çocuklar var. Bu çocuklarla özel olarak ilgilenerek ailesinden kimi kaybetmiş ise öğrencim için o oluyorum. Bu öğrencilerimin gerek maddi gerek manevi sıkıntı yaşamamasına özen gösteriyorum.”*

K5, “Öncelikle hafızlık meşakkatli bir iş ve bazı aileler bunun bilincinde olmayabiliyor. Ya da tam terse hafızlığı bilen ailelerle de bu problemi yaşayabiliyoruz. Her iki durumda da aileyle ikili iletişim halinde olarak, bu durumun öğrenciye zarar verdiğini anlatmaya çalışıyorum.”

K6, “Bu sıkıntıyı yaşayan öğrencimle özel olarak ilgilenip, ailesinde gözlemlediği problemin kendi geleceğinden önemli olmadığını, kendisinin de ilerleyen süreçte bir ebeveyn olacağını ve bu durumun üstesinden nasıl gelmesi gerektiğini konuşarak, o öğrencimi rahatlatmaya çalışıyorum.”

K7, “Aile, öğrenciye bir an önce hafızlığı bitirmesi konusunda psikolojik baskı yapabiliyor. Bu durumda aile ile iletişime geçerek, hafızlığın zorlu bir süreç olduğunu, yapmış oldukları baskıdan vazgeçmeleri için telkinde bulunuyorum.”

K8, “Aileyi dışarıda bırakmadan öğrencimin hocasına ve kursa olan güvenini sağlamaya çalışıyorum. Öğrencinin çok fazla eve ihtiyaç duymadan ihtiyaç ve isteklerini karşılamaya çalışıyorum.”

K9, “Öğrencimi sıkı gözlem altına alırım ve hareketlerini kontrol ederim. Bu süreç içerisinde ailenin rolünü görmezden gelmem. Öğrencinin yaşadığı zorlukları nazik bir şekilde aileyle paylaşırım, onların öğrenciyi teşvik edici ve olumlu bir tavır geliştirmelerini sağlamaya çalışırım.”

K10, “Daha önce benzer problemler yaşamış ve başarmış hafızlardan örnek sunarak öğrencimi cesaretlendiririm. Aile desteği zayıfsa bu eksikliği sınıf içerisinde göstermiş olduğu başarılarını takdir eder ve ödüllendiririm ve bu motivasyon düşüklüğünü telafi etmeye çalışırım.”

➤ **Aileden kaynaklı motivasyon düşüklüğü yaşayan öğrencilere yönelik öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 28: Hafızlıkta Aileden Kaynaklı Motivasyon Düşüklüğü ve Öğretici Müdahaleleri

Katılımcı	Sorun Kaynağı	Çözüm Yöntemi	Güçlü Yön	Sınırlılık
K1 K2 K5 K7 K9	Ailenin hafızlık sürecini bilmemesi Ailenin baskıcı veya ilgisiz tutumu	Aile ile birebir görüşme Ziyaretlerin ve baskının azaltılması yönünde telkin Aileye öğrencinin ruhsal etkilenimini anlatma	Öğrenci üzerindeki baskıyı hafifletir Aileyi sürece olumlu şekilde dahil eder	Ailenin direnç göstermesi Bilinç eksikliği devam edebilir
K3 K4	Ailevi sorunlar (ayrılık, kayıp, ilgisizlik)	Öğreticinin öğrenciye aile rolünde yaklaşması	Öğrencide aidiyet duygusu gelişir Manevi destek	Öğreticiye ek yük bindirebilir Uzun vadede

K6 K8	Öğrencinin yalnızlık hissetmesi	Merhamet ve şefkatle ilgilenme Öğrencinin ihtiyaçlarını karşılamada destek olma	motivasyonu güçlendirir	sürdürülebilirliği zor olabilir
K10 K1 K6	Aile desteğinin eksikliği Öğrencinin başarılarının görünmemesi	Başarıların takdir edilmesi Küçük ödüller verilmesi Başarılı hafızlardan örnekler sunma	Öğrenci kendi emeğinin değerini görür Somut ve hızlı motivasyon sağlar	Ödüllere bağlılık uzun vadede yeterli olmayabilir Manevi motivasyonun ikinci planda kalma riski

K1, K2, K5, K7 K9, motivasyon düşüklüğünün temelinde ailelerin hafızlık sürecini tam bilmemeleri veya yanlış yönlendirmelerinin yattığını vurguluyorlar. Çözüm olarak aile ile birebir görüşme, süreç hakkında bilgilendirme ve olumsuz etkilerin farkına vardırma yöntemlerini kullanıyorlar.

K3, K4, K6, K8, aile kaynaklı boşluğu doldurmayı ve öğrencinin kendini yalnız hissetmemesini sağlamayı ön plana çıkarıyor. Özellikle yetim, öksüz veya parçalanmış ailelerden gelen öğrenciler için öğreticinin bir rol model veya destek figürü olması önemli bir yaklaşım.

K10, öğrencilerin aile desteği eksikliğini telafi etmek için küçük başarıları takdir etmeyi, ödüllendirmeyi ve başarılı örnekleri göstermeyi öneriyor.

Öğreticiler, sorunun hem aile hem de öğrenci boyutunu dikkate alarak çok yönlü çözümler geliştirmişler. İletişim, manevi destek ve alternatif motivasyon yöntemleri birlikte uygulandığında oldukça etkili olabilir.

Aileye yönelik eğitim seminerleri veya ortak programlar gibi daha sistematik ve uzun vadeli çözümler görüşlerde fazla yer almıyor. Çoğu bireysel müdahale düzeyinde kalmış. Ayrıca psikolojik danışmanlık desteği gibi profesyonel yollar da pek vurgulanmamış.

Sosyal öğrenme kuramı, aile sistemi teorisi ve motivasyon kuramları çerçevesinde değerlendirilebilir. Öğrencinin başarısı sadece bireysel değil, aile ve çevresel etkileşimlerle şekillenir.⁴⁷⁸

➤ **Dini ahlaki gelişimi desteklemek için eğitim dışında ne gibi etkinlikler planlıyorsunuz?**

K1, “Öğrencilerime bu değeri kazandırmak için, öncelikle tarihte önemli yer tutan hocaların hayatlarından bahsediyorum. Cami ve türbe ziyaretleri gerçekleştiriyorum. İslam medeniyetinde giyim-kuşamın nasıl olduğu, değerlerimizin neler olduğunu anlatıyorum.”

⁴⁷⁸ Dicle Rojda Tasman- Melike Eger Aydoğmu, “İlişki Kalitesinde Temel Psikolojik İhtiyaçların Önemi: Öz Belirleme Kuramı ve Temel İlişki Türleri Temelinde Bir Derleme”, *Nesne Dergisi* 10/24 (2022), 294-315.

K2, “Ben öğrencilerimle büyükleri ziyaret, yardım kampanyaları (Filistin’e yardım kumbarası), cami ziyaretleri ve dini programlar düzenleyerek onların ahlaki gelişimlerini desteklemeye çalışıyorum.”

K3, “Öncelikle ilimizde düzenlenen ve değerli hocalarımızın konuk olduğu söyleşi ve sohbetlere götürmeye çalışıyorum. Cami ve türbe ziyaretlerimiz oluyor. Bu sayede hem öğrencinin motivasyonu artıyor hem de tüm bu etkinlikler öğrencinin ahlaki gelişimine katkı sunuyor.”

K4, “Öğrencilerimi konferans, türbe ziyareti ve yaşlı ziyareti gibi etkinliklerle destekleyerek, manevi yönlerini artırmaya çalışıyorum.”

K5, “Öğrencilerime bu değerleri kazandırmak için konferans salonumuzda ahlaki değerler konulu bilgilendirme toplantıları ve filmler izletiyorum. Ayrıca öğrencilerime namaz kıldırma gibi sorumluluklar yükleyerek bu gelişimi destekliyorum.”

K6, “Öğrencilerin bu yönünü desteklemek için öncelikle yaşayışı ve eğitimi ile ön planda olan büyüklerimizi çağırarak öğrencileri bilgilendirmesini rica ederim. Ayrıca manevi atmosferi yüksek olan yerleri gezdirerek, ecdamızın buraları ne şartlarda imar ettiklerini onlara anlatırım.”

K7, “Genel olarak öğrencilerimle, Kur’an’a hizmet etmiş hocaları, tarihi camileri, İslam alimlerinin türbelerini ziyaret ederek, onların manevi yönlerini desteklemeye çalışıyorum.”

K8, “Öğrencilerle haftalık sohbetlerimiz oluyor. Bu sohbetlerle öğrencilerime ahlaki değerleri anlatarak hayatlarına yansıtmalarını söylüyorum. Aksi bir durumla karşılaştığımda, o öğrenciyi bire bir iletişim kurarak uyarıyor ve hangi ahlaki değeri yapmadığını ona hatırlatıyorum.”

K9, “Sosyal sorumluluk projeleri düzenleyerek empati kurmalarını sağlıyorum. Ders dışında değerler eğitimine yönelik hikâye okumaları, kısa filmler ve tiyatro canlandırmaları yapıyorum.”

K10, “Öğrencilerimin dini sorumluluklarını yerine getirmeleri için teşvik ediyorum. Örneğin namazları cemaatle kılma, birbirlerine dua etmeleri, Hz. Peygamber’in sünnetlerini uygulama gibi çalışmalar yapıyorum.”

➤ **Dini ahlaki gelişimi desteklemeye yönelik öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirmesi:**

Tablo 29: Dini ve Ahlaki Gelişimi Desteklemeye Yönelik Öğretici Görüşleri-Değerlendirme Tablosu

Tema	Katılımcılar	Katkısı	Sınırlılıkları
Tarihi ve Manevi Mekân Ziyaretleri	K1, K3, K4, K6, K7	Öğrencilere manevi atmosfer yaşatır, aidiyet ve tarih bilinci kazandırır.	Gezi odaklı kalırsa sürekliliği zayıf olabilir, öğrencinin günlük hayatına tam yansımayaabilir.
Sosyal Sorumluluk ve Empati	K2, K4, K9	Öğrencilerin empati, yardımlaşma ve toplumsal duyarlılık yönlerini geliştirir.	Düzenli planlama olmadığında etkisi kısa vadeli kalabilir.
Sohbet, Konferans ve Programlar	K3, K5, K6, K8	Öğrencilerin bilinç düzeyini artırır, dini ve ahlaki konularda derinleşme sağlar.	Pasif katılım ağırlıklı olduğunda davranışa dönüşmesi sınırlı kalabilir.
Uygulamalı İbadet ve Sorumluluklar	K5, K10	Dini sorumlulukların yaşayarak öğrenilmesini sağlar, teoriyi pratiğe dönüştürür.	Fazla sorumluluk verilirse öğrencide stres ve baskı oluşturabilir.
Değerler Eğitimi ve Bireysel Takip	K1, K8, K9	Öğrencilerin davranışlarını gözlemleyip bire bir geri bildirim sağlar, değerlerin hayata aktarılmasına yardımcı olur.	Öğreticinin yoğun emeğini gerektirir, sürdürülebilirliği zor olabilir.

Tarihi ve manevi mekân ziyaretleri birçok öğretici tarafından vurgulanmıştır. K1, K3, K4, K6 ve K7'nin görüşlerinde cami, türbe ve tarihi mekân gezilerinin öğrencilerin dini ve ahlaki gelişimine katkı sağladığı ifade edilmektedir. Bu tür etkinliklerle öğrencilerin hem geçmişle bağ kurmaları hem de manevi atmosferi birebir yaşamaları amaçlanmaktadır. Ayrıca önemli hocaların hayatlarının anlatılması, İslam medeniyetinde kültürün ve değerlerin tanıtılması gibi içerikler de öğrencilerin tarih ve kimlik bilinci kazanmalarını desteklemektedir.

Sosyal sorumluluk ve empatiye yönelik etkinlikler de öne çıkan bir diğer temadır. K2, K4 ve K9'un aktardıkları örneklerde büyükleri ziyaret, yardım kampanyaları ve sosyal sorumluluk projeleri yer almaktadır. Bu etkinliklerin öğrencilerde yardımlaşma, paylaşma ve empati gibi değerleri geliştirdiği görülmektedir. Böylece ahlaki gelişim sadece bilgi boyutunda kalmayıp, davranış ve uygulama ile pekiştirilmektedir.

Sohbet, konferans ve programlar yoluyla dini-ahlaki gelişimi destekleme yaklaşımı K3, K5, K6 ve K8'in görüşlerinde görülmektedir. Sohbet halkaları, konferanslar, bilgilendirme toplantıları ve değerler üzerine film gösterimleri öğrencilerin dini konuları daha bilinçli bir şekilde öğrenmelerine katkı sağlamaktadır. Ayrıca alanında uzman hocaların öğrencilere hitap etmesi, gençlerin manevi yönlerinin güçlenmesine aracılık etmektedir.

Uygulamalı ibadet ve sorumluluklar ise özellikle K5 ve K10'un görüşlerinde ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin namazı cemaatle kılmaları, birbirlerine dua etmeleri veya öğrencilere namaz kıldırma gibi görevler verilmesi onların dini sorumluluklarını yaşayarak öğrenmelerine

imkân sunmaktadır. Bu sayede teorik bilgi pratiğe dönüşmekte ve dini bilinç davranışa yansımaktadır.

Son olarak, değerler eğitimi ve bireysel takip vurgusu K1, K8 ve K9'un görüşlerinde dikkat çekmektedir. Bu öğretmenler, ders dışı sohbetlerle, hikâye okumalarıyla ve kısa film ya da tiyatro gibi etkinliklerle öğrencilerin ahlaki değerleri içselleştirmelerine çalışmaktadır. Ayrıca öğrencilerin bireysel olarak takip edilmesi, eksik görülen davranışların doğrudan hatırlatılması ve düzeltilmesi de ahlaki gelişimin bir parçası olarak görülmektedir.

Bu yaklaşım, deneyimsel öğrenme kuramı ve sosyal sorumluluk eğitimi ile ilişkilendirilebilir. Öğrencinin ahlaki ve manevi gelişimi, öğrenilen bilgilerin aktif olarak yaşamda uygulanması ile pekişir.⁴⁷⁹

➤ **Başarılı bir hafızlık eğitimi için öğretmenlerin-öğrencilerle nasıl bir iletişim halinde olması gerekir?**

K1, *“Sağlıklı bir iletişim için öğreticinin, öğrencinin seviyesine inmesi gerekiyor. Öğrenciye gerektiği yerde abi, kardeş, baba ve arkadaş gibi davranmak gerekiyor. Tüm bunları yaparken disiplini de elden bırakmamak gerekir.”*

K2, *“Öncelikle öğreticinin sınıfına her açıdan hâkim olması gerekiyor. Öğrenciyi ve öğrencinin ailesini iyi tanıması gerekiyor. Toplu iletişim için bu önemli fakat öğrenciyle birebir iletişim kurarak sağlıklı bir süreç yönetilebilir.”*

K3, *“Sağlıklı bir iletişim için öğretici, öğrenciden ilgisini eksik etmemelidir. Öğrencinin ne istediğini bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekir. Öğretici mesai mefhumu gözetmeksizin öğrencisinin yanında olarak, onu her an desteklemelidir.”*

K4, *“Öncelikle öğreticinin, öğrencisini kıskanmaması gerekir. Her türlü başarısıyla gurur duyması gerekir. Öğretici, empati kurarak öğrenciye o şekilde yaklaşması gerekir. Bu sayede cesaretlenen öğrenci eğitimde başarı gösterebilir.”*

K5, *“Öğreticiyle güçlü bağ kurmuş öğrenci, hafızlık eğitiminde başarı gösterir. Şöyle ki, hocasını seven öğrenci dersini de sever. Sevgiyle kurulu bir iletişim beraberinde başarı getirir.”*

K6, *“Öğreticinin günlük hayatında yaşamış olduğu problemleri öğrenciye ve sınıfa yansıtmaması gerekir. Sınıf içerisinde her öğrencisi ile aynı iletişim dilini kullanması gerekir.”*

⁴⁷⁹ İlke Evin Gencel, “Sosyal Bilgiler Dersinde Kolb’un Deneyimsel Öğrenme Kuramına Dayılı Eğitimin Tutum, Akademik Başarı ve Öğrenmenin kalıcı Etkilenmesi”, *İlköğretim Çevrimiçi* 7/2 (2008), 401-420.

Adeletli bir şekilde her öğrencisinin başarısını takdir eden bir yaklaşımla bu süreci yönetmesi gerekir.”

K7, “Öğretici, birebir iletişim halinde yapıcı, hoşgörülü ve sevgi dilini kullanarak öğrenciye yaklaşmalıdır. Hz. Peygamber’in eğitim modelini kendisine prensip alarak ilerlemelidir. Bu şekilde ilerleyen bir süreç beraberinde muhakkak başarı getirir.”

K8, “Öğrencilerle ders sırasında hoca-öğrenci, ders dışında abi, kardeş veya arkadaş gibi davranarak hem disiplini hem de motivasyonu elden bırakmadan iletişim kurulmalıdır. Bu sayede eğitimde başarı elde edilebilir.”

K9, “Öğretici, öğrencinin sadece hafızasına değil gönlüne de hitap etmelidir. Sağlıklı bir güven ortamı kurularak öğrenciye hem rehber hem de yol arkadaşı olmalıdır. Samimi bir iletişim, başarıya giden yolu kısaltır.”

K10, “Öğrenciyle iletişimi sağlarken, disiplin ve düzenin de sağlanması gerekir. Ancak bu disiplinin katı olmaması, sevgi temelli olması gerekir. Öğretici, öğrencisini sabırla dinleyerek ona değer verdiğini göstermelidir. Bu yaklaşım hafızlık eğitiminde başarıyı getirir.”

➤ **Başarılı bir hafızlık eğitimi için öğrencilere yönelik iletişime dair öğretmenlerle yapılan röportajların değerlendirilmesi:**

Tablo 30: Öğretici Görüşlerine Göre Öğrencilere Yönelik İletişim Değerlendirme

Katılımcı	Anahtar Nokta	İletişim Vurgusu
K1	Öğrencinin seviyesine inmek, farklı roller üstlenmek	Abi, baba, kardeş, arkadaş gibi davranmak; disiplinle denge kurmak
K2	Sınıfa ve öğrenciye hâkimiyet	Öğrenci ve ailesini tanımak; birebir iletişimle süreci yönetmek
K3	İlgi ve destek	Öğrencinin ihtiyaçlarını bilmek; mesai gözetmeden yanında olmak
K4	Empati ve kıskançlıktan uzak durmak	Başarıyla gurur duymak; cesaret verici iletişim kurmak
K5	Güçlü bağ kurmak	Hocayı seven öğrencinin dersini sevmesi; sevgi temelli bağ
K6	Tarafsızlık ve adalet	Özel sorunları sınıfa yansıtmamak; herkese eşit dil ve takdir göstermek
K7	Hoşgörü ve örneklik	Sevgi dili kullanmak; Hz. Peygamber’in eğitim modelini örnek almak
K8	Duruma göre rol değiştirmek	Derste hoca-öğrenci, dışında abi/arkadaş gibi olmak; disiplin ve motivasyon dengesini korumak
K9	Gönüle hitap etmek	Rehber ve yol arkadaşı olmak; güven ve samimiyetle süreci yürütmek

Katılımcılardan K5, öğreticiyle güçlü bağ kuran öğrencinin hafızlık eğitiminde başarı göstereceğini vurgulamaktadır. Ona göre hocasını seven öğrenci dersini de sever, bu da sevgiye dayalı bir iletişimin başarının anahtarı olduğunu ortaya koyar. Benzer şekilde K9, öğreticinin yalnızca öğrencinin hafızasına değil, gönlüne de hitap etmesi gerektiğini ifade eder. Öğrencisine hem rehber hem de yol arkadaşı olan öğretici, güven ortamı kurarak samimiyeti pekiştirir ve başarıya giden süreci kısaltır. K7 ise, birebir iletişimde sevgi dilini kullanarak ve Hz. Peygamber'in eğitim modelini örnek alarak ilerlemenin öğrencinin gelişimine büyük katkı sağlayacağını belirtir.

K1, sağlıklı bir iletişim için öğreticinin öğrencinin seviyesine inmesi gerektiğini dile getirirken, gerektiğinde abi, kardeş, baba ve arkadaş gibi davranmasının önemine işaret eder. Ancak bu yakınlığın disiplini zayıflatmaması gerektiğini özellikle vurgular. K8 de benzer bir yaklaşım sergileyerek ders sırasında hoca-öğrenci, ders dışında ise abi ya da arkadaş gibi davranmanın hem disiplin hem de motivasyonu birlikte sağlayacağını söyler. K10 ise disiplin ve düzenin mutlaka korunması gerektiğini belirtmekte, fakat bu disiplinin katı olmaması gerektiğini; sevgiyle dengelendiğinde öğrencinin daha başarılı olacağını ifade etmektedir.

K3, öğreticinin öğrenciden ilgisini eksik etmemesi gerektiğini, öğrencinin ihtiyaçlarını bilerek buna uygun davranmasının iletişimin temel şartı olduğunu ifade eder. Ayrıca öğreticinin mesai mefhumu gözetmeden öğrencisinin yanında olması gerektiğini özellikle vurgular. K4 ise, öğreticinin öğrencisini kıskanmaması, aksine her başarısıyla gurur duyması gerektiğini söyler. Empati kurarak yaklaşan öğretici, öğrenciyi cesaretlendirir ve başarısını artırır. Bu noktada K2'nin görüşü de önemlidir; ona göre öğretici öğrencisini ve ailesini iyi tanımalı, toplu iletişimde bu hâkimiyet önemlidir ancak birebir iletişim de sürecin sağlıklı ilerlemesi için vazgeçilmezdir.

K6, öğreticinin günlük hayatta yaşadığı problemleri öğrenciye yansıtmaması gerektiğini vurgular. Ona göre öğretici sınıf ortamında her öğrenciye aynı iletişim dilini kullanmalı, adaletli davranmalı ve öğrencilerinin başarılarını eşit şekilde takdir etmelidir. Böyle bir yaklaşım, öğrencilerin kendilerini değerli hissetmelerini sağlar ve sınıf içindeki motivasyonu artırır.

Bu yaklaşım, İnsan merkezli eğitim yaklaşımı ve pozitif iletişim teorileri ile açıklanabilir. Güven, saygı ve empati, öğrencinin motivasyon ve başarısını artırır.⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ İbrahim Halil Yurdakal, *Eğitimde Etkili İletişim* (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2023), 33.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç

Birinci bölümde ele alındığı üzere hafızlık, İslam geleneğinde Kur'an-ı Kerîm'in korunması ve nesiller boyu aktarılması açısından vazgeçilmez bir yere sahiptir. Hz. Peygamber döneminde başlayan ve sahabe ile tabiîn nesilleri aracılığıyla kurumsallaşan bu gelenek, İslam toplumlarının dini, kültürel ve manevi kimliğinin inşasında temel bir unsur olmuştur. Hafızlık eğitiminin yalnızca bir ezber faaliyeti olmadığı, aynı zamanda bireyleri ahlaki ve manevi açıdan olgunlaştırmayı hedeflediği görülmektedir. Bu yönüyle hafızlık, bireysel dini kimliğin yanı sıra toplumsal bütünleşmeye de katkı sağlayan çok boyutlu bir süreçtir.

Selçuklu ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte din eğitimi ve hafızlık geleneği hem bireysel hem de toplumsal boyutta mühim roller üstlenmiştir. Selçuklu ve Osmanlı medrese sistemi, hafızlığın kurumsal zeminde gelişmesine katkı sağlamış; tekkeler, camiler ve mahalle mektepleriyle desteklenen bu yapı, toplumun dini kimliğinin oluşmasında belirleyici rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan eğitim reformları ve kurumların kapatılması, hafızlık eğitiminde belirli kesintilere yol açsa da Kur'an kursları aracılığıyla bu gelenek korunmuş ve günümüze kadar taşınmıştır. Günümüzde ise hafızlık, sadece Kur'an'ın lafzını muhafaza eden bir süreç değil; aynı zamanda anlamını ve ahlaki mesajlarını hayatın içine taşıyan bir eğitim faaliyeti olarak varlığını sürdürmektedir.

Üçüncü bölümde hafızlık geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Bayburt'taki Kur'an kursları, medreseler ve özellikle Oruçbeyli (Siptoros) Kur'an kursu hem hafızlık geleneği hem de öğretici görüşleri açısından değerlendirilmiş ve elde edilen veriler şu şekildedir: Bayburt, tarih boyunca gerek stratejik konumu gerekse ilmî birikimiyle Anadolu'da önemli bir kültür ve ilim merkezi olmuştur. İlhanlılar döneminden itibaren inşa edilen medreseler, Osmanlı döneminde gelişerek hem din eğitiminin hem de hafızlık geleneğinin taşıyıcısı olmuştur. Yâkûtiye, Mahmudiye, Mûseviye ve İkbaliye gibi medreseler, sadece eğitim kurumları değil, ayrıca toplumsal ve kültürel yaşamın da merkezleri olmuştur.

Bu medreselerden yetişen Bâbertî, Sadrü'sh-Şerîa gibi âlimler yalnız Bayburt'un değil, bütün İslam dünyasının ilmî gelişimine katkı sağlamışlardır. Ayrıca vakıfların desteğiyle ayakta kalan bu kurumlar, ilim taliplerinin barınma, beslenme ve öğrenim ihtiyaçlarını karşılamış, böylece toplumda eğitimin sürdürülebilirliğini temin etmiştir.

Cumhuriyet döneminde medrese sisteminin zayıflamasıyla birlikte yerini Kur'an kursları ve modern eğitim kurumları almış, ancak hafızlık geleneği sürekliliğini korumuş ve Bayburt halkının dinî kimliğinde güçlü bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür.

Bayburt'ta günümüzde faaliyet gösteren Kur'an kursları, tarihî medrese geleneğinin bir devamı olarak hafızlık eğitiminde önemli bir işlev üstlenmektedir. Süleyman Karabulut, Zinnet Taştan, Kıyasi Şentürk, Kaleardı ve Oruçbeyli (Siptoros) köyü Kur'an kursları ile Danışment kız Kur'an kursu ve Erdem Bayazıt Proje İmam Hatip Ortaokulu bünyesindeki hafızlık programı, şehrin hafızlık geleneğini canlı tutan kurumlar arasında yer almaktadır.

Veriler incelendiğinde, Bayburt'ta hafızlık eğitiminin hayırseverlerin desteğiyle güçlendiği, özellikle öğrenci barınma ve iâşe ihtiyaçlarının büyük ölçüde bu katkılarla karşılandığı görülmektedir. Kursların öğrenci kapasiteleri ve mezun ettikleri hafız sayıları dikkate alındığında, Bayburt'un küçük bir şehir olmasına rağmen hafızlık geleneğini sürdürülebilir kılmak adına ziyadesiyle sağlam bir yapıya haiz olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kursların fiziki imkânlarında zaman zaman yetersizliklerin bulunduğu, bu nedenle yeni bina inşaatlarıyla bu eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

Öğreticilerden elde edilen bulgulara göre, hafızlık eğitiminde öğrencilerin bireysel özellikleri büyük önem taşımaktadır. Öğreticiler, öğrencilerin yaş gruplarına göre farklı yaklaşımlar sergilemekte; küçük yaştaki öğrenciler için daha oyunlaştırılmış ve motive edici yöntemler kullanırken, büyük yaştaki öğrencilerde sorumluluk bilinci ve bilinçli tercih üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri, ezber kabiliyetleri ve psikolojik durumları da öğretim sürecini doğrudan etkilemektedir. Motivasyonun artırılması için öğreticilerin en çok kullandığı yöntemler arasında öğrencileri ödüllendirme, manevi mükâfatları hatırlatma, başarı hissini pekiştirme ve aile desteğini sağlama bulunmaktadır. Bu sonuçlar, hafızlık eğitiminin yalnızca düşünsel bir aşama olmadığını; beraberinde zihinsel, içsel ve toplumsal boyutlar içerdiğini göstermektedir.

Öğreticilerden manevi yaklaşıma yönelik elde edilen bulgular, öğreticilerin genellikle Osmanlı usulü gibi geleneksel yöntemleri uyguladıklarını, öğrencilerin ezber süreçlerinde kişisel kapasite ve psikolojik durumlarının belirleyici olduğunu göstermektedir. Ayrıca, öğreticilerin öğrencilerle kurdukları bireysel ve destekleyici iletişimin, öğrencilerin motivasyonunu ve öğrenme becerisini yükseltmede mühim bir işlev üstlendiği tespit edilmiştir. Manevi yaklaşımın, öğrencilerin yalnızca ezber yeteneğini geliştirmekle kalmayıp, Kur'an ahlâkı ve değerlerine yönelik bir bilinç kazanmalarında da etkili olduğu görülmüştür.

Literatür karşılaştırması

Bu araştırmada ulaşılan bulgular, Türkiye'de hafızlık eğitimi üzerine yapılan çeşitli akademik çalışmalarla karşılaştırıldığında genel olarak benzerlik göstermektedir. Literatürde hafızlığın sadece bir ezber sürecini değil, aynı zamanda bireyin manevi gelişimini destekleyen

ve dini kimlik oluşumuna katkı sağlayan çok boyutlu bir eğitim faaliyetini ifade ettiği belirtilmektedir.⁴⁸¹ Bayburt örneğinde elde edilen bulgular da bu değerlendirmeyi doğrulamakta; hafızlığın hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili bir dinî pratik olduğunu ortaya koymaktadır.

Hafızlık geleneğinin tarihsel temellerine ilişkin diğer araştırmalarda da Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki medrese yapılanmasının hafızlığı kurumsallaştırdığı; Cumhuriyet dönemindeki dönüşümlere rağmen geleneğin Kur'an kursları aracılığıyla devam ettiği ifade edilmektedir.⁴⁸² Bu çalışma ise Bayburt özelinde Yâkûtiye, Mahmudiye ve İkbaliye gibi medreselerin eğitim hayatındaki rolünü daha ayrıntılı biçimde ele alarak tarihsel yapı ile güncel hafızlık geleneği arasındaki sürekliliği daha belirgin şekilde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, bölgesel tarih ve hafızlık geleneği ilişkisini literatürdeki benzer araştırmalardan daha kapsamlı biçimde incelemektedir.

Günümüz Kur'an kurslarının fiziki koşullarına ilişkin literatürde sıklıkla dile getirilen yetersizlikler,⁴⁸³ Bayburt'taki kurslar için de kısmen geçerlidir. Ancak bu araştırmada, şehirde hayırsever desteğinin güçlü olduğu ve hafızlık eğitime yönelik toplumsal sahiplenmenin belirgin bir şekilde sürdüğü tespit edilmiştir. Bu durum, bazı illerde yapılan çalışmalarda ifade edilen kurumsal eksikliklerin daha ağır seyrettiği bulgulardan⁴⁸⁴ farklılaşmakta ve Bayburt'taki hafızlık geleneğinin toplumsal dayanışma ile desteklendiğini göstermektedir.

Öğretici görüşlerine dayalı bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin yaş grupları, hazırbulunuşluk düzeyleri, psikolojik durumları ve ezber kapasitelerinin hafızlık başarısı üzerinde belirleyici olduğu yönündeki tespitler literatürle uyumludur.⁴⁸⁵ Araştırmada öğreticilerin küçük yaştaki öğrencilere oyunlaştırılmış yöntemler kullanması, büyük yaş gruplarında ise sorumluluk bilinci ve bilinçli tercih üzerinde durması, önceki çalışmalarda dile getirilen pedagojik yaklaşımlarla örtüşmektedir. Bununla birlikte, Bayburt'taki öğreticilerin Osmanlı usulü talim geleneğini güncel hafızlık eğitiminde aktif olarak sürdürdüklerine yönelik

⁴⁸¹ Saadettin Özdemir- Ahmet Fatih Çaylı, "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/119 (2021), 64-66.

⁴⁸² Gülsüm Arslan, *Örgün Eğitim Kapsamında Hafızlık* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2021), 15-35.

⁴⁸³ Serkan Türkmen- Nazım Bayraktar, "Öğretici Görüşlerine Göre 4-6 Yaş Kur'an Kursu Binalarının Fiziki İmkânlar Açısından Eğitime Elverişlilik Durumu (Gaziantep İli Örneği)", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 23/58 (2020), 121-124.

⁴⁸⁴ Abdulkadir Şekerci- Ahmet Çakmak, "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/1 (2023), 359-392.

⁴⁸⁵ Cemil Osmanoğlu, "Hafızlık Eğitiminde Bilişsel Hazırbulunuşluk", *Erciyes Akademi* 36/4 (2022), 2065-2085; Şeyma Şahin vd., "Hafız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Eğitime İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17/68 (2018), 1453-1475.

bulgu, literatürde daha sınırlı düzeyde ele alınan bir husustur⁴⁸⁶ ve bu açıdan çalışma özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu araştırmada Bayburt'taki hafızlık geleneğine ilişkin elde edilen bulgular, alanda yapılan benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında hem paralellikler hem de belirgin farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Rukiye Keskinsoy'un hafızlık eğitiminin pedagojik yönünü incelediği çalışmada, hafızlık sürecinin ezber odaklı geleneksel bir eğitim olmanın ötesinde öğrencinin manevi, duygusal ve zihinsel gelişimini destekleyen çok boyutlu bir süreç olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸⁷ Bu tespit, Bayburt örneğinde öğretmenlerin öğrencilerin psikolojik durumlarına, motivasyonlarına ve bireysel farklılıklarına önem verdiklerini gösteren bulgularla örtüşmektedir.

Hatice Aynur Şahin'in farklı illerdeki Kur'an kurslarına yönelik saha araştırması ise hafızlık eğitiminde aile desteği, öğretici-öğrenci iletişimi ve fiziki imkânların başarı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.⁴⁸⁸ Bayburt'taki kurslarda gözlenen hayırsever desteği ve toplumsal sahiplenme, Şahin'in vurguladığı faktörleri destekleyici nitelikte olup, bölgesel dayanışmanın hafızlık geleneğini güçlendirmedeki rolünü daha görünür kılmaktadır.

Hüseyin Algur'un Osmanlı'dan günümüze hafızlık geleneğini ele aldığı çalışmada, geleneksel talim ve takrir yöntemlerinin güncel kurslarda da sürdürüldüğü ifade edilmektedir.⁴⁸⁹ Bu araştırmada Bayburt'taki öğretmenlerin Osmanlı usulü talim metotlarını aktif şekilde kullanmaya devam ettikleri bulgusu, Algur'un tespitleriyle örtüşmekte; ayrıca bu geleneğin bölgesel ölçekte nasıl korunduğuna ilişkin somut örnekler sunarak literatüre özgün katkı sağlamaktadır.

Sümeyye Avcılar hafızlık eğitimi ve motivasyon ilişkisini incelediği araştırmada, öğrencilerin başarılı olabilmesi için manevi teşviklerin, ödüllendirmenin ve süreci anlamlandırmaya yönelik rehberliğin kritik önemde olduğu belirtilmektedir.⁴⁹⁰ Bayburt örneğinde öğretmenlerin motivasyonu artırmak amacıyla ödüllendirme, manevi mükâfatları hatırlatma ve bireysel yönlendirme gibi yöntemlere sıkça başvurmaları Avcılar'ın bulgularıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

⁴⁸⁶ Adem Güneş, "Hafızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Öz güven Gelişimlerine Etkisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 8/53 (2020), 263-286.

⁴⁸⁷ Keskinsoy, *Geçmişten Günümüze Trabzon'da Hafızlık Geleneği: Mehmet Rüştü Aşikkutlu Kur'an Kursu Örneği*, 74-75.

⁴⁸⁸ Aynur, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 221-226.

⁴⁸⁹ Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 316-327.

⁴⁹⁰ Sümeyye Avcılar, *Hafızlık Proje Okullarında Hafızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları ile Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 149-150.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu araştırma hafızlık eğitimi üzerine yapılan diğer çalışmalarla paralel sonuçlar üretmekle birlikte; Bayburt'un tarihî birikimi, medreselerden günümüze uzanan eğitim sürekliliği ve hafızlık kurumlarının toplumsal destek yapıları bakımından literatüre ayrıca bölgesel ve özgün katkılar sağlamaktadır. Bu yönüyle çalışma hem hafızlık pedagojisi hem de yerel din eğitimi pratikleri açısından tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Tartışma

Bu çalışma kapsamında ulaştığım bulgular, hafızlık eğitiminin tarihsel sürekliliği, pedagojik dönüşümü ve yerel dinî-kültürel yapılarla ilişkisine dair literatürdeki araştırmalarla hem benzerlikler hem de belirgin farklılıklar taşımaktadır. İlk olarak, hafızlık geleneğinin medrese, cami ve Kur'an kursları üzerinden tarih boyunca kurumsallaştığına yönelik tespitlerim, Doğan ve Osmanoğlu'nun Türkiye'de hafızlık kurumlarını tarihsel bir perspektiften değerlendiren çalışmalarındaki yaklaşımla uyum göstermektedir.⁴⁹¹ Onlar, hafızlık müessesesinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan sürekliliğini merkeze alırken, bu çalışma Bayburt özelinde medrese-vakıf ilişkisinin hafızlık geleneğini nasıl beslediğini ortaya koyarak literatüre yerel ve sosyo-kültürel bir katkı yapmaktadır. Bu yönüyle ele alınan bu çalışma, genel tarihsel tasvirlerin ötesine geçerek, bölgesel din eğitimi pratiklerinin çeşitliliğini görünür kılmaktadır.

Bu çalışmada günümüz hafızlık eğitiminin pedagojik olarak yeniden yapılandırılması gerektiği yönündeki değerlendirmeler, Şengül ve Şimşek'in örgün eğitimle hafızlığın entegrasyonuna ilişkin nitel analizleriyle paralellik arz etmektedir.⁴⁹² Onların öğrencilerin karşılaştığı sorunlara odaklanan tespitleri, bu çalışmada savunulan "bütüncül ve öğrenci merkezli hafızlık modeli"nin gerekliliğini desteklemektedir. Ancak bu çalışma, pedagojik dönüşümün yalnızca örgün eğitime entegrasyonla değil, aynı zamanda öğrenci psikolojisi, içsel motivasyon ve öğrenme farklılıkları ile ele alınması gerektiğini vurgulayarak literatüre daha geniş bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışmada ezberin anlam ile bütünleştirilmesinin hafızlık eğitimindeki önemine işaret eden bulgular, Adıgüzel'in hafızlıkta anlam-odaklı yaklaşımın kalıcılığı artırdığına yönelik sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır.⁴⁹³ Bununla birlikte, Adıgüzel'in çalışması teorik bir çerçeve sunarken, bu araştırma sahadan elde edilen verilere dayanarak bu tespitin

⁴⁹¹ Doğan- Osmanoğlu, "Türkiye'de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme", 149-174.

⁴⁹² Şeyma Şengül- Eyüp Şimşek, "Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasına İlişkin Sorunlar", *Diyanet İlmi Dergi* 60/3 (2024), 1117-1144.

⁴⁹³ Abdullah Adıgüzel vd., "Hafız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17/68 (2018), 1453-1475.

Bayburt'taki Kur'an kursu ortamında ne şekilde karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çalışmada literatürde eksik kalan yerel uygulama modellerinin karşılaştırmalı değerlendirilmesi açısından özgün bir nitelik kazandırmaktadır.

Yine bu çalışmada motivasyonun hafızlık sürecindeki merkezi rolüne ilişkin değerlendirmeler de Ünsal'ın Kur'an kursları üzerine gerçekleştirdiği saha araştırmasının bulgularıyla örtüşmektedir.⁴⁹⁴ Ünsal, hafızlık öğrencilerinin başarı düzeylerinde aile, çevre ve öğretici motivasyonunun belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada ise motivasyonun yalnızca başarıya değil, aynı zamanda süreklilik, psikolojik dayanıklılık ve ezber verimliliği üzerindeki etkisi ayrıntılı biçimde tartışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, motivasyon kavramını daha bütüncül bir boyutta ele alarak literatüre katkı sunmaktadır.

Son olarak, bu çalışmada 28 Şubat süreci ve sonrasında dini eğitim kurumlarının dönüşümüne dair yapılan değerlendirmeler, Bahçekapılı'nın Türkiye'de imam-hatip ve Kur'an kurslarının toplumsal dönüşümlerle ilişkisini inceleyen çalışmasıyla kesişmektedir.⁴⁹⁵ Fakat Bahçekapılı'nın kaleme aldığı rapor makro düzeyde siyasal-toplumsal analiz içerirken, bu çalışma Bayburt özelinde kurumsal direnci ve toplumsal sahiplenmeyi inceleyerek literatüre mikro-sosyolojik bir bakış açısı eklemektedir. Bu yönüyle çalışma, hafızlık eğitiminin yalnızca ulusal politikalarla değil, yerel toplumsal dinamiklerle şekillenen çok katmanlı bir yapı olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışma, hafızlık eğitiminin tarihsel, pedagojik ve sosyo-kültürel boyutlarını bir arada ele alması sayesinde, literatürde genellikle bağımsız olarak incelenen alanlar arasında bütüncül bir köprü kurmakta ve özellikle Bayburt özelindeki yerel verilerle literatüre yeni, derinlemesine ve özgün katkılar sunmaktadır.

Öneriler

Bu bölümde sunulan öneriler, öncelikle araştırmada yer alan öğretici görüşlerinden (K1-K10) elde edilen bulgular doğrultusunda, hafızlık eğitiminde karşılaşılan motivasyon düşüklüğü, zihinsel yorgunluk, iletişim eksikliği, mekânsal yetersizlik ve pedagojik donanım ihtiyacı gibi başlıca problem alanlarını gidermeyi amaçlamaktadır. Ardından, ilgili literatürün tarihsel birikimi ve hafızlık geleneğinin Osmanlı'dan günümüze uzanan tecrübesi dikkate alınarak alanı destekleyici genel önerilere yer verilmiştir. Bu yaklaşım, önerilerin hem saha verilerine dayanmasını hem de kuramsal ve tarihsel tutarlılığa sahip olmasını sağlamaktadır.

⁴⁹⁴ Âdem Ünsal, *Yaz Kur'an kurslarında din eğitim ve öğretimi (Denizli örneği) / Yaz Kur'an kursları din eğitimi ve kazanımları (Denizli örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 1-98.

⁴⁹⁵ Mehmet Bahçekapılı, *Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012)* (İstanbul: İlke Yayınları, 2012), 33-63.

Kur'an kurslarına yönelik öneriler

- Hafızlık eğitimi sadece ezber merkezli olmaktan çıkarılmalı, Kur'an'ın anlam ve ahlaki boyutunu da ihtiva edecek tarzda kapsamlı bir bakış açısıyla ele alınmalıdır.
- Cumhuriyet döneminde üstlenilen bu rol, günümüzde pedagojik, teknolojik ve manevi desteklerle daha verimli hale getirilmelidir.
- Hafızlık eğitiminin toplumsal etkilerini ortaya koyan akademik çalışmalar artırılmalı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istatistikleri düzenli şekilde kamuoyuyla paylaşılmalıdır.
- Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait arşiv belgeleri sistematik biçimde taranarak Bayburt'taki medreselerin idarî yapısı, müfredatı ve Sosyo-ekonomik katkıları daha ayrıntılı biçimde incelenmelidir.
- Osmanlı medreselerinde uygulanan hafızlık yöntemleri ve ilmî disiplin, günümüz Kur'an kursları için pedagojik açıdan yeniden değerlendirilmelidir.
- Bazı kurslarda sosyal etkinlik ve barınma alanlarının yetersiz olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yalnızca dini değil, sosyal gelişimlerini de desteklemek için modern eğitim yapıları inşa edilmeli, mevcut binalar restore edilmelidir.
- Hayırseverlerin destekleri kıymetli olmakla birlikte, bu katkıların kurumsal ve sürdürülebilir bir çerçevede organize edilmesi gerekmektedir. Vakıf ve derneklerin iş birliğiyle Bayburt'ta bir "Hafızlık Eğitim Vakfı" kurulması düşünülebilir.

Öğreticilere yönelik öneriler

- Öğrencilerin yaş, ilgi, dikkat ve öğrenme stillerine uygun yöntemler kullanılmalıdır.
- Öğreticilerin pedagojik formasyon ve modern eğitim usulleri hususunda meslek içi eğitimlerle güçlendirilmesi, sürecin verimliliğini artıracaktır.
- Öğreticilere, öğrencileri motive edici yollar ve stratejiler konusunda eğitim verilmelidir.

Öğrencilere yönelik öneriler

- Hafızlık sürecinde öğrencilerin yaşayabileceği zihinsel ve duygusal zorluklar için rehberlik, psikolojik danışmanlık ve aile iş birliği süreçleri sistemli hale getirilmelidir.
- Hafızların tek başına dini bir otorite değil, beraberinde toplumsal yükümlülük sahibi kişiler olarak yetişmeleri teşvik edilmeli ve hafızlık eğitiminin toplumsal boyutu ön plana çıkarılmalıdır.
- Hafızlık eğitiminin yanı sıra öğrencilere Arapça, dini ilimler, değerler eğitimi ve çağın ihtiyaçlarına uygun sosyal beceriler kazandırılmalıdır. Böylece öğrenciler hem dinî hem de akademik hayatta daha donanımlı bireyler haline gelebilir.
- Manevi teşvikler, ödüller, sosyal etkinlikler ve öğrenciye sorumluluk bilinci kazandırmaya yönelik yöntemler birlikte kullanılmalıdır.

- Öğrencilerin motivasyonunun sürekliliği için ailelerin sürece daha aktif katılımı teşvik edilmelidir.
- Öğrencilerin günlük ezber kapasitesi ve öğrenme hızına uygun programlar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Abdullah vd. “Hafız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 17/68 (2018), 1453-1475.
- Ağırbaş, Abdülhekim. “Hz. Peygamber Döneminde Kur’an/Kirâat Eğitim-Öğretimi”. İslami Araştırmalar Dergisi 1 (Aralık 2021).
- Akaslan, Yaşar. “Kur’an’ın Yazıyla Tespitinde Vahiy Katipliği”. Diyanet Aylık Dergi 368 (Ağustos 2021).
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kur’an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık”. Usul İslam Araştırmaları 13/13 (2010), 21-40.
- Akkaya, Veysel. “Günümüz Kur’an Öğretiminin Bütüncül Yaklaşımla Yeniden Yapılandırılmasına Bir Bakış”. Usul İslam Araştırmaları Dergisi 39 (2023), 81-102.
- Akyürek, Süleyman. “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri”. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/18 (2005), 175-192.
- Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 2000.
- “Alapelit, Bayburt”. *Vikipedi*, 08 Temmuz 2025.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Alapelit,_Bayburt&oldid=35639080
- Algur, Hüseyin. Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Altunışık, Remzi- Coşkun, Recai. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 7. Basım, 2012.
- Altunışık, Remzi. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları. Sakarya Yayıncılık, 2007.
- Antalya Özel Eğitim. “Piaget’nin Bilişsel Gelişim Kuramı”. Erişim 08 Nisan 2026.
<http://www.antalyaozelegitim.com/blog/psikolojik-degerlendirme-ve-danisma/piagetnin-bilissel-gelisim-kurami.html>
- Arabacı, Caner. Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924. Konya: Konya Ticaret Odası, 1998.
- Arlı, Özgür vd. Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği. İstanbul: Mill Savunma Üniversitesi Yayınları, 2016.
- “Arpalı, Bayburt”. *Vikipedi*, 19 Ekim 2025.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Arpal%C4%B1,_Bayburt&oldid=36219698
- Arslan, Celil- Çöteli, Methiye Gül. “Anadolu- Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal (kamusal) Yapı Mirası”. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 3/6 (Ocak 2015), 186-219.
- Arslan, Gülsüm. Örgün Eğitim Kapsamında Hafızlık. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Aslantaş, Ahmet. “Hafızlık Eğitim Kurslarında Uygulanan Programlar”. Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı. 126. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Aşlamacı, İbrahim. İstatistiklerle Türkiye’de Örgün ve Yaygın Din Eğitiminin 100 Yılı (1923-2023). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2024.

- Ata, Ulvi. “Hafızlık ve Eğitimi”. Diyanet Aylık Dergi 222 (Haziran 2009).
- Ateş, Sinan. “12 Eylül 1980 Darbesi ile 28 Şubat 1997 Darbesi Arasında Din Siyaset İlişkileri ve Din Eğitimi Politikaları”. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 6/13 (Mayıs 2018), 586-607.
- Avcılar, Sümeyye. Hafızlık Proje Okullarında Hafızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları ile Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aycan, İrfan. Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı. Ankara: Otto, 2017.
- Aydın, Mehmet Zeki. “Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed”. Somuncu Baba Dergisi 66 (2006), 8-12.
- Aydın, Muhammet Şevki. “Hafızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek”. Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar. 389. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Aydın, Ömer. “Türk Kelam Bilgini Sadru’s-Şeria es-Sani”. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 3 (Erzurum 1995), 181-196.
- Aydın, Sadri. Katılımcı Gözlem (ts.).
- “Aydıntepe”. *Vikipedi*, 08 Nisan 2026.
<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ayd%C4%B1ntepe&oldid=37015734>
- Ayhan, Halis. “Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış: Atatürk’ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri”. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2000).
- Ayhan, Halis. Türkiye’de Din Eğitimi. İstanbul: Dem Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Aynur, Hatice Şahin. Kur’an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Aytekin, Arif. “Bâbertî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, ts.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/baberti>
- Bahçekapılı, Mehmet. Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012). İstanbul: İlke Yayınları, 2012.
- Baktır, Mustafa. “Suffe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 04 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/suffe>
- Baltacı, Cahit vd. “Kur’an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik”. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2000.
- Baltacı, Cahit. “Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları”. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi 6 (1999), 181-186.
- Baltacı, Cahit. “Mektep”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 09 Aralık 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mektep#2-osmanlilarda-mektep>
- Baltacı, Cahit. “Türk Eğitim Sisteminde Kur’an Kurslarının Yeri”. İstanbul, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. “Kur’an’ı Kalplere Yazmak”. Diyanet Aylık Dergi 222 (Haziran 2009).
- Başkurt, İrfan. Din Eğitimi Açısından Kur’an Öğretimi ve Yaz Kur’an Kursları. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- Battal, Raşit Numan. “Kur’an Kursu Genel Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 22.01.2025).”, ts.
- Bayburt İl Milli Eğitim Müdürlüğü. İl Oluşunun 10. Yılında Bayburt Tarihi. bayburt: Bayburt Valiliği Yayınları, 2000.

- Bayburt İl Müftülüğü. “Kur’an Kursları Arşivi”, ts. Erişim 27 Mayıs 2024
- Bayburt Rehberi. “Mahmudiye Medresesi”. Erişim 28 Ocak 2025. <https://www.bayburtrehberi.com/bayburt-rehberi/bayburt-kulturu/tarihi-ve-kulturel-dokular/mahmudiye-medresesi>
- Bayburt Rehberi. “Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti”. Erişim 23 Şubat 2025. <https://www.bayburtrehberi.com/bayburt-rehberi/bayburt-kulturu/tarihi-ve-kulturel-dokular/yanbaksi-gunesli-kumbeti>
- Bayrakdar, Mehmet. “Dâvûd-i Kayserî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 09 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-i-kayseri>
- Bayraktar, Faruk. “Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur’an Kursları”. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Bayram, Esra. “Kurs bilgileri (Görüşmecî: Sadri Aydın, not, Görüşme 01.06.2024).”, ts.
- Beygu, Abdürrahim Şerif. Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.
- Bilge, Mustafa L. “Yemâme”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 18 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yemame>
- Birişik, Abdulhamitmi. “Kıraat”. TDV İslam Ansiklopedisi. Erişim 11 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiraat--ilim>
- BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Evkaf. No. 6255, Gömlek No. 126. Erişim 23 Şubat 2025. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=21809974&Hash=C39BD52ED42FEE87A5E6C482763977ED8E1A9C858D56C86FA91DDAFB4AC1C5DA&A=2&Mi=0>
- Bozkurt, Aras. “Öğrenme Analitiği: E-Öğrenme, Büyük Veri ve Bireyselleştirilmiş Öğrenme”. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi 2/4 (2016), 55-81.
- Bozkurt, Nebi. “Dârü-l Kurrâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 04 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra>
- Bozkurt, Nebi. “Hafız”. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz--kuran>
- Bozkurt, Nebi. “Mektep”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 18 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mektep#1>
- Bozkurt, Nebi. “Mukabele”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 25 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukabele--kuran>
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu ‘fî el-. Sahih-i Buhari. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004.
- Büyüköztürk, Şener vd. Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi, 21. Basım, 2016.
- Cangı, Yakup. “Kurs Bilgileri (Görüşmecî: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 23.05.2024).”, ts.
- Cebeci, Suat- Ünsal, Bilal. “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”. Değerler Eğitimi Dergisi 4/11 (2006).
- Cebeci, Suat. “Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye”. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10 (2004).
- Cebeci, Suat. “Kur’an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi”. Diyanet İlmi Dergi 46/4 (2010), 137.

- Coşkun, Muhammed. “Hafızlık Eğitim Süreçleri”. Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı. 126. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Creswell, John W. Araştırma Deseni. ed. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 3. Basım, 2017.
- Creswell, John W. Nitel Araştırma Yöntemleri. çev. Selçuk Beşir Demir- Mesut Bütün. Ankara: Siyasal Kitabevi, 7. Basım, 2023.
- Çağrı, Mustafa. “Kur’an Kursu”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 28 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran-kursu>
- Çakır, Adil. “Proje Okul Bilgileri (Görüşmeci: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 25.05.2024).”, ts.
- Çakır, Coşkun. “Kurs Bilgileri (Görüşmeci: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 28.05.2024).”, ts.
- Çakır, Mesut- Horoz, Yavuz. “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/9 (2018), 118-140.
- Çankaya, Tilbe. “Öz Yeterlik Nedir? Albert Bandura’nın Öz Yeterlik Teorisi”. Hiwell. 2024. Erişim 02 Aralık 2025. <https://www.hiwellapp.com/blog/oz-yeterlik>
- Çavuşoğlu, Tezcan- Uçar, Serhat. Farklılaştırılmış Öğretim ve Müdahale Stratejileri Öğretmen Rehber Kitabı. Ankara: Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, 2024.
- Çaylı, Ahmet Fatih. Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri. Isparta, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çelebi, Ahmed. İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.
- Çelebi, Evliya. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. çev. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yayı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Basım, 2008.
- Çelik, Ömer. “Hafızlık”. Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi 13-14 (2012), 69-83. <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=59356875&YazarAdiAra=%C3%B6mer+%C3%A7elik>
- Çelik, Ömer. “Hafızlık”. Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi 13-14 (2012).
- Çetin, Abdurrahman. “Tilâvet Secdesi”. TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tilavet-secdesi>
- Çetin, Abdurrahman. Kur’an Okuma Esasları. bursa: Emin Yayınları, 2010.
- Çetinkaya, Hasan. “Yapılandırmacı Öğrenme-Öğretme Teorisi ile ilgili Deneysel Çalışmaların Bir Analizi”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi 7/1 (2023), 102-113.
- Dağ, Ökkeş. Hz. Peygamber Zamanında Kur’an’ın Ezberlenmesi ve Hafız Sahabiler. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Darimi, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-. Sünen-i Dârimî. çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Madve yayınları, 1996.
- Demirci, Muhsin. Kur’an Tarihi. M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- Demirci, Muhsin. Tefsir Usûlü. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Demirkol, Mahir. Hafızlığın Yol Haritası. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2022.

- Denkhalbant, Ayşe. “Yâkutiye Medresesi ve Kûmbeti”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 28 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutiye-medresesi-ve-kumbeti>
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Sadaret, A.} MKT.MHM, nr. 317-42.
- Diñç, Kadir. “Geçmişten Günümüze Kur’an Eğitimi”. Diyanet Aylık Dergi 333 (Eylül 2018), 84.
- Diñçer, Zeki. “Oslu Hoca’nın Torunu H. Yusuf Uslu ile Görüştük”. Bayburt Aylık Yerel Dergi 6 (Haziran 1989), 13-15.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. “Okul-Kur’an Kursu İş Birliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları”, Ankara 2019.
- Doğan, İrem- Osmanoğlu, Cemil. “Türkiye’de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme”. Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi 16 (2023), 149-174.
- Draz, Abdullah. Kur’an’a Giriş. çev. Salih Akdemir. Ankara: Otto, 2010.
- Durma, Abdulhalim. Evliyalık Şehri Bayburt. Ankara, 2013.
- Dursun, Metehan. “Kur’an Kursu Müfredat Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 20.01.2025).”, ts.
- Eflâkî, Ahmet. Âriflerin Menkıbeleri. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 2. Basım, 1973.
- Elik, Hasan. Kur’an’ın Korunmuşluğu Üzerine. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Evans, Olivia Guy. “Albert Bandura’nın Psikolojideki Sosyal Öğrenme Teorisi”, 2025. <https://www.simplypsychology.org/bandura.html>
- Ezdî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş ‘as b. İshâk es-Sicistânî el. Sünen-i Ebu Davud. çev. Hüseyin Kayapınar- Necati Yeniel. İstanbul: Şamil Yayınları, 2017.
- Fersahoğlu, Yaşar. Kur’an’da Zihin Eğitimi. İstanbul: Marifet Yayınları, 2. Basım, 1998.
- Gencel, İlke Evin. “Sosyal Bilgiler Dersinde Kolb’un Deneyimsel Öğrenme Kuramına Dayalı Eğitimin Tutum, Akademik Başarı ve Öğrenmenin kalıcı Etkilenmesi”. İlköğretim Çevrimiçi 7/2 (2008), 401-420.
- Gözütok, Şakir. Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim. İstanbul: Nesil Yayınları, 2014.
- Gudde, Abdulfettah Ebû. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011.
- Gül, Ahmet. Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru’l-Hadislerin Yeri. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Gündoğdu, Hamza. “Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye”. Tarih Dergisi 37 (2011), 119-136.
- Gündüz, Mustafa. “Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kısa Tarihi”. Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi 7/21 (2011), 76.
- Güneş, Âdem. “Hafızlık Eğitiminin Öğrencilerin Sosyal ve Öz güven Gelişimlerine Etkisi”. İlahiyat Tetkikleri Dergisi 8/53 (2020), 263-286.
- Güneyin, Bahattin. Hafızlık Sürecinde Anne Babalara ve Eğitimcilere Yol Haritası. Ankara: Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, 2019.

- Gürel, Ramazan. “Hz. Peygamber’in Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar”. Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 1/2 (2015), 116-134.
- Güreşsever, Gönül- Altun, Ara. “Bayburt Köylerinde Türk Mimari Eserleri”. Sanat Tarihi Yıllığı 3 (Aralık 1970), 33-47.
- Gürgür, Nuri. Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmi Toplantısı 4-6 Aralık 1998 İzmir / Tebliğler. ed. Fahri Unan- Yücel Hacaloğlu. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.
- Güvenç, Mustafa vd. Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024.
- Hacı Ferahşat Bey Camii ve Medresesi T.C. Gökçedere Belediyesi Resmi İnternet Sitesi”. Erişim 31 Ocak 2025. <https://gokcedere.bel.tr/sayfa/haci-ferahsat-bey-camii-ve-medresesi>
- Hafızlık Eğitim Programı. Ankara: Cumhur Başkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program ve Materyal Geliştirme Daire Başkanlığı, 2024.
- Hafızlık Eğitim Programı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Hakkı (İzmirli), İsmail. Tarih-i Kur’an. Çizgi Kitabevi, 2019.
- Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1991.
- Hamidullah, Muhammed. Kur’an-ı Kerim Tarihi. İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.
- Hasgören, Selma Güneş- Güvercin Seçkin, Gökçe. “Pandemi Döneminde Öz-Yönetimli Öğrenme Becerilerinin Duyuşsal Deneyimler Üzerindeki Yansıması”. Yaşadıkça Eğitim 37/1 (2023), 183-202.
- Haşlak, Eşref. “Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 27.05.2024).”, ts. “İğdir, Bayburt”. *Vikipedi*, 08 Temmuz 2025. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C4%B0%C4%9Fdir,_Bayburt&oldid=35639323
- İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- İpşirli, Mehmet. “Müderres”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 09 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muderris#2-osmanlilarda>
- İspirli, Serhan Alkan. “Bayburt’lu Celâli’nin, Tortum Destanı ve Erzincan’a Ağıt Manzumeleri”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 3/12 (2010), 264-275.
- Kabadayı, Dursun. “Kur’an Kursunun 1986 sonrası durumu ve 28 Şubat süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 14.09.2024).”, ts.
- Kablan, Süleyman. “Kur’ân-ı Kerîm Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”. Kocaeli İlahiyat Dergisi 5/2 (2021), 739-765.
- Kara, Seyfullah. Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- Karakaya, Ayşe. Türkiye’de Hıfz Eğitimi (Ankara Örneği). Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Karakoyunlu, Sadri. Bayburt Tarihi. Ankara: Kültür Ofset Matbaası, 1990.
- Karaman, Hayreddin vd. Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.

- Karasar, Niyazi. Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 23. Basım, 2012.
- Karataş, Zeki. “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1/1 (Ocak 2015).
- Kaya, Nevzat- Bozkurt, Nebi. “İstinsah”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 11 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istinsah>
- Kazancı, Ahmet Lütfi. “Bi’set”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 11 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/biset>
- Kazıcı, Ziya. “Bir Eğitim Kurumu Olarak Dârü’l-Kurra”. İstanbul, 2000.
- Kazıcı, Ziya. Osmanlı’da Eğitim Öğretim. İstanbul: Bilge Yayınları, 2004.
- Kazvîni, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-- Hatipoğlu, Haydar. Sünen-I İbni Mace Tercemesi ve Şerhi. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.
- Keskinoglu, Osman. Nüzulünden Günümüze Kur’an -ı Kerim Bilgileri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Keskinsoy, Rukiye. Geçmişten Günümüze Trabzon’da Hafızlık Geleneği: Mehmet Rüştü Aşikkutlu Kur’an Kursu Örneği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Köksal, Mustafa Asım. “Dârül Erkam”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 04 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulerkam>
- Köksal, Mustafa Âsım. İslam Tarihi Hz. Muhammed ve İslamiyet. İzmir: Işık Yayınları, 2008.
- Kur’an Kursları Yurtdışı Misafir Öğrenci Öğretim Programı. Ankara, 2013.
- Kur’an Yolu Meâli. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kurt, Adile Aşkın vd. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Kurt, Yaşar. “Kur’ân’ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi”. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/22 (2012), 229-251.
- Kuşeyri, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-- Sofuoğlu, Mehmed. Sahih-i Müslim ve Tercemesi. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988.
- “Lev Vıgotski”. *Vikipedi*, 06 Aralık 2025.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Lev_V%C4%B1gotski&oldid=36488955
- Lune, Bruce L. Berg, Howard. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. çev. Asım Arı. Konya: Eğitim Yayınevi, 2019.
- “Masat, Bayburt”. *Vikipedi*, 09 Ağustos 2025.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Masat,_Bayburt&oldid=35799060
- Maşalı, Mehmet Emin. “Mushaf”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 11 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mushaf>
- Maşalı, Mehmet Emin. Kur’an’ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası. Ankara: Otto, 2015.
- Miroğlu, İsmet. “Bayburt”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayburt>
- Miroğlu, İsmet. XVI Yüzyılda Bayburt Sancağı. İstanbul: Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1975.

- Osmanoğlu, Cemil. “Hafızlık Eğitiminde Bilişsel Hazırbulunuşluk”. Erciyes Akademi 36/4 (2022), 2065-2085.
- Osmanoğlu, Cemil. “Hafızlık Eğitiminde Bilişsel Hazırbulunuşluk”. Erciyes Akademi 36/4 (2022), 2065-2085.
- Öcal, Mustafa. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/7 (1998).
- Öcal, Mustafa. “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/2 (2004), 81-140.
- Öcal, Mustafa. Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Önder, Mustafa Kemal. “Hafızlık Eğitiminde Kur’an’ı Kerim’i Ezberleme Sistemleri”. Hafızlık Eğitimi Rehber Kitabı. 126. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Önkal, Ahmet. “Bi-rimaûne”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 11 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/birimaune>
- Örs, Derya. Tarih-i Olcaytu. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Öz, Mustafa. “Kurrâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 04 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurra>
- Özbek, Abdullah. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed. İstanbul: Esra Yayınları, 3. Basım, 1994.
- “Öz belirleme teorisi”. *Vikipedi*, 19 Haziran 2024. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96z_belirleme_teorisi
- Özbek, Ömer. “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”. bilimname XXIX 2 (2015), 183-209.
- Özdemir, Gazi. “Yakutiye Medreseleri ile İlgili Bazı Tespitler”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25/2 (2021), 507-529.
- Özdemir, Murat. “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11/1 (2010).
- Özdemir, Saadettin- Çaylı, Ahmet Fatih. “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri”. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/119 (2021), 23-69.
- Özen, Şükrü. “Sadrüşerîa”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 27 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadrusseria>
- Özger, Yunus. XIX.Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı). İstanbul: İq Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Öztürk, Cemil. “Osmanlılar”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 09 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#18-egitim-ve-egitim-kurumlari>
- Öztürk, Şükrü. “Kur’an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları”. Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2000.
- Pamuk, İbrahim. “Kurs bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 16.01.2025).”, ts.
- Punch, Keith F. Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. ed. Zeliha Etöz. çev. Dursun Bayrak vd. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

- Resmî Gazete, 28257, (2012)., Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği. Resmî Gazete 28257 (2012). Erişim 04 Ocak 2025
- Salihoğlu, Ziya. Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metotları. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010.
- Salman, Yüksel. "Kur'an'ı Kalplere Yazmak Hafızlık". Diyanet Aylık Dergi 222 (Haziran 2009).
- Sarı, Mehmet Ali. "İcâzet". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 18 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icazet--egitim#2-kiraat>
- Sarı, Mehmet Ali. Kur'an Tilavetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri. Mihrabad Yayınları, 2021.
- Sarikas, Christine. "Vygotsky Scaffolding: What It Is and How to Use It". Erişim 02 Aralık 2025. <https://blog.prepscholar.com/vygotsky-scaffolding-zone-of-proximal-development>
- Selimoğlu, Büşra. Halk Kültüründe Hafızlık. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Suyuti, İmam Celaleddin. El-İtkan Fî Ulûmi-l Kur'an. çev. Sakıp Yıldız- Hüseyin Avni Çelik. 2 Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Şahin, Fatma. Öğrenme ve Belleğin Biyolojisi. Lyon France: Livre de Lyon, 2023.
- Şahin, Şeyma- Kılıç, Abdurrahman. "Öğrencilerin Sevgi, Demokrasi ve Öğrenci Merkezli Eğitim Algıları". Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi 11/2 (2020), 294-325.
- Şahin, Şeyma vd. "Hafız İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Eğitimine İlişkin Öğretici ve Öğrenci Görüşleri". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 17/68 (2018), 1453-1475.
- Şekerci, Abdulkadir- Çakmak, Ahmet. "Hafızlık Eğitiminde Kur'an Kursu Terki". Hitit İlahiyat Dergisi 22/1 (2023), 359-392.
- Şen, Ziya. Kur'an'ın Metinleşme Süreci. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Şengül, Şeyma- Şimşek, Eyüp. "Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasına İlişkin Sorunlar". Diyanet İlmi Dergi 60/3 (2024), 1117-1144.
- Şimşek, Eyüp. "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 49 (2013), 391-414.
- Şimşek, Hasan- Yıldırım, Ali. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, 2018.
- Şimşek, Hasan- Yıldırım, Ali. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Hasan Şimşek- Ali Yıldırım). Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Tasman, Dicle Rojda- Aydoğmu, Melike Eğer. "İlişki Kalitesinde Temel Psikolojik İhtiyaçların Önemi: Öz Belirleme Kuramı ve Temel İlişki Türleri Temelinde Bir Derleme". Nesne Dergisi 10/24 (2022), 294-315.
- Tatlı, Samet. "Eğitim Müfredatı ve Süreci (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 30.05.2024).", ts.
- TDK Türkçe Sözlük, ts. Erişim 21 Ekim 2024
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "Nüzûl". Erişim 21 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nuzul--vahi>
- Temel, Nihat. "Kur'ân Talimi ve Hafızlık Eğitimi". Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi 18 (2007), 59.

- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. Sünen-i Tirmizi Tercemesi. çev. Abdullah Parlıyan. Konya, 2004.
- Turan, Abdülbaki. “Arza”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 11 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arza>
- Turan, Mustafa. Bir Sevdadır Hafız Olmak. Kayseri: Evrensel Hafızlar Derneği, 2018.
- Turan, Osman. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Turan, Osman. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. İstanbul: Turan Neşriyat, 1969.
- Türçan, Talip. “Tedrîc”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tedric>
- Türkmen, Serkan- Bayraktar, Nazım. “Öğretici Görüşlerine Göre 4-6 Yaş Kur’an Kursu Binalarının Fiziki İmkanlar Açısından Eğitime Elverişlilik Durumu (Gaziantep İli Örneği)”. Kocatepe İslami İlimler Dergisi 23/58 (2020), 101-126.
- Uner, Enes. Hafızlık Risalesi. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ünal, Özlem. Bayburt’taki Türbe ve Ziyaret Yerleri. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Ünlü, Demirhan. Kur’an-ı Kerim’in Tecvidi. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Ünsal, Âdem. Yaz Kur’an kurslarında din eğitim ve öğretimi (Denizli örneği) / Yaz Kur’an kursları din eğitimi ve kazanımları (Denizli örneği). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ünsal, Bilal. Günümüz Kur’an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yakut, Ali. “Kurs Bilgileri (Görüşmecisi: Sadri Aydın, Ses Kaydı, Görüşme 30.05.2024).”, ts.
- Yavuz, Mehmet. “Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi ve Onun Manevi Etki Alanında Oluşan Mimari Yapılaşma”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2/7 (2009), 264-305.
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. ekmelüddîn Babertî Sempozyumu”. ed. Selçuk Coşkun. Erzurum: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Yazıcı, Ali. “Kurs genel Bilgiler (Görüşmecisi: Sadri Aydın, not, Görüşme 28.05.2024).”, ts.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur’an Dili. İstanbul: Azim Dağıtım Ürünleri, 2022.
- Yıldırım, Muhammed Emin. Nebvî Eğitim Modeli Darü’l-Erkam-Vahyin Nuzül Sürecinde Şahsiyet Eğitimi. İstanbul: Siyer Yayınları, 11. Basım, 2010.
- Yıldırım, Suat- Canan, İbrahim. Kur’an’ın Mucizevi Korunması. İstanbul: Yeni Ümit, 2004.
- Yıldız, İlhan. “Hz. Peygamber’in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları”. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (Aralık 1998).
- Yılmaztürk, Mehmet Fahri. Bayburt’un Manevi Bekçileri. İstanbul: Bayburt Eğitim Kültür ve Hizmet Vakfı, 2009.
- Yurdakal, İbrahim Halil. Eğitimde Etkili İletişim. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 1. Basım, 2023.
- Yücel, Ahmet. “Kitâbet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 25 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabet--hadis>
- Zengin, Zeki Salih vd. (ed.). Din Eğitimi. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2017.

- Zengin, Zeki Salih. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/2 (2011), 1-24.
- Zengin, Zeki Salih. “Osmanlılar’da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çalışmaları”. İslami Araştırmalar Dergisi 36 (2016), 61.
- Zengin, Zeki Salih. “Tevhid-i Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi”. Dini Araştırmalar 5/13 (2002), 81-106.

EKLER

Ek 1: Kur'an Kursu Öğretici Görüşme Formu

- Farklı yaş gruplarına göre nasıl bir eğitim stratejisi izliyorsunuz?
- Hafızlıkta motivasyonu artırmak için ne gibi yöntemler kullanırsınız?
- Öğrencilerin günlük ezber kapasitelerini nasıl belirlersiniz?
- Ders kaybı yaşayan ve zorlanan öğrencilere nasıl bir destek ve tekrar sistemi uyguluyorsunuz?
- Hafızlık eğitiminde hangi yöntem veya sistemi uyguluyorsunuz?
- Öğrencilerde stres, sıkılma veya bıkkınlık görüldüğünde nasıl müdahale edersiniz?
- Sadece ezber değil Kur'an ahlakı kazandırmak için nasıl bir yöntem izliyorsunuz?
- Zihinsel veya duygusal zorluk yaşayan öğrencilere nasıl rehberlik edersiniz?
- Bir öğrencinin hafızlığı bırakmak istemesi durumunda nasıl bir yol izlersiniz?
- Aileden kaynaklı motivasyon düşüklüğü yaşayan öğrencilerle nasıl baş ediyorsunuz?
- Dini ahlaki gelişimi desteklemek için eğitim dışında ne gibi etkinlikler planlıyorsunuz?
- Başarılı bir hafızlık eğitimi için öğretmenlerin-öğrencilerle nasıl bir iletişim halinde olması gerekir?

ÖZ GEÇMİŞ

Sadri AYDIN, [REDACTED] 2002-2005 yılları arasında Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda hafızlığını tamamladı. İlk ve Orta öğrenimini Bayburt'ta tamamladı. Giresun Üniversitesi Büro hizmetleri ve Yönetici Asistanlığı bölümünü, Anadolu Üniversitesi İşletme bölümünü, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans programını, sonrasında Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlitamı bitirdi. Aynı yıl Din Eğitimi alanında Yüksek Lisans programına kayıtlılandı.

Şimdilerde Bayburt'ta, İl Müftülüğü'ne bağlı hafızlık eğitimi veren Süleyman Karabulut Kur'an Kurasu'nda, Kur'an Kursu Öğreticisi olarak görev yapmaktadır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.

